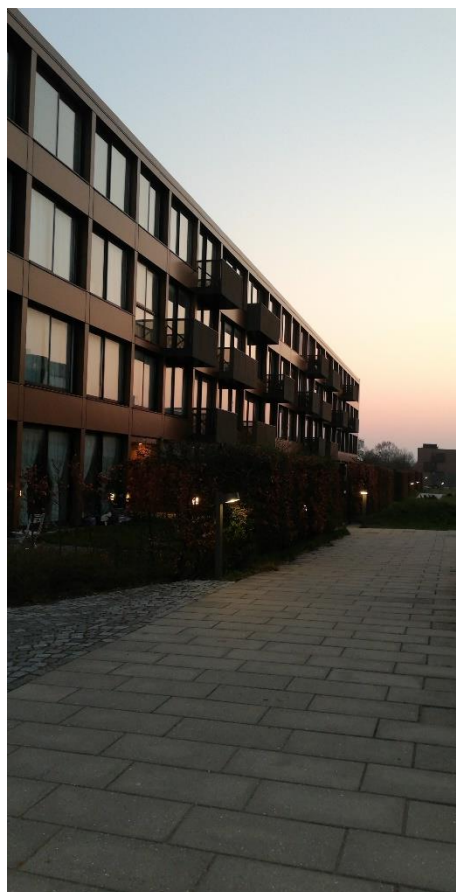

DET PLANLAGTE OG DET LEVEDE LIV I ROSENHØJ

Et kvalitativt casestudie af hvordan fysiske renoveringer og sociale indsatser kan påvirke den sociale interaktion i et alment boligområde i Viby Syd.

Udarbejdet af: Louise Skov Kristensen

Aalborg Universitet, Sociologi

10. Semester - Forår 2019

Vejleder: Mia Arp Fallov

Antal anslag: 179.273

Summary

This study takes its point of departure in the current national debate and approach on deprived social housing. The debate arises (again) from the 2018 ghetto strategy or regeneration program that seeks to close the socioeconomic and mental gaps between social housing areas and the surrounding city. In addition to this, the municipality of Aarhus has stated an official agreement on deprived social housing areas, to commit to working together on achieving a city in social balance without deprived areas and a city with strong communities and coherence.

Some of these social housing areas have developed into a spatial concentration of deprivation and social segregation. Most of these areas are often planned and built out of modernist ideals, consisting of uniform apartment buildings and big, flat and empty outdoor areas, all planned out of an ideal of light, air and equality for the general public.

Despite of the good intentions in these residential areas, to heighten the quality of housing for the working class, a negative development started. The deprivation of these areas started because of changes in norms and values and a segregation of the housing market, where it became possible for more people to own their housing.

A variety of different approaches is seen in the effort to make these areas a better and more attractive place to live for the general public and limit the social segregation. These entail physical housing improvements, new facades and social efforts (boligsocialt arbejde). Currently we see a generation of approaches that is based upon trying to glue together these big social housing areas with the rest of the city in more strategic and holistic ways than before. One way of doing this, is implementing different kinds of social mix-strategies. Strategies that seek to mix the economic, social and ethnic background of the residents in these areas. This is done through massive demolition of apartment buildings, building new and differing housing e.g. owner occupation, student- or senior housing, and continuously carrying out social efforts and activities for the residents.

This thesis is placed between the physical transformations, the work of the social efforts and some existing research and sociological knowledge on urban life and community, neighbor relations and the fragmented and locally detached social relations of the modern society.

Based on the above, this thesis seeks to investigate, how one can understand the connection between physical renovations and social efforts, and how this connection has affected the local social interactions.

This thesis departs from an assumption that a connection between the physical design of places and the social life and interactions, does exist. Also, the work investigates the relationship between the municipal and architectural plans for the urban life and how these plans influence and affect the lived and perceived everyday life.

This is explored in a qualitative case study of the social housing area, Rosenhøj in southern Aarhus. Rosenhøj has undergone some physical and social changes regarding the overall, planned structure of the area and some social efforts with a focus on education and employment, families, youth and children. In the case study I seek to understand how these two types of efforts have been linked in their planning and how this has affected the area and is perceived by its residents.

The study approaches the empirical work with an adaptive theory and a hermeneutic methodology. The empirical data of this thesis consists of five interviews with six residents in Rosenhøj, an interview with a social worker and a line of fieldwork and registrations of the life in Rosenhøj. This is combined with knowledge from the housing association and different evaluations and articles on the physical renovations. On this basis, I cast light on the links between the planned physical and social changes of Rosenhøj and the actual lived life, and how this is affected by the changes that Rosenhøj has undergone.

This is done, first of all, with Henri Lefebvres work on the reproduction of space, and especially the spatial trialectic on the perceived, conceived and lived space and the rhythm analytical approach. Furthermore, this study uses John Agnews three understandings of space as location, locale and sense of place, and the Danish architect and urban planner, Jan Gehls work and perspective on the importance of the physical framework for outdoor social life and interactions.

The analysis is structured around a chapter on the physical changes in regard to the comprehensive renovation, and a chapter on the social efforts and the possibility to act flexible when appointing homes (fleksibel udlejning).

It is found how both physical and social planning are based on an intention to create and support certain rhythms, and thereby also to replace rhythms, with some that correspond to the planning representations in the perceived space. This is seen in the ways the residents consume and use the new public spaces of Rosenhøj, where some are used more than others. Even though the spaces are planned to support social interactions, meetings and community, the life of Rosenhøj is still mainly seen in superficial and passive interactions. Moreover, despite the social effort and flexible renting, there are still some illegitimate rhythms e.g. crime and unemployment. Furthermore, for the majority of the residents their social relations are detached from their place of residence and are not centered around the local neighborhood – even though, the planning of Rosenhøj's transformation seeks to do just that.

Indholdsfortegnelse

KAPITEL 1 INTRODUKTION	5
1.1 INDLEDNING: National- og kommunalpolitisk rammesætning	6
1.2 PROBLEMFELT	7
1.2.1 Modernistisk arkitektur – et tilbageblik	7
1.2.2 Generationer i arbejdet med udsatte boligområder	8
1.2.3 Sociale indsatser og boligsociale helhedsplaner	9
1.2.4 Kombination af fysiske og sociale indsatser	9
1.2.5 Naboskab og social interaktion	10
1.3 PROBLEMFORMULERING	11
1.3.1 Afgrænsning	12
1.4 CASEBESKRIVELSE	12
1.4.1 Indsatser i Rosenhøj	13
1.4.2 Hvorfor Rosenhøj som case?	14
 KAPITEL 2 METODE	 15
2.1 CASESTUDIE SOM FORSKNINGSDESIGN	16
2.2 VIDENSKABSTEORETISK POSITION	16
2.3 ADAPTIV TILGANG	17
2.3.1 Operationalisering af orienterende begreb	18
2.4 ANVENDELSE AF FORSKELLIGE INTERVIEWFORMER	19
2.4.1 Udformning af interviewguide	19
2.4.2 Transskribering og kodning af semistrukturerede	20
2.5 FELTARBEJDE	20
2.5.1 Feltnoter	21
2.6 BYLIVSREGISTRERINGER	21
2.6.1 Udvælgelse af sights i Rosenhøj	22
2.7 ETISKE OVERVEJELSER	22
2.8 METODISKE OVERVEJELSER	23
2.8.1 Validitet	23
2.8.2 Reliabilitet	23
2.8.3 Metodiske og empiriske begrænsninger	24

KAPITEL 3 TEORI.....	25
3.1 JOHN AGNEW.....	26
3.2 HENRI LEFEBVRE.....	26
3.2.1 Rytmeanalyse	28
3.3 JAN GEHL	30
3.4 ANALYSESTRATEGI.....	32
 KAPITEL 4 ANALYSE AF FYSISKE RENOVERINGER	 33
4.1 Beboerinddragelse	34
4.2 Renoveringens planlagte greb.....	36
4.2.1 Nye vejforløb	36
4.2.2 Gårdrum og det nære naboskab	39
4.2.3 Parken - interaktioner i Rosenhøjs knudepunkt.....	43
4.2.4 Etniske skel i brugen af uderum	44
4.2.5 Illegitime rytmer	45
4.3 Opsamling på fysiske renoveringer.....	46
 KAPITEL 5 ANALYSE AF SOCIALE INDSATSER.....	 47
5.1 Den boligsociale helhedsplan.....	48
5.2 Nabohuset som ankerpunkt.....	51
5.2.1 Nabohuset har en betydning – men kun i det små	53
5.3 Fleksibel udlejning.....	55
 KONKLUSION	 59
Hvordan kan sammenhængen mellem fysiske og sociale indsatser i Rosenhøj forstås?	61
 LITTERATUR	 63

BILAG

- Bilag 1: Adgang til feltet og præsentation af informanter
- Bilag 2: Interviewguides
- Bilag 3: Transskriberinger af interviews
- Bilag 4: Feltnoter
- Bilag 5: Bylivsregistreringer
- Bilag 6: Poster til rekruttering af informanter

KAPITEL 1

INTRODUKTION

I dette kapitel rammesættes specialets arbejde med en indledende præsentation af det politiske felt, som specialets genstandsfelt er en del af, et problemfelt som skal nuancere feltet og kortlægge forskellige tilgange til og måder at arbejde med udsatte boligområder samt eksisterende viden og forskning på området. I forlængelse heraf præsenteres specialets problemformulering og afslutningsvis gives en beskrivelse af det caseområde, som specialets arbejde er funderet i.

1.1 INDLEDNING: National- og kommunalpolitisk rammesætning

"Alle aarhusianere skal opleve sig som del af fællesskabet. Nøgleordene er aktivt medborgerskab og godt naboskab baseret på tryghed, tillid og ansvar [...] Arkitekturen og bystrukturen er den fysiske ramme for fællesskaberne og lokalsamfundene. Derfor skal der ved nybyggerier og renoveringer af eksisterende boligmasse blandt andet fokuseres på at skabe trygge miljøer, hvori fællesskabet kan og tør udfolde sig."

Århus Kommune, Boligpolitik 2016

Sådan lyder det i Århus Kommunes aktuelle bypolitik, hvor det overordnede fokus er sammenhængen mellem byens vækst og den segregering mellem bydele og beboere, som væksten begynder at medføre. Derfor, som det kommer til udtryk i ovenstående, arbejder man for at forme byens fysiske rammer, så fællesskaber, gode naboskaber og hermed også interaktioner mellem beboere fremmes (Århus Kommune 2016). Der ses altså en generel bevidsthed om, at steder ikke kun skabes fysisk, men i lige så høj grad gennem det sociale liv, der udfolder sig (Indenrigs- og Socialministeriet 2009:10).

I Århus Kommune har man f.eks. nedskrevet en *'aftale om udsatte boligområder'* (2018), som går udover kommunens samlede boligpolitik. I aftalen er det kombinationen af fysiske og sociale indsatser samt beskæftigelsesindsatser, der kan løfte kommunens udsatte områder og skabe en ny fortælling om stedet. Aftalen har fokus på *"at skabe en sammenhængende og blandet by uden udsatte boligområder [...] med sammenhæng, stærke fællesskaber og social balance."* (Århus Kommune 2018:1). Aftalen beror på de aktuelle nationalpolitiske tilgange og diskurser i arbejdet med udsatte områder, hvor der ligeledes ses en intention om at gøre op med de udsatte boligområder. Med den nuværende regerings parallelsamfundsudspil, som blev vedtaget i Folketinget i 2018, er der kommet et offentligt fokus på disse områder, med markante krav om bl.a. fysiske indgreb (herunder nedrivning og frasalg til private) og sociale indsatser (f.eks. indsatser ift. sprogkrav og lokale institutioner) som en måde, hvorpå der kan opnås en blandet by uden udsatte boligområder og øget social sammenhængskraft i byerne (Regeringen 2018:7f).

Her er det værd at notere, at selvom ca. 20% af danskerne bor i en almen bolig, og selvom livet leves trygt og godt i langt størstedelen af dem, har nogle almene boligområder udviklet sig negativt med en koncentration af udsathed og sociale udfordringer. Det er disse områder, som har været underlagt en ofte negativ opmærksomhed i offentligheden (Bech-Danielsen & Stender 2017:7). Dette har været en del af den politiske debat siden starten af 00'erne hvor Anders Fogh Rasmussen, i sin nytårstale omtalte områderne som *'ghettoer'*, og efter Boligforliget i 2010 har regeringen hvert år offentliggjort en liste over særligt udsatte boligområder (Statsministeriet; Regeringen 2010).

De udsatte, almene boligområder er altså et aktuelt genstandsfelt: For når fokus i den nationale politik overfor udsatte boligområder, indebærer en række markante fysiske og sociale tiltag *'fra oven'*, vil det være relevant at inddrage et sociologisk blik på de lokale sociale interaktioner, og hvordan fysiske og sociale indsatser kan have en indvirkning på dette.

1.2 PROBLEMFELT

Ovenstående korte indføring i det aktuelle politiske felt ift. udsatte boligområder giver en forståelse for, hvilke rammer feltet er underlagt. Specialets fokus vil dog ikke være politikker og rammebetingelser. I stedet vil specalet belyse sammenhængen mellem fysiske og sociale indsatser, og hvordan disse har betydning for sociale interaktioner. For at sætte rammen herfor, følger et problemfelt, som berører områdernes negative udvikling og præsenterer en række tidligere og aktuelle måder at arbejde med områderne på samt eksisterende viden om bl.a. sociale interaktioner og naboskab.

1.2.1 Modernistisk arkitektur – et tilbageblik

De almene boligområder, der har udviklet sig negativt, er i de fleste tilfælde opført ud fra modernistiske idealer med ens boligblokke og funktionstømte udearealer, som er planlagt efter idealet om lys, luft og lighed. I praksis er områderne dog ofte tomme for aktivitet, fordi de ikke fordrer social interaktion eller ophold i uderummene. Samtidig er områderne separerede fra den omkringliggende by og lukker sig om sig selv (Nielsen 2008:25; Pålsson 2016:20f).

Den amerikanske journalist Jane Jacobs fremsætter i 1960'erne et kritisk blik på den modernistiske byplanlægning. Hun anklager den for at være by- og menneskefjendsk og for at ødelægge den traditionelle gade til fordel for store åbne rum. Det er ifølge Jacobs, kompleksiteten og de mange forskellige funktioner og mennesker, der gør byens rum levende (Jacobs 2011:19). Jacobs insisterer på vigtigheden af diversitet i byområder, hvilket ikke ses i udsatte boligområder. Det er netop de blandede funktioner og bymæssige idealer, som ifølge arkitekt og ph.d. Bente Melgaard, har udgjort vokabulariet i udviklingen af områder udenfor bykerner i de senere år. I Vejle-forstaden Søndermarken, undersøges forholdet mellem den planlagte forstad og det levede liv, med fokus på potentialerne for fysisk og social brobygning mellem områdets forskellige boligenklaver (Melgaard 2018). Melgaard finder, at fællesskaberne i både de almene blokke og parcelhusene vender sig indad, hvorfor den sociale brobygning er begrænset til offentlige rum, som strukturerer hverdagslivet (ibid:288). Yderligere peger Melgaard på, at de kvaliteter, som er væsentlige for beboerne, ikke stemmer med normen i udviklingen af forstæder: På trods af den manglende brobygning, virker og værdsættes forstaden som bymodel af beboerne (ibid:305). Jacobs argumenter for diversitet i byens aktiviteter og funktioner og Melgaards empiriske fund fra Søndermarken er altså modsatrettede, da Jacobs argumenterer for mere byliv og diversitet, mens Melgaard finder, at det netop er manglen på samme, der gør forstaden attraktiv for dens beboere.

På trods af gode intentioner om, at disse boligområder løftede boligkvaliteten for de, der flyttede væk fra byens små lejligheder (Vestergaard 2004:268), startede en negativ udvikling i disse områder. En udvikling som følge af bl.a. 1) ændringer i værdier og normer og 2) segregering af boligmarkedet, hvor det blev tilgængeligt for flere at eje sin bolig. Den første del udspringer bl.a. af, ændringer i forestillingerne om det gode liv, og behovet for at manifestere sig selv og sine værdier opstod. Derfor gik de ensartede boligblokke fra at være et udtryk for social lighed til at blive opfattet som begrænsende og uden mulighed for individuel udfoldelse (Bech-Danielsen & Stender: 7f). Hans Kristensen og Hans Skifter Andersens undersøgelse af danskernes boligpræferencer (2009), peger på at danskerne i høj grad foretrækker private enfamiliehuse med egen have – en boligform som den almene sektor, i langt de fleste tilfælde, ikke kan imødekomme, og som 60'erne og 70'ernes store boligblokke slet ikke kan indfri. Derfor fravælges en almene sektor ofte, hvis muligheden for en ejerbolig opstår. Vacher (2008) peger i forlængelse heraf på, at disse områder i vid

udstrækning bebos af de, der enten ikke har mulighed for andet. Dog uden, at dette betyder, at der ikke sådanne boligområder findes beboere, som udtrykker tilfredshed med deres bolig (Vacher 2008:36).

Den anden del er resultatet af boligforliget i 1958, som favoriserede ejerboligmarkedet, og de der havde mulighed for det, købte deres bolig. Middelklassen, der var målgruppen for de nye boligblokke, flyttede i parcelhuse, hvor drømmene om lys og luft også blev opfyldt, og de mindrebedemidlede blev derfor overrepræsenteret i den almene sektor (Vestergaard 2004:269f; Bech-Danielsen & Stender 2007:7f).

Der kan altså ikke peges på én forklaring på, hvorfor nogle boligområder blev udsatte. Derimod er det et sammenfald af en række forhold, som skala, ejerform og kommunal boliganvisning, der har skabt en koncentration af sociale problemer i nogle almene boligområder (Bech-Danielsen & Christensen 2017:11).

1.2.2 Generationer i arbejdet med udsatte boligområder

"Sociale problemer kan ikke uden videre bygges væk, men byplanlægning og arkitektur kan spille en væsentlig rolle, med hensyn til hvordan byen og samfundets forskellige grupper mødes, omgås og opfatter hinanden." (Bech-Danielsen & Stender 2017).

Bech-Danielsen og Stender fra Statens Byggeforskningsinstitut har med *'Fra ghetto til blandet by'* (2017) samlet danske og internationale erfaringer med omdannelser af udsatte boligområder. Her identificeres tre paradigmer af indsatser, som er relevante at inddrage i den del af specialet, der omhandler fysiske renoveringer. Den første generation af indsatser starter i 1985, hvor formålet var at rette op på byggeskader, kombineret med ønsket om øget boligkvalitet og arkitektoniske forbedringer. De overfladiske fysiske renoveringer blev betragtet som et middel til også at skabe sociale forandringer, der tilsammen skulle gøre områderne attraktive for ressourcestærke børnefamilier. Renoveringerne var synlige, men de grundlæggende problemer i form af det monotone udtryk og social udsathed, blev ikke afhjulpel. Dette understreger, at boligrenoveringer og nye farver på facaderne ikke afhjælper de grundlæggende sociale udfordringer. Op gennem 90'erne blev de fysiske renoveringer derfor suppleret med sociale indsatser, der bremsede den negative udvikling, men dog stadig uden at løse de sociale problemer (Bech-Danielsen & Stender 2017:17; Bech-Danielsen & Christensen 2017:24).

Fra 2000 ses den anden generation af indsatser, hvor fokus også var at gemme den oprindelige arkitektur væk med nye facader, og ligesom i den forrige generation strakte arbejdet sig ikke ud over boligområdets egen matrikel. Dog begyndte man nogle steder at arbejde mere bystrategisk, hvor boligområdet blev koblet sammen med omgivelserne – f.eks. ved fortætning med ældre- og ungdomsboliger i områdernes yderkanter (Bech-Danielsen & Stender 2017:18).

Den tredje generation udspringer af boligaftalen i 2010 og listen oprettelsen af over udsatte boligområder, og ses stadig i dag. Listens oprindelige formål var at give kommuner og boligafdelinger grund til at opnå en mere blandet beboersammensætning. Den bystrategiske tilgang vinder frem, og områderne og deres udfordringer tænkes i højere grad ind i større sammenhænge i den omkringliggende by (ibid:18f): F.eks. når man anlægger en travl cykelrute på tværs af Mjølnerparken som en del af udviklingen af byens mobilitet. Eller når Letbanen i Århus bruges som et strategisk greb til at løfte Gellerupparken. Den forrige generations renoveringer og sociale indsatser er stadig fokus, men suppleres nu i højere grad af infrastrukturelle forandringer og nye boligformer og -typologier, der har til formål at bryde med den modernistiske storskala.

I forlængelse heraf ses der stadig et øget fokus på blandet beboersammensætning eller socialt mix – både i form af f.eks. Århus Kommunes aftale om udsatte boligområder (2018) og på et nationalpolitisk niveau, hvor fokus er på 'her-og-nu-løsninger' med nedrivning og nye boligformer.

Ifølge professor George Galster bygger mange politikker om netop social mix på antagelsen om, at blandet beboersammensætning medfører positive effekter, fordi ressourcestærke beboere vil påvirke udsatte beboere positivt gennem f.eks. sociale netværk (Galster & Friedrichs 2015; Galster 2018). Professor i Urban Geografi Reinhout Kleinhans har udarbejdet et review af social mix tiltag, som peger på, at de fordele man antager, at social mix medfører, afhænger af, om der opstår en vedvarende social interaktion mellem beboergrupperne. Kleinhans finder, at den interaktion, man antager, at sociale mix vil medføre, i praksis er relativt begrænset (Kleinhans 2004:377).

1.2.3 Sociale indsatser og boligsociale helhedsplaner

Ønsket om ændret beboersammensætning kan opnås ved, at ressourcestærke beboere flytter til, eller ved at 'løfte' eksisterende beboere, ved f.eks. at hjælpe dem i job, så de betragtes som ressourcestærke. Førstnævnte vil ligge i fysiske og administrative indsatser i form af renovering, nye boligtyper og ejerformer samt muligheden for fleksibel udlejning¹. Et løft af beboere kan ske med boligsociale indsatser, der styrker de eksisterende beboere frem for at udskifte dem (Jepsen & Nielsen 2018:7).

For at finansiere de boligsociale indsatser har Staten, Landsbyggefonden og kommunerne i fællesskab uddelt støttemidler til disse – midler som dækker de enkelte områder i fire år (Realdania 2016:21). Uddelingen er evalueret af Kraks Fond Byforskning og konklusionen er, at de boligsociale helhedsplaners områdebaserede indsatser virker på individniveau, men har ingen positiv virkning på at ændre det sociale mix. Evalueringen peger dog på, at midlerne gør, at flere er kommet i beskæftigelse og der ses en stigning i beboernes tilfredshed med deres boligområde, hvilket i sig selv er positivt. Men på områdeniveau, er der ingen markante ændringer, hvilket forklares med, at når beboerne har opnået de tilstrækkelige ressourcer - fordi indsatserne virker på individniveau - flytter de væk fra områderne, og nye og mindre ressourcestærke beboere flytter ind. Denne mekanisme kaldes elevatoreffekten (Christensen 2013).

Ligesom ved de fysiske renoveringer, har de boligsociale indsatser også udviklet sig. De første indsatser bestod af enkeltstående aktiviteter i boligområderne, der, uden reel sammenhæng, forsøgte at løse sociale problemer. Der var kun lidt fokus på forandringsteorier og systematisk indsamling af viden (Bech-Danielsen & Christensen 2017:82). Det boligsociale felt er gået fra at være drevet af frivillige ildsjæle og initiativrige projektmedarbejdere til at være baseret på forandringsteorier hvor indsatser sammentænkes og evalueres samt primært at være drevet af medarbejdere med boligsocial faglighed. Dette skift skete, da der i 2000 blev udrullet et krav om evidens og målrettede aktiviteter (ibid:86).

Det boligsociale arbejde spiller en rolle i specialet, fordi det kan medføre øget trivsel og velfærd hos et områdets mere ressourcesvage beboere, ligesom aktiviteter i en helhedsplan, kan have betydning for beboernes lokale sociale interaktioner (ibid:83).

1.2.4 Kombination af fysiske og sociale indsatser

I arbejdet med udsatte boligområder er altså overordnet præget af to strategier: Én der forsøger at forandre det fysiske udtryk med en forventning om, at dette delvist også vil påvirke stedets sociale liv og beboer-

¹ Fleksibel udlejning dækker over, at bl.a. boligsøgende i job eller uddannelse får fortrinsret på ventelisten.

sammensætning positivt. Og én, der arbejder med sociale relationer for at udvikle den samlede lokale, sociale integration gennem bl.a. boligsociale helhedsplaner. Det centrale her er, at de to tilgange ikke må glemme kompleksiteten i samspillet mellem sted og menneske (Fallov 2014:11). Det rumlige må ses i sammenhæng med de relationer og det sociale liv, der er hos mennesker, der bor samme sted, og omvendt (ibid). Der er nemlig en risiko for, at de fysiske og sociale indsatser kan virke imod og hæmme hinanden, hvis ikke de sammentænkes og koordineres (Christensen, Jørgensen & Larsen 2015:15).

Det har altså betydning, at fysiske og sociale strategier og indsatser sammentænkes. Dette kan dog møde udfordringer i praksis: Ofte er indsatserne underlagt både økonomiske og administrative rammebetingelser, som kan begrænse og udfordre sammentænkningen (Bech-Danielsen & Stender 2017:198). Endvidere kan det være udfordrende, fordi fysiske og sociale indsatser har forskellige målgrupper og tidsrammer: De boligsociale indsatser varer fire år ad gangen og er særligt målrettet de udsatte beboere i området. Modsat har fysiske renoveringer en længere tidshorisont, da det ofte handler om at bygge boliger, som kan tiltrække ressourcestærke beboere, og derigennem øge det sociale mix (ibid:20f). Derfor er det centralt at være opmærksom på forholdet mellem de sociale indsatser og fysiske renoveringer, da en afbalanceret kobling mellem de to kan nedbringe et områdes udfordringer, uden at den almene sektor ender med kun at orientere sig mod de mere ressourcestærke beboere.

Yderligere er det relevant at understrege en problematik i arbejdet med fysiske og sociale indsatser: Det er svært at skelne mellem effekterne af boligsocialt arbejde, af strukturelle fysiske indsatser og af samfundets generelle udvikling i en given periode. Dette peger en evaluering af indsatsen i fem kvarterløftområder i 2002-2008 på (Andersen et. al. 2009). Evalueringen viser, at et generelt fald i arbejdsløsheden i samfundet kan komme områder med kvarterløft til gode, hvorfor det er svært at konkludere, hvad den egentlige årsag til forandringerne er. Ligeledes peges der på, at interessen og behovet for at bo i udsatte og almene områder øges i takt med et generelt pres på boligmarkedet (ibid:7). Udviklingen i evalueringens undersøgelsesområder er med al sandsynlighed altså ikke kun resultat af kvarterløft, men også af samfundets generelle udvikling (ibid:19).

1.2.5 Naboskab og social interaktion

Når det viser sig, at arbejdet med fysiske renoveringer, sociale indsatser og kombinationen af disse kan være komplekst, vil det være relevant at vende blikket mod en del af det sociologiske arbejde med bl.a. sociale relationer på steder og naboskab.

At byen og bylivet indvirker på fællesskaber og lokalsamfund, er et gennemgående tema i den overordnede tanke om tabet af fællesskab i det senmoderne, globaliserede samfund. En del af det sociologiske felt baseres på idéen om, at sociale relationer og fysiske rum i højere grad er adskilt pga. individualisering, muligheder for at overskride geografiske rum og den generelle adskillelse af tid og rum, hvor ansigt-til-ansigt møder ikke er nødvendige for interaktioner (Jørgensen 2008:10). Det er ifølge sociolog Claude Fischer nærmest en selvfølge, at samfundet har påvirket individers relationer, løsnet engagementet i familie- og naborelationer og erstattet de dybe møder med kortere bekendtskaber (Fischer 1982). Dette trækker tråde tilbage til den klassiske bysociologi i bl.a. Tönnies' begreber om *gemeinschaft* som fællesskaber og nære relationer, ofte i mindre samfund og *gesellschaft*, som de større byers mere flygtige relationer og instrumentelle karakter (Tönnies 1996 [1887]). I mange boligområder var livet tidligere præget af *gemeinschaft*, ved en oplevelse af fællesskab og ved at naboerne ikke var fremmede. Med industrialiseringen, som gav nye rammer for sociale liv i byen, er dette ændret, til *gesellschaft*. Her er lokalområdet for mange ikke længere omdrejningspunktet

for værdier, fællesskaber og socialt liv, på samme måde som tidligere (Hansen, Hansen, Kalkan & Rasmussen 2010:10).

Selvom der kan advokeres for, at sociale relationer er løsrevet fra fysiske steder og har taget andre former, arbejder mange boligsociale indsatser med netop at skabe lokale sociale relationer og netværk. Der kan argumenteres for, at sådanne indsatser bygger på idealistiske forestillinger om senmoderne byområder, hvor de sociale relationer er løse og hvor man orienterer sig væk fra sit boligområde (Andersen et. al. 2009:48). I forlængelse heraf har Center For Boligsocial Udvikling (CFBU) undersøgt naboskabet i udsatte boligområder. De peger på, at naboskabet på landsplan er bedre end i almene og udsatte boligområder. Forklaringen er, at beboernes sociale udfordringer betyder, at de ikke i samme grad er i stand til at etablere eller deltage i sociale aktiviteter (CFBU 2015:8). Det understreger ifølge CFBU vigtigheden i, at de boligsociale helhedsplaner arbejder med netop naboskabet og laver aktiviteter, som kan styrke det (ibid:4).

Et andet, og mere generelt perspektiv på naboskaber, findes i *'Neither Busybodies nor Nobodies'* (2002) af Graham Crow, Graham Allan og Marica Summers. Studiet ser på grænsen mellem nærhed og afstand i naboskabsrelationer og hævder, at det er *"a skillfull accomplishment"* at opretholde balancen mellem *"keeping one's distance" and 'being there when needed'.*" (Crow et. al. 2002:127). Dette baseres på empirisk arbejde i en mindre by i England og det udledes, at man ikke kan arbejde med en dikotomi mellem det helt tætte *'busybodies-naboskab'* og det fremmede *'nobodies-naboskab'*, men at det handler om balancen mellem privatliv og socialitet (ibid:127f).

1.3 PROBLEMFORMULERING

Når problemfeltets perspektiver sammenholdes, lander man i krydsfeltet mellem det sociale liv og lokale interaktioners karakter på den ene side og arkitektoniske og planlægningsmæssige diskurser på den anden. Endvidere medvirker koncentration af sociale udfordringer og den ensformige boligmasse, som ikke kan efterleve majoritetens boligpræferencer til, at ressourcestærke beboere fravælger disse områder. Dermed fastholdes de udsatte boligområder i bunden af boligmarkedet.

Specialets genstandsfelt berører altså forskellige tematikker i arbejdet med fysiske og sociale indsatser i almene og udsatte boligområder. Det primære fokus vil dog, ud fra ovenstående problemfelt, være hvordan man kan forstå sammenhængen mellem fysiske og sociale indsatser, og hvordan dette påvirker de sociale interaktioner. Dette gøres ud fra problemfeltets gennemgående antagelse (som også ses i specialets teorikapitel) om, at der *må* være en sammenhæng mellem steders fysiske materialitet og sociale liv og interaktioner. Dette undersøges ud fra følgende problemformulering:

Hvordan kan man forstå sammenhængen mellem fysiske renoveringer og sociale indsatser i Rosenhøj? Og hvordan har denne sammenhæng påvirket den sociale interaktion?

Til besvarelsen anvendes Rosenhøj i det sydlige Århus som case. Denne præsenteres i det følgende. Derudover vil der være et fokus på dels planlægningen af fysiske og sociale indsatser, og dels hvordan denne planlægning opleves og har en indvirkning på de sociale interaktioner i det levede liv.

1.3.1 Afgrænsning

Med afsæt i ovenstående problemfelt og problemformulering foretages der her en række afgrænsninger, som tydeliggør specialiets fokus.

Indledningsvist sættes en overordnet ramme for det politiske felt ift. udsatte boligområder. Jeg afgrænser mig dog fra at gå yderligere ind i analyser heraf, da det primære fokus er fysiske og sociale indsatser og disses virkning på de lokale interaktioner. Det politiske afsæt fungerer dermed blot som en rammesætning for specialiet.

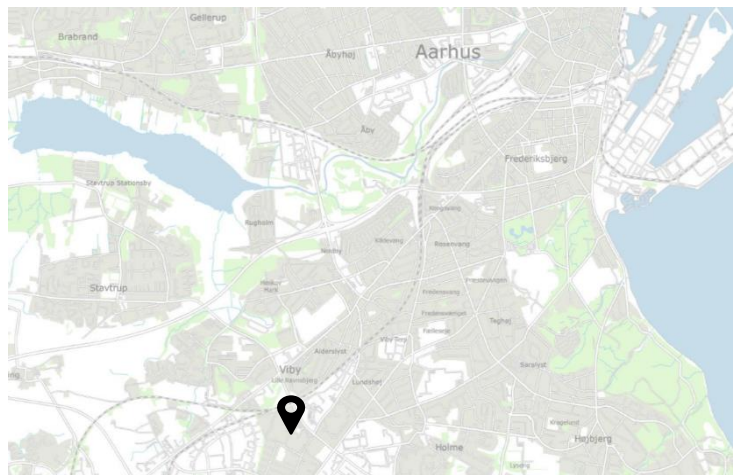
Derudover ligger der en afgrænsning ift. problemformuleringens ordlyd. Her er der tale om et hvordan-spørgsmål, som dermed efterlyser en beskrivelse af hvordan sammenhængen mellem fysiske og sociale indsatser kan påvirke den lokale sociale interaktion, uden nødvendigvis at kunne forklare hvorfor det forholder sig på netop den måde, som empirien viser. Derimod bruges de empiriske fund til at sige noget om hvordan der kan være en diskrepans mellem de planlagte renoveringer og sociale aktiviteter og det levede liv i Rosenhøj.

1.4 CASEBESKRIVELSE

Rosenhøj er opført i 1967-70 i Århus-bydelen Viby Syd. Ved opførelsen bestod området af 27 ensartede boligblokke i fire etager med 840 boliger. På mange måder var Rosenhøj karakteristisk for den tids modernistiske boligbyggeri (jf. problemfelt). Rosenhøj var lukket om sig selv både pga. infrastrukturen og den måde, hvorpå boligblokkene nærmest fungerede som en mur rundt om området. Rosenhøj er stadig forholdsvist afskåret fra de omkringliggende byområder, som består af almene boligafdelinger, et parcelhusområde, erhvervs- og industriområder, en folkeskole (Søndervangskolen) og Viby Gymnasium. Desuden har Letbanen et stop på Rosenhøj Station. Rosenhøjs fysiske struktur er altså indrammet af fysiske barrierer (Bech-Danielsen & Mechlenborg 2017:107).

Kort 1: Egen optegning over Rosenhøj og omgivelser

Kort 2: Rosenhøj i Århus (Århus Kommune, 2019).

Som mange andre af denne type boligområder, var Rosenhøj oprindeligt beboet primært af velfungerende børnefamilier, som flyttede fra byens små lejligheder til et område med plads, lys og luft (Nielsen 2005). Men med tiden skete en fraflytning af de mere ressourcestærke beboere og mennesker med færre ressourcer flyttede til. I 2008 stod Rosenhøj på listen over udsatte boligområder, som den daværende Programbestyrelse havde udarbejdet før den eksisterende 'ghettoliste', der blev lavet i 2010 (Vester 2018:5).

Ser man på beboersammensætningen viser data fra Århus Kommunes socioøkonomiske kort (2018), at det område, Rosenhøj er en del af, består af 26,9% børn og unge, hvilket ligger over det gennemsnitlige tal for kommunen på 18,57%. Derudover har 58,3% af beboerne i Viby Syd en ikke-vestlig baggrund, mens tallet er 31,5% i de almene boligområder i Århus Kommune generelt.

Når det kommer til andelen af unge, der ikke er i gang med en ungdomsuddannelse 15 måneder efter grundskoleafslutning, ses en positiv udvikling: Fra 2010-2015 er andelen faldet fra 24,6% til 21,8% (Byfornyelsesprogram for Viby Syd 2017). Dog er det væsentlig at huske, at disse tal dækker hele Viby Syd, hvorfor de ikke er en entydig indikator for Rosenhøj. Den positive udvikling understøttes af en intern beboerundersøgelse i Rosenhøj, som viser, at naboskabet og tilliden er styrket: Tal fra 2017 viser at 78% har tillid til deres naboer og føler sig tilpas blandt dem. Dette er en stigning på 37% siden 2008. Samtidig viser undersøgelsen at andelen af beboere, som føler sig utrygge er faldet fra 23% til 11,6% i samme årrække (Danske Arkitektvirksomheder 2018).

1.4.1 Indsatser i Rosenhøj

I december 2009 godkendte Århus Kommunes byråd en helhedsplan for Viby Syd, som bl.a. dækker over omdannelsen af Rosenhøj, et nyt medborgerhus og placering af kommunale arbejdspladser. De to sidstnævnte er dog endnu ikke flyttet til området, men arbejdet er i gang (Bilag 3:16;38; Nordicals).

Rosenhøjs beboere stemte ja til en omfattende fysisk renovering i maj 2011. I februar 2014 blev første spadestik taget og i sommeren 2017 stod det nye Rosenhøj færdigt (Bech-Danielsen & Mechlenborg 2017). Som en del af renoveringen der etableret nye veje og stiforbindelser, bebyggelses store skala og områdets isolation er nedbragt ved at bryde hul gennem blokkene ved Matildelundsvej. Derudover er uderummene bearbejdet, så de ikke længere er store, tomme græsarealer, men derimod indeholder forskellige funktioner og muligheder for ophold. En ny boligtype i form af mindre dobbelthuse er opført og boligkvaliteten er forbedret. Endvidere den store parkeringsplads midt i området omdannet til grønt udeareal med opholdsarealer, som i specialet kaldes 'Parken' (ibid:110f). Tilsammen har dette givet Rosenhøj Renoverprisens Jubilæumspris i 2017 for bedste almene renovering (Renover 2019).

Århus Omegn, som administrerer Rosenhøj var forud for renoveringen bevidste om, at en renovering *kun* af Rosenhøj, kunne medføre, at de sociale udfordringer her blot flyttede sig til de nærtliggende boligområder i Viby Syd – Søndervangen og Kjærslund, eller til andre områder i Århus. Derfor indgik Århus Omegn et samarbejde med Århus Kommune og boligforeningen Alboa, som administrerer de to andre boligområder, om en samlet helhedsplan for Viby Syd, som indeholder fysiske renoveringer og boligsociale indsatser (Vester 2018:8). Renoveringerne blev dog nedstemt af beboerne i Kjærslund og Søndervangen.

Rosenhøj har tidligere været præget af sociale udfordringer og uroligheder. Tilbage i starten af 00'erne var andelen af beboere på overførselsindkomst på 70% og omkring halvdelen af beboerne var indvandrere (Nielsen 2005). En hurtig søgning på Rosenhøj viser da også, at Rosenhøj blev omtalt for uroligheder og en række sociale udfordringer (Smed 2009, Ritzaus Bureau 2005), og tilbage i 2005 kaldte Information Rosenhøj for "*et lavpunkt for dansk integrationspolitik*" (Nielsen 2005). Dette skete på et tidspunkt, hvor en gruppe unge udførte hærværk, knuste ruder og antændte brande (ibid). Urolighederne faldt sammen med en række lignende problemer i udsatte boligområder rundt om i landet, hvilket gav en politik opmærksomhed, som betød, at der i finansloven i 2006 blev afsat midler til huslejestøtte, boligsociale indsatser og renoveringer

(Bech-Danielsen & Mechlenborg 2017:108f). Derudover har der været fleksibel udlejning i Rosenhøj siden 2008.

Endvidere har der været boligsociale helhedsplaner i Viby Syd siden 2007, og den nuværende indsats, som har base i Nabohuset i Rosenhøj løber fra 2015 – 2019. Den boligsociale helhedsplan dækker en række indsatsområder: Unge og familie, uddannelse, beskæftigelse og erhverv, sundhed, udsatte grupper samt image og kommunikation, ligesom der er ansat end social vicevært (ibid:118f).

Indsatserne i Rosenhøj har medvirket til, at området er gået fra at være på listen over udsatte boligområder og være præget af uro og høj grad af fraflytning til nu at opleve ventelister til boligerne (ibid:123). Danske Arkitektvirksomheder (2018) skriver, at tal fra Århus Omegn viser, at der i gennemsnit er 14 gange så mange beboere på venteliste til en bolig i Rosenhøj i 2017, sammenlignet med 2010, og f.eks. er ventelisten til en toværelses lejlighed steget fra ca. 200 til 3000.

1.4.2 Hvorfor Rosenhøj som case?

Rosenhøj er bl.a. valgt som case, fordi det ligger i Århus Kommune, der oplever en markant vækst i antallet af indbyggere med ca. 4.000 nye beboere årligt, hvorfor kommunen også har udviklet sig rent fysisk. Det er primært sket i det centrale Århus og omkring tre udvalgte vækstakser, bl.a. en, der strækker sig ud mod Viby og Rosenhøj (Århus Kommuneplan 2017:19). Endvidere, og som det præsenteres i problemfeltet, peger Andersen (2009) og hans kollegaer på, at interessen og behovet for at bosætte sig i almene områder i udkanten af byerne, stiger i takt med et generelt pres på boligmarkedet (Andersen et. al. 2009:7).

“The ongoing patterns of urbanization are visible at the level of cities’ physical forms and material environments in terms of dual logics of densification and sprawl; the consumption of peri-urban land under conditions of urban growth as well as the intensification of inhabitations within existing cities.”

(Tonkiss 2013:17).

Med afsæt heri, og at Rosenhøj ligger tæt på og er relativt godt opkoblet på Århus med både større indfaldsveje, busser og letbane, vil Rosenhøj sandsynligvis også kunne mærke ovenstående udvikling på boligmarked i Århus. Yderligere er de fysiske strukturelle forandringer, som dog ikke omfatter tilførslen af nye ejerformer et interessant aspekt ved Rosenhøj. Mange steder (f.eks. Gellerupparken i Århus og Tingbjerg i København) arbejdes der aktivt med at tilføre andre ejerformer, for at tiltrække mere ressourcestærke beboere og opnå et øget socialt mix og en blandet by (Brabrand Boligforening 2018; Københavns Kommune m.fl. 2015). Selvom dette ikke er tilfældet i Rosenhøj, omtales renoveringen alligevel som særligt vellykket, hvorfor jeg finder det interessant at undersøge Rosenhøjs forandringer nærmere.

KAPITEL 2

METODE

I dette kapitel præsenteres specialets metodiske tilgang, herunder forskningsdesign og videnskabsteoretisk ståsted. Med afsæt heri Endvidere redegøres der for empiriindsamlingens brug af forskellige interviewformer, feltarbejde og bylivsregistreringer. Afslutningsvis gøres en række etiske og metodiske overvejelser.

2.1 CASESTUDIE SOM FORSKNINGSDESIGN

For at belyse specialets genstandsfelt er det meningsgivende at bruge Rosenhøj som specifik case hertil. Rosenhøj vil være en relevant case, da der netop er arbejdet med både sociale og fysiske indsatser og en sammentænkning af de to.

Ved at anskue specialet som et single-casestudie, kan den casespecifikke viden først og fremmest sige noget om den enkelte case. Denne viden yderligere belyse nogle mere generelle samfundsforhold. I casestudiet som forskningsdesign ligger altså en antagelse om, at det casespecifikke må repræsentere nogle generelle sammenhænge. Dermed kan Rosenhøj fungere som repræsentant for noget mere generelt, ved også at forholde Rosenhøj til den verden, den indgår i (Antoft & Salomonsen 2007:31f).

Casestudieforskningen har sin egen metode og sit eget rationale, hvor empiri ofte indsamles via flere metoder (de Vaus 2001), hvilket også ses i specialet, der arbejder sideløbende med forskellige kvalitative metoder: Feltarbejde, interviews og bylivsregistreringer. Dermed indhentes forskellige typer viden, som kan kombineres og give en dybere forståelse for feltet, ligesom feltet kan udvikles undervejs. Ved at arbejde sådan, må der rettes opmærksomhed mod, at den viden, som indhentes først, kan påvirke den senere empiriindsamling. Det gælder f.eks. når viden fra de første interviews bruges til at bestemme relevante sights til bylivsregistreringerne. Derudover kan viden fra de første interviews, komme til at være styrende for, hvilke uddybende spørgsmål der stilles, samt hvilke pointer fra tidligere interviews, der forfølges i de senere. I specialets første interview italesatte informanterne f.eks. nogle pointer, som var interessante at inddrage i de følgende interviews. Dette muliggør at stille spørgsmål som er mere præcise og relevante, fordi jeg løbende får mere viden om casen og erfaring med hvilke spørgsmål der fungerer (de Vaus 2001:227).

2.2 VIDENSKABSTEORETISK POSITION

Specialets casestudiedesign lægger an til en hermeneutisk position, fordi jeg har en forudgående viden om Rosenhøj, særligt ift. renoveringen. Hermeneutikken danner rammen for både indsamlingen af empiri og vekselvirkningen mellem ny viden, eksisterende viden samt sammenhængen til mere samfundsmæssige og strukturelle perspektiver.

Med hermeneutikken inddrages forforståelser og eksisterende viden aktivt, da man må starte med en indledende idé om, hvad man gerne vil lede efter, når et fænomen skal fortolkes. Uden disse ville specialet i udgangspunktet være retningsløst (Berg-Sørensen 2012:222; Gilje & Grimen 2002:171). Denne tilgang er endvidere meningsgivende, fordi den hermeneutiske cirkel fordrer en vekselvirkning mellem eksisterende viden (forforståelser), den indsamlede empiri og samfundsmæssige sammenhænge. Med afsæt i, at casedesignet beror på brugen af flere kvalitative metoder, der giver forskellige indgange til viden, er et hermeneutisk ståsted relevant fordi den (for)forståelse, der er opnået gennem f.eks. feltarbejdet anvendes aktivt i interviewene og omvendt. Ligeledes bidrager hvert gennemført interview, registrering eller feltarbejde med nye dele til forståelsen af specialets problemstilling.

Dette metodiske arbejde, ligger i forlængelse af den hermeneutiske erkendelsesproces, da forståelsen for genstandsfeltet kan udvikles og udvides undervejs. Det betyder, at det løbende bliver nemmere at møde informanternes forståelseshorisont, da empiriindsamlingen akkumulerer en indsigt i Rosenhøj som felt.

Det antages altså, at det er umuligt at gå blankt og fordomsfrit til undersøgelsen af et fænomen. Dog er der en åbenhed overfor feltet, så de retningsgivende forforståelser ikke bliver determinerende for fortolkningen

og arbejdet med feltet (ibid). Åbenheden ses i bestræbelsen på horisontsammensmeltning mellem den enkelte informant og jeg. Dette skal ikke forstås som stræben på komplet overensstemmelse i meninger, men derimod efter en gensidig forståelse (Berg-Sørensen 2012:226).

Endvidere arbejdes der i specialet med erfaringsnære og erfaringsfjerne begreber. Specialets erfaringsfjerne begreb er 'social interaktion', som er funderet i eksisterende viden om Rosenhøj. Generelt bruges erfaringsfjerne begreber, når et socialt fænomen skal beskrives og forklares af en specialist. Social interaktion bruges aktivt i forsøget på at forstå sammenhængen mellem fysiske og sociale indsatser og den lokale sociale interaktion. De erfaringsnære begreber er dem, der er forståelige for, og som bruges af specialets informanter (Gilje & Grimen 2002:170).

2.3 ADAPTIV TILGANG

I forlængelse af ovenstående redegøres der her for specialets adaptive tilgang, som her kan ses i to sammenhænge: Først og fremmest i parløbet mellem empiri og teori, hvor arbejdet med disse sker sideløbende, og dernæst gennem inddragelsen af både et aktør- og struktur-niveau i den senere analyse.

Empiri-teori

Da casesdesignet fordrer brugen af forskellige kvalitative metoder og den hermeneutisk position understøtter en aktiv brug af forforståelser og løbende indsamlet viden, er den adaptive tilgangs vekslen mellem empiri og teori central at forstå: Her er det væsentlige nemlig en konstant 'zigzaggen' mellem empiri og teori, så der arbejdes med begge elementer sideløbende. Det sker f.eks. ved at empiri kan indikere et eller flere relevante teoretiske perspektiver eller begreber, som jeg arbejder med sideløbende med en vedvarende empiriindsamling. Dette er konkret gjort ved, at jeg, mens jeg har arbejdet på at få kontakt til informanter, og mellem interviewaftaler og ophold i Rosenhøj, har arbejdet med specialets teoretiske afsæt. Dermed måde bliver teorien ikke noget der 'trækkes ned over' empirien, men de to dele kan supplere hinanden. Det er netop her den adaptive tilgang adskiller sig fra, og placerer specialet mellem en induktiv og deduktiv tilgang (Layder 1998:84; Jacobsen 2007:269f).

Aktør-struktur

Yderligere baseres den adaptive tilgang på, at man må forholde sig til, at den sociale virkelighed både har struktur- og systemmæssige aspekter samt aktør- og handlingsmæssige aspekter. Det skyldes, at den sociale verden ikke kun er sammensat af menneskers subjektive forståelser, hvorfor de strukturelle dele af et fænomen også er centrale for en forståelse af feltet (Layder 1998:82). Specialet vil derfor arbejde med sammenhængen mellem fysiske og sociale indsatser ud fra både beboernes subjektive forståelser og samtidig knytte det an til mere strukturelle forhold i form af de planlægningsmæssige intentioner og diskurser, som ligger bag. Dette gøres bl.a. i analysearbejdet ved at inddrage den eksisterende viden om almene boligområder på et mere generelt niveau, som er præsenteret i specialets problemfelt, samt at sammenholde informanternes erfaringer med planlægningens intentioner.

Frem for at opstille hypoteser på baggrund af eksisterende viden, forskning og teori, eller at gå helt åbent ind i felten, arbejdes der med det, professor i sociologi, Derek Layder kalder 'orienting concepts' (ibid:100f). Det orienterende begreb i specialet er social interaktion, som primært er udspringer af en gennemgang af

sekundær litteratur, som omhandler de fysiske og sociale indsatser i Rosenhøj². Heri italesættes begreber som naboskab, mødesteder, lokal identitet, fællesskab og liv mellem husene, som noget forandringerne i Rosenhøj skal medvirke til, og som alt sammen læner sig op ad, eller udgør forskellige former for social interaktion. Heri ligger også en forståelse af social interaktion som et overordnet begreb, der kan komme til udtryk i forskellige former og sammenhænge.

Med brugen af et orienterende begreb, kan blikket vendes tilbage mod hermeneutikkens grundidé om, at forforståelse og eksisterende viden må bruges aktivt for at få en indledende retning på undersøgelsen. Den adaptive tilgangs vekselvirkning mellem aktør og struktur understøtter altså specialets hermeneutiske tilgang, hvor der arbejdes 'cirkulært' med empiri, eksisterende viden og generelle samfundsmæssige sammenhænge. Ligeledes kommer den adaptive tilgang til udtryk gennem det kontinuerlige parløb mellem empiri og teori.

2.3.1 Operationalisering af orienterende begreb

Da det orienterende begreb udspringer af den eksisterende viden, og dels også det teoretiske afsæt som præsenteres senere, er der tale om et erfaringsfjernt begreb. Derfor redegøres der her for, hvordan det er operationaliseret til mere erfaringsnære begreber, der anvendes i empiriindsamlingen.

Som specialets orienterende begreb, dækker social interaktion i dette tilfælde over et socialt samspil mellem to eller flere af Rosenhøjs beboere, enten i form af planlagte eller ikke-planlagte, personlige eller ikke-personlige og aktive eller passive møder på forskellige fysiske steder. Dette udspringer af Jan Gehls arbejde med interaktioner, og hans forståelse af valgfrie og sociale aktiviteter, som præsenteres i specialets teoriafsnit. Der er altså tale om de måder, hvorpå beboerne ser, høre og møder hinanden i forskellige former for social interaktion i Rosenhøjs fysiske rum.

Dette kommer til udtryk i interviewguiden, hvor tematikker som naboskab, mødesteder, kendskab, møder og interne forskelle i Rosenhøj indgår, og kan bidrage til at sige noget om social interaktion.

² Sekundær empiri består af Bech-Danielsen & Mechlenborg (2017): Evaluering af indsatser i udsatte boligområder, Boligsocial Helhedsplan for Viby Syd 2015-2019, Århus Omegn: Nyt Rosenhøj, Viby J, Indstilling til Århus Kommunes Byråd (2011), Århus Kommunes aftale om udsatte boligområder (2018) samt Renoverprisens caseside om Rosenhøj (2019).

2.4 ANVENDELSE AF FORSKELLIGE INTERVIEWFORMER

Den primære metode i specialet er interviewet, og der anvendes både semistrukturerede og situationelle interviews. Med de semistrukturerede interviews, opstår muligheden for en dybere forståelse for informanten og feltet, da der er mulighed for at nye, meningsfulde perspektiver kan fremtræde og vise sig relevante at udforske (jf. den hermeneutiske cirkel). Desuden er denne interviewform relevant ift. problemformuleringens karakter, som udtrykker et ønske om at *forstå* sammenhængen mellem fysiske og sociale indsatser og hvordan den har påvirket den sociale interaktion i Rosenhøj. Og da interaktionen sker mellem beboerne, er det primært dem, der sættes i tale. En oversigt over informanter samt redegørelse for rekruttering heraf findes i Bilag 1.

Udover beboerinterviews er der indledningsvist gennemført et ekspertinterview med en boligsocial medarbejder. Det er gjort for at få en bedre forståelse for de sociale indsatser, en mere konkret viden om erfaringerne heri og for hvordan det boligsociale arbejde har haft en sammenhæng med renoveringerne. Der er ikke gennemføres et lignende interview med Århus Omegn, dels fordi det tilgængelige skriftlige materiale om renoveringen og disses sammenhæng med sociale indsatser har været tilstrækkelige og dels fordi det ikke er lykket at få en interviewaftale med en medarbejder (Bilag 1).

De situationelle interviews er gennemført i feltarbejdet, og har været løse og uformelle samtaler med dem, jeg har mødt i Rosenhøj og særligt i Nabohuset. Ved at supplere med denne interviewform, vil jeg argumentere for, at der frembringes en mere umiddelbar viden, ligesom det kan være en måde at få mennesker i tale, som kan være svære at få en interviewaftale med.

Der er altså forskel på karakteren af de to interviewformer, ved at de semistrukturerede foretages ud fra en interviewguide og har en længere varighed. De situationelle interviews er gennemført som en del af feltarbejdet og har derfor en mere uformel karakter og er af kortere varighed. Risikoen ved sidstnævnte er, at det kan være svært at fastholde fokus på specialets orienterende begreb (Tanggaard & Brinkmann 2010:35). For at imødekomme dette er der taget afsæt i de emner og viden fra de gennemførte semistrukturerede interviews, samt få forberedte spørgsmål.

Den eksisterende viden og forforståelse har vist sig nyttigt, da interviewguiden dermed kan anvendes mere løst, som retningsgivende for samtalen. Det kan dog diskuteres hvorvidt det parallelle empiriske og teoretiske arbejde kan påvirke udsynet: F.eks. kan empiriske fund (mere eller mindre ubevidst) blive styrende for udforskningen af teorier og omvendt. Men modsat, og som er en af principperne i specialets hermeneutiske position, kan verden kun forstås på baggrund af forforståelser (ibid:37).

Det er centralt at forstå, at interviewet grundlæggende ikke er en 'neutral metode', som giver upåvirkede svar. Når jeg interviewer en beboer, sker en aktiv interaktion, som leder til kontekstbaserede svar. F.eks. vil bestemte spørgsmålsformuleringer konstruere bestemte svar, og da interviewet er en social interaktion, vil bl.a. etnicitet, køn og socioøkonomisk status indvirke på interviewforløbet (ibid:30). Det viser sig f.eks. i den interaktion, der foregår i interviewet med hhv. en ung kvindelig universitetsstuderende og med en ældre ufaglært eller én med anden etnisk baggrund end dansk.

2.4.1 Udformning af interviewguide

Det er, som nævnt ovenfor kun i de semistrukturerede interviews, der er anvendt en egentlig interviewguide, da det ikke har været meningsgivende ved de situationelle interviews.

Guiden til de semistrukturerede interviews er udformet efter overordnede temaer, som den eksisterende forskning, forudgående viden og helt indledende teoretiske perspektiver peger på (Tanggaard & Brinkmann 2010:40). Disse temaer er bl.a. Rosenhøjs fysiske rammer, hvordan området bruges, socialt liv og relationer, naboskab og interne forskelle – alt sammen med afsæt i sociale interaktioner og muligheder herfor. Under hvert tema er en række spørgsmål, som tilsammen kan sige noget om temaet. Interviewguiden bruges, så den understøtter en flydende samtale, der indfanger temaerne, uden nødvendigvis at følge spørgsmålene slavisk (Kvale & Brinkmann 2009:144). På den måde kan interviewguiden tilpasses informanterne, så den til en ung studerende er forskellig fra den, som bruges ved den tidligere formand for afdelingsbestyrelsen. En generel interviewguide (Bilag 2) danner derfor udgangspunkt for individuel tilpasning, hvor de samme spørgsmål går igen, men der er mulighed for at tilføje eller udelade mere eller mindre relevante spørgsmål i det enkelte interview.

Ved de semistrukturerede interviews bruges et åbningsspørgsmål, hvor informanten fortæller om sig selv, deres hverdag og brug af Rosenhøj. Herved kan informanten let formulere sig om et ukompliceret emne, og det sætter samtalen i gang. Spørgsmålets åbne karakter giver mulighed for, at de selv kan bestemme hvor meget de vil fortælle om dem selv og for at italesætte hvad de oplever, er væsentligt. Interviewguidens sidste spørgsmål giver informanten mulighed for at bringe endnu ikke italesatte emner i spil, når jeg afslutningsvist spørger hvad der er godt og mindre godt ved Rosenhøj, hvilke tre ord de ville bruge om Rosenhøjs forandring og hvordan de tror området vil udvikle sig i fremtiden.

2.4.2 Transskribering og kodning af semistrukturerede

Ud af de seks semistrukturerede interviews med syv informanter, er fem lydoptaget. Derfor er der opsat egne retningslinjer for transskriberingen, så færrest mulige nuancer går tabt når talesprog bliver til skriftsprog.

I transskriberingen, er det kun passager, som er relevante for specialets problemstilling, der er transskriberet og vedlagt (Bilag 3). Altså, hvis der tales om noget, som ikke har relevans – f.eks. når Else og Jens taler om hvor deres børn har boet og bor nu, eller når den tidligere formand for afdelingsbestyrelsen taler om Københavns fingerplan. De situationelle interviews, samt det semistrukturerede interview med den boligsociale medarbejder er ikke lydoptaget, hvorfor der ikke er transskriberinger heraf. Derimod er der især her skrevet noter enten løbende eller lige bagefter – det gælder f.eks. mødet med Nahimi, hvor jeg noterede pointer, når han gik i køkkenet efter kaffe og direkte efter en snak med Anisa i Nabohuset, satte jeg mig på en bænk og skrev citater og pointer ned (Bilag 4). På den måde kan disse interviews bruges til at understøtte de semistrukturerede interviews.

I transskriberingen er italesættelse af noget, som kan relatere sig til specialets orienterende koncepter, løbende markeret mens der transskriberes, så det kan anvendes i det følgende kodearbejde. Forud for kodearbejdet er al empirisk materiale gennemlæst, for at få et samlet overblik. Her er der foretaget en løs kodning, hvor centrale emner identificeres. Den egentlige kodning har taget udgangspunkt i det orienterende begreb, social interaktion, og efter en gennemgående kodning, er koderne sorteret efter specialets ønske om at se på det planlagte og det levede ift. den fysiske renovering og sociale indsatser.

2.5 FELTARBEJDE

For at supplere interviewene er der gennemført feltarbejde i perioden marts-april. Her bliver det muligt at se den sociale interaktion, hvilket kan understøtte det, der *fortælles* i interviewene (Tanggaard & Brinkmann

2010:33). Dermed ses en løbende vekselvirkning mellem feltarbejde og interviews, hvor de to supplerer hinanden. Feltarbejdet i Rosenhøjs uderum består primært af registreringer af ophold, bevægelser og interaktioner, mens feltarbejdet i Nabohuset også består af situationelle interviews.

Feltarbejdet er relevant, fordi mennesker handler på måder, som for dem selv er selvfølgelige (Hastrup 2010:55). Og når det orienterende begreb er social interaktion, kan feltarbejdet bruges til at få øje på, hvordan og hvor disse tager sig ud. Med feltarbejde som metode bliver det altså muligt at observere de, for beboerne, selvfølgelige handlinger. Yderligere bidrager feltarbejdet med en indsigt i det levede liv og den måde, Rosenhøjs planlagte uderum bruges.

Feltarbejdet har vist sig anvendeligt, fordi det løbende er blevet tydeligt, at de informanter, som indgår i de semistrukturerede interviews er forskellige fra, og relativt mere ressourcerstærke end de beboere, jeg har mødt under feltarbejdet i Nabohuset, hvis brugere primært er Rosenhøjs mere ressourcetsvage beboere. Det ses altså her hvordan de forskellige metoder ikke kun bringer forskellige typer viden, men også er anvendelige til forskellige beboere. Desuden er ophold i Nabohuset en metode til at få en anden beboertype i tale, fordi jeg er til stede på 'deres sted' og præmisser.

2.5.1 Feltnoter

Den empiri, som er indhentet gennem feltarbejdet, er dokumenteret med feltnoter, billeder og tegninger på kort. I nogle tilfælde har det været muligt at notere undervejs og i andre er noterne nedfældet i forlængelse af feltarbejdet, på samme måde som ved de situationelle interviews. I begge tilfælde er feltnoterne gennemskrevet, bearbejdet og suppleret i umiddelbar forlængelse af besøget i Rosenhøj. Som en del af feltarbejdet noteres også relevante udtalelser, som ligeledes ses i feltnoterne (Bilag 4).

2.6 BYLIVSREGISTRERINGER

En del af feltarbejdet består af bylivsregistreringer, som kortlægger hvor de sociale interaktioner udfolder sig i Rosenhøj. Registreringernes bruges til at få en idé om, hvor mennesker mødes, gør ophold og hvor mange der bruger de forskellige steder. Registreringerne kan dog ikke give en forståelse for, hvorfor brugen af rummene tager sig ud, som den gør. Derfor kombineres registreringerne med feltarbejdet og interviews.

Bylivsregistreringerne funderes i Jan Gehls forståelse heraf, som systematiske registreringer af aktiviteter og mennesker i et fysisk rum. Metoden er relevant, da den bringer viden om hverdagsrytmer, -praksisser og -scenarier og de sociale interaktioner på udvalgte steder (Gehl & Svarre 2013).

For at have noget at arbejde efter, anvendes særligt *tællinger* og *behavioral mapping*. Tællingerne viser, hvor mange mennesker, der bruger rummet, hvormed man kan se på tværs af de udvalgte 'sights' og få en idé om, hvor flest mennesker opholder sig. Disse er gennemført på forskellige dage og tidspunkter, og giver en indikation af, at der er forskel alt efter ugedag og tidspunkt på dagen. Behavioral mapping indikerer *hvad* der sker på de udvalgte steder. Ved at nummerere observationerne på kort, kan der både svares på hvem de er og hvad de laver (Gehl & Svarre 2013:35f). Gennem disse metoder blev det bl.a. tydeligt, at der findes en hverdagsrytme i Rosenhøj, hvor mennesker bevæger sig mellem bolig og transport, morgen og eftermiddag og i løbet af dagen er Rosenhøj nærmest mennesketom (Bilag 5).

2.6.1 Udvælgelse af sights i Rosenhøj

Bylivsregistreringerne i Rosenhøj er foretaget på to udvalgte steder: I og omkring Parken samt i Nabohuset. Disse er valgt ud fra en antagelse om, at deres forskellighed må fordre forskellige typer af social interaktion, og at de må udgøre knudepunkter for nogle af hverdagens møder mellem beboerne.

Parken

Parken er det centrale og største uderum i Rosenhøj. Før renoveringen var rummet en stor asfalteret parkeringsplads. I dag er der legeplads, inddelte grønne arealer og mulighed for rekreativitet. Parken udgør et knudepunkt, da det bruges af både Rosenhøjs beboere, områdets institutioner og til dels også af beboere fra det nærliggende parcelhuskvarter.

Nabohuset

Det er her den boligsociale helhedsplan for Viby Syd er forankret, hvorfor det antages, at den sociale interaktion her er mere organiseret, og skaber mere formelle sociale interaktioner, mellem både medarbejdere og beboere.

Selvom de to steder er relativt afgrænsede, er det nødvendigt også at se på den lokale, fysiske og kulturelle kontekst, for rummene (Gehl & Svarre 2013). Hvor i Rosenhøj er Nabohuset placeret? Hvor ligger Parken ift. beboernes bevægelsesmønstre? Det blev f.eks. tydeligt under empiriindsamlingen, at netop Nabohusets fysiske placering og udformning har en betydning, da det er placeret i et hjørne af Rosenhøj.

Eget foto: Parken, april 2019

Eget foto: medarb. og beboere i Nabohuset, april 2019

2.7 ETISKE OVERVEJELSER

Da specialet anvender kvalitative metoder, gøres her en række etiske overvejelser i forbindelse med empiriindsamlingen.

Da jeg undersøger et afgrænset boligområde, er der taget forbehold for mulig genkendelse af informanterne, selvom Rosenhøj er beboet af over 2000 mennesker. Informanterne er anonymiseret med andre navne, ligesom navnet på den boligsociale medarbejder ikke nævnes. Anonymiseringen går igen i transskriberingen, hvor adresser, navne og stillingsbetegnelser er udeladt. Derudover har jeg tilbudt informanterne at læse de analyser de indgår i, for at sikre at empirien stemmer overens med deres ytringer. Dette er der dog ingen som har ønsket, da de er lovet anonymisering. I interviewsituationen har jeg ligeledes forsøgt at sikre en korrekt forståelse af informanternes ytringer, ved ind i mellem at gentage hvad de siger, eller spørge ind til hvad de mener.

Endvidere har jeg, i specialets billedmateriale, ofte anvendt mennesketomme billeder. På de billeder, der er taget for at illustrere brugen af uderummene, vil ansigter ikke være genkendelige. Dette er relevant, da dem, som optræder på billederne, ikke alle har indvilliget i at blive studeret. Der er udelukkende taget billeder fra frit tilgængelige, offentlige steder, og jeg har været særligt bevidst om, kun at fotografere steder og mennesker, som kan ses fra eller opholder sig i Rosenhøjs fællesarealer (Gehl & Svarre 2013:16).

En del af feltarbejdet i Nabohuset har givet anledning til yderligere overvejelser om, hvorvidt det vil være etisk forsvarligt at gengive informationer fra uformelle snakke mellem medarbejdere. Her har jeg bevidst valgt ikke at gengive steder og personer, der taler eller tales om, men derimod kun at inddrage pointer og emner på et overordnet plan, som relaterer sig til specialet eller som kan bidrage til en forståelse af Rosenhøj.

2.8 METODISKE OVERVEJELSER

Med udgangspunkt i ovenstående metodekapitel, gøres her en række overvejelser, om specialets metodiske validitet og reliabilitet. Med validiteten vil jeg diskutere, hvorvidt de anvendte metoder kan bruges til at belyse problemformuleringen. Reliabiliteten belyser troværdigheden og hvorvidt en lignende undersøgelse vil give samme fund.

2.8.1 Validitet

Rosenhøj dækker over et område, med ca. 2300 beboere og specialets empiri er baseret på en række situationelle og seks semistrukturerede interviews med beboere og en boligsocial medarbejder, samt registreringer, observationer og kortvarige feltarbejder. Forholdet mellem de relativt få informanter og antallet af beboere, påvirker repræsentativiteten negativt, og validiteten vil generelt være forholdsvis lav. Det er dog ofte præmissen ved kvalitative casestudier. Den interne validitet er højnet ved at kombinere strukturerede interviews med situationelle interviews, som indfanger forskellige beboertyper og typer af viden. Desuden er der arbejdet med en varieret sammensætning af informanter, både ift. køn, alder, etnicitet og hvor længe de har boet i Rosenhøj.

Endnu en ting, der kan højne validitet, er metodekombinationer: Brugen af kvalitative metoder kunne være suppleret af f.eks. survey eller adgang til boligforeningens statistiske materiale. Yderligere havde et ekspertinterview med en relevant medarbejder fra boligforeningen øget validiteten, ved også få et ekspertperspektiv på de fysiske renoveringer. Her har jeg i stedet interviewet den tidligere formand for afdelingsbestyrelsen, som har haft en stor rolle i det planlægningsmæssige arbejde i renoveringen.

I relation til den hermeneutiske position, må man forholde sig til, at horisontsammensmeltningen i den er et ideal: En komplet sammensmeltning af min og informanternes horisont, er altså ikke mulig, men da interviewene er gennemført over en periode på ca. en måned, er det blevet nemmere at ramme informanternes forståelseshorisont, da min viden om Rosenhøj er blevet gradvist større.

2.8.2 Reliabilitet

I feltarbejdet studeres en konkret og altid unik situation, og empirien fra de situationelle interviews afhænger af, hvilke beboere der er til stede ved mine besøg i Rosenhøj. Af den grund er det nødvendigt at 'tilskære' et analytisk og empirisk fokus (Hastrup 2010:57). Derfor anvendes social interaktion som orienterende begreb. Yderligere påvirkes reliabiliteten af tilfældigheden i, hvem jeg har mødt og haft mulighed for at tale med, da de samme situationer sandsynligvis ikke vil udspille sig igen ved en eventuel gentagelse af undersøgelsen.

For at højne reliabiliteten er feltnoter og indtegninger på kort med mere eller mindre detaljerede beskrivelser samt interviewguides vedlagt, for at øge gennemsigtigheden i, hvad der er lagt vægt på i empiriindsamlingen.

Som observatør i bylivsregistreringerne, vil man allerede på stedet tilføje eller lægge vægt på informationer, som kan have betydning for den efterfølgende bearbejdning (Gehl & Svarre 2013:16). Derfor vil det optimale under registreringerne være at agere 'fluen på væggen'. Det har dog vist sig svært i praksis, fordi menneskemængden i Rosenhøjs uderum ofte er sparsom, hvorfor min tilstedeværelse skiller sig ud. I Nabohuset skiller jeg mig ud, da jeg ikke er regelmæssig bruger af huset. Derfor kan der være bias i, at beboerne har lagt mærke til, at de blev studeret, hvilket kan påvirke adfærden. Yderligere har vejret en betydning for registreringerne i Rosenhøjs uderum: Ved mit første besøg i Rosenhøj på en kølig dag i marts, var der stort set ingen mennesker, men ved de senere besøg i lunere vejr var der mange legende børn, mennesker på altanerne og vokse der sad på bænkene.

2.8.3 Metodiske og empiriske begrænsninger

Specialet arbejder med det sociale liv, som i en generel betragtning er et dynamisk og komplekst fænomen. Det sociale liv produceres gennem hverdagslivet, som er underlagt de planlagte renoveringer og sociale indsatser. Specialets arbejde giver derfor kun et øjebliksbillede af det liv, der udfolder sig i Rosenhøj.

Særligt er det relevant at understrege, at den grundlæggende renovering i Rosenhøj først stod færdig i efteråret 2017, og at der stadig er mindre bygge og renoveringsprojekter i gang og på vej: F.eks. nye studieboliger ved Letbanen og den forestående udvikling af butikstorvet. På denne baggrund, og med afsæt i antagelsen om, at det fysiske har betydning for det sociale liv, må det antages at disse projekter vil indvirke yderligere på det sociale liv og interaktionerne i Rosenhøj. Derfor påvirkes empirien af den relativt korte tid, den har stået færdig, ikke har nået sin fulde betydning for det sociale liv.

I det metodiske og empiriske arbejde må det altså konkluderes, at ovenstående fund og pointer, bør ses i relation til karakteren af den empiri der er indsamlet og det tidspunkt hvorpå det er indsamlet.

KAPITEL 3

TEORI

I dette kapitel præsenteres specialets teoretiske ramme bestående af forskellige teoretiske forståelser af steders sociale produktion og betydningen af uderum. Det teoretiske fundament består af John Agnews tredelte stedsforståelse, Henri Lefebvres teori om den sociale produktion af steder og rytmeanalyse samt Jan Gehls byplanmæssige perspektiv på betydningen af de fysiske rammer for udeliv og interaktioner.

3.1 JOHN AGNEW

Geografen John Agnew definerer tre forståelser af sted: Sted som 'location', som 'locale' og som 'sense of place'. Location er stedet som den fysiske lokation, hvor aktiviteter, handlinger og personer er placeret, og som er relateret til andre steder gennem bevægelser og interaktion mellem dem (Agnew 2005:89). Det handler ikke kun om stedet i sig selv, men også om relationen til andre steder.

Ser man et boligområde som location handler det om, at stedet karakteriseres gennem viden om dets relation til den øvrige by, ved f.eks. at se på befolkningssammensætning. Med stedet som locale, handler det om en 'setting' for hverdagslivets aktiviteter og det sociale liv. Locale er steder, som muliggør social interaktion og som er udgangspunkt for sociale møder og netværk. Det kunne f.eks. være Rosenhøjs gårdrum, Nabohuset eller Parken. Begrebet om sense of place definerer Agnew som "*identification with a place as a unique community, landscape and moral order.*" (ibid). Her er stedet noget unikt: Det er den menings-tilskrivelse og tilknytning som mennesker giver og har til steder. Det er her, hjemmet og oplevelsen af hjemlighed ligger. Agnew argumenterer for, at en særlig tilknytning til stedet, enten bevidst eller udtrykt gennem hverdagslige handlinger eller engagement i lokale tiltag eller aktiviteter, indikerer sense of place (ibid; Fallov 2014:3f).

Med Agnews afsæt vil specialet se på, hvordan menneskelige praksisser og interaktioner udfoldes på steder og hvordan dette påvirkes af stedernes fysiske udformning (Fallov 2014:17). Agnew argumenterer for, at man i arbejdet med steder må bestræbe sig på at inddrage mindst to af ovenstående forståelser af sted. Her henviser han til tilgange hvori dette er gjort. To af disse er bl.a. en *individbaseret* og en *neo-marxistisk* tilgang, som begge vil være relevante for specialet.

I en individbaseret tilgang relateres location og locale til sense of place ved at arbejde med mennesker og deres oplevelser, hvilket f.eks. kan være den beboerinddragelse, som har fundet sted forud for renoveringen af Rosenhøj. I denne tilgang er udgangspunktet menneskers oplevelser af sted, hjem og verden. Steder er vævet sammen af bevægelser, rytmer og sociale netværk, der tilsammen producerer steder som en foranderlig konstellation af menneskelige forpligtelser og kapaciteter (Agnew 2005:89).

I en neo-marxistisk tilgang er det primære fokus location og locale som stedets to centrale funktioner. Her er hverdagslivet koloniseret både ift. det, Lefebvre kalder rumlig praksis og rummets repræsentationer (præsenteres nedenfor). Denne tilgang peger på, hvordan steders ulige økonomiske udvikling skabes af dominerede praksisser og diskurser, og som kan udfordres af forsøget på at genvinde konkrete steder (ibid).

3.2 HENRI LEFEBVRE

Den neo-marxistiske sociolog Henri Lefebvres arbejde er funderet i antagelsen om, at byen er mere end sine funktioner og fysiske rammer. Byen er også livet og den rytme, som opleves i hverdagen og den er et levende fænomen, som aktiveres i beboernes oplevelser (Juul & Frost 2009:33). Lefebvre modsætter sig en betragtning af rummet, som en 'beholder' eller en neutral 'setting' for livet. Elementer som arkitektur, tæthed og sociale relationer er styrende for, hvilke muligheder der er i rummet. F.eks. vil bygninger og store veje medfører bestemte aktiviteter og hæmme andre (Molotch 1993:888). Derfor bør arbejdet med byen tage afsæt i den erfaring, oplevelsen af byen giver, i sin helhed af processer mellem forskellige domæner. Og endvidere i, at menneskers hverdagslige udvekslinger mellem byens rum bidrager til at skabe nye erfaringer, som igen bidrager til det urbane som helhed (Juul & Frost 2009:28f). Byen er altså formet af, at forskellige

sociale grupper kan tilegne sig magten over steder, hvorfor den ikke er en neutral størrelse (Molotch 1993:887).

Det er de førnævnte domæner, som er centrale i specialets brug af Lefebvres teori om stedernes produktion. For at begrebsliggøre steders produktion og reproduktion har Lefebvre udviklet en analytisk tredeling, som tydeliggør argumentet om, at der er en sammenhæng mellem producerede og reproducerede makrostrukturer i f.eks. politik på den ene side og det levede hverdagsliv på den anden (Molotch 1993:891).

Rummets repræsentationer - det opfattede rum

Rummets repræsentationer er den 'orden', som samfundets dominerede diskurser og relationer gennemtvinger, og de koder og tegn der ligger heri (Simonsen 2010:39). Der er tale om politiske og planlægningsmæssige begrebsliggørelser af steders fysiske udformning. Repræsentationerne er abstrakte, men spiller en rolle i praksis, da de bl.a. materialiseres i planlægning og arkitektur (ibid). Planlæggere, arkitekter og eksperter har indflydelse på, hvordan et boligområde skal udformes, fordi de, gennem deres repræsentationer, udøver en magt ved, at det netop er deres fortællinger som materialiseres.

I relation til specialets genstandsfelt, ses dette f.eks. i form af et aktuelt fokus social mix i arbejdet med udsatte boligområder (jf. indledning og problemfelt). Ifølge Lefebvre udgør dette domæne det dominerende rum, fordi repræsentationerne læner sig op ad et system af verbale og intellektuelt formede tegn (Lefebvre 1991a:291). Begrebet om rummets repræsentationer kan bruges til at undersøge hvordan samfundsmæssige opfattelser om byudvikling hos boligforeningen Århus Omegn og arkitekterne bag renoveringen af Rosenhøj, påvirker rummets fysiske udformning.

Repræsentationernes rum - det levede rum

Repræsentationernes rum er Lefebvres begreb for brugere og borgeres opfattelser af steder, som kan være i kontrast til ovenstående, da der her er tale om *det levede rum*: Det rum, individer konstant forsøger at tilegne sig, ved at tilegne sig og modificere omgivelserne (Lefebvre 1991a:291; Ritzer 2011:311). Det centrale her er stedernes historiske tilskrivninger og mennesker symbolske opfattelse af steder, ud fra egen livsverdensopfattelse. Det omfatter stedets symbolske værdi og hverdagens levede rytmer og har basis i såvel befolkningens som det enkelte individs historie (ibid). Dette rum reflekterer det, der sker i det levede liv, frem for det mere abstrakte rum, som rummets repræsentationer udgør (Ritzer 2011:309). Det kan f.eks. være beboernes historie om Rosenhøj, før og efter renoveringen. Eller at Rosenhøjs historie om udsathed og uro, i så høj grad er tilskrevet området, at den forbliver uændret.

Den rumlige praksis – det erfarede rum

Den sidste del i Lefebvres triade er den rumlige praksis, som udgør det erfarede rum. Dette omfatter produktionen og reproduktionen, samt de specifikke rumlige strukturer, der er kendetegnene for et samfund (Tonkiss 2013:19). Den rumlige praksis opstår i dialektikken mellem samfundets institutionelle systemer og hverdagens erfaringer, og skaber kontinuitet og social sammenhæng (Simonsen 2010:38f).

Generelt er den rumlige praksis en diffus størrelse, men forstås på følgende måde i specialet: Rummets repræsentationer sætter rammer for, og strukturerer den måde hvorpå det levede rum kan udfolde sig. Dermed er den rumlige praksis netop et begreb for dialektikken mellem de dominerende repræsentationer og de levede hverdagsliv. Dette ses i de strukturerer og den magt som hverdagslivet er underlagt og udfolder sig i (jf. Agnews neo-marxistiske tilgang). Dominerende repræsentationer om byens udvikling vil altså indvirke på hverdagslivet, og det levede rum vil forsøge at undslå sig, og i nogle tilfælde modsætte sig, det planlagte.

På trods af hvad arkitekter, planlæggere og eksperter intenderer, er det muligt, at noget andet vil udfolde sig, når de planlagte rum indtages af beboere og brugere og møder 'det levede liv' (Mechlenborg 2019:72). Den rumlige praksis er altså en daglig udveksling mellem rummets repræsentationer og repræsentationernes rum, hvilket kan føre til udfordringer i forbindelse med planlægningen af byrum og steder (Juul & Frost 2009:30).

Den rumlige praksis bruges til at undersøge hvordan planlægningen er en institutionel ramme, der påvirker fysiske lokaliteter og mennesker hverdagslige erfaringer. Fordi den rumlige praksis udtrykker det hverdagsliv og de rutiner der udfolder sig i planlagte rum, kan den ses som et bindeled mellem de fortællinger, der præger planlægningen og beboernes hverdagslige erfaringer (ibid).

Lefebvre peger på hvordan byen ikke kun formes af materialer, men også er influeret af betydning, sprog og symboler. Det vil f.eks. være relativt nemt at fjerne en bygning, men det kræver langt mere at fjerne stedet, som det er opstået ud af minder, erfaringer og italesættelser (Tonkiss 2005:3). I Rosenhøj kan man lave fysiske omstruktureringer, men erfaringerne fra og måden at tale om 'det gamle Rosenhøj' vedbliver, f.eks. når beboernes mentale kort over Rosenhøj stadig er centreret omkring de gamle bloknumre.

3.2.1 Rytmeanalyse

"Consider these routine, daily flows of people through space and place; the walking patterns of schoolchildren, the rush hour of commuters, the lifestyles of students, the slow pace of unemployment..."
(Edensor 2010:3).

Foruden Lefebvres teori om steders produktion og reproduktion, inddrages hans rytmeanalyse. For Lefebvre spiller rytmer en iboende rolle i arbejdet med den sociale produktion af steder, fordi byen kendetegnes af spontane møder, forhandlinger og sammenstød (Degen 2010:24; Sand 2018:1). Byens rytme er en del af hverdagserfaringen i den rumlige praksis, og kan ses i det urbane liv og i individers bevægelser gennem rum (Elden 2004:viii). I rytmeanalysen forstås, at rytmer findes i relation til både individet og byen: Byen udgøres af et bygget miljø, som kan påvirke individet og dets interaktion med stedet. Modsat vil individet, ved at 'lade sig rive med' af stedets rytmer, forstærke den eksisterende rytme (Lefebvre 2004:5). Netop samspillet mellem byens og individets rytmer og hvordan byens materialitet kan indvirke på individets rytmer, anvendes i specialet (Lefebvre 2004:5).

"No rhythm without repetition in time and space."
(Lefebvre 2004:6).

Centralt i Lefebvres rytmeanalyse er gentagelsen. Rytmeanalysen kan belyse hvordan stedet og hverdagslivets udfoldelse kan ses som en orkestrering af tid og bevægelse (Elden 2004:vii). Med gentagelsen menes dog ikke en komplet identisk gentagelse af rytmer, da dette ifølge Lefebvre ikke er muligt: En rytme vil ændre sig i gentagelsen, og derfor hænger gentagelse og forskellighed sammen (Lefebvre 2004:6f).

Lefebvre arbejder med cykliske og lineære gentagelser, der er analytisk adskilte, men som i praksis blander sig. Cykliske gentagelser er rytmerne i dage, nætter, årstider og måneder - altså naturlige rytmer, der har samme tidslighed (Lefebvre & Régulier 2003:192). Lineære gentagelser er serier af identiske fænomener, adskilt af tidsintervaller, som udspringer af menneskelige og sociale aktiviteter (Lefebvre 1996:231). Disse gentagelser udgør bylivets vedvarende, rutinerede praksisser, f.eks. den nærmest mekaniske rytme for skole-

og arbejdsgang: *"The linear is the daily grind the routine, therefor the perpetual."* (Lefebvre 2004:30). Det er samspillet mellem de to typer af gentagelser, der skaber rytmerne (Lefebvre 2004:8; Sand 2018:5f).

De lineære gentagelser fastholder kroppens organiske rytmer i de mekaniske tider, der er tillagt individet gennem moderniteten i form af klokketider og tidsstyring, og som er synkroniseret med hverdagslivets andre cykliske gentagelser (Lefebvre 2004:85; Falkenberg 2017:60). Der findes altså forskellige rytmer i byen: Alt fra det generelle flow af mennesker og trafik til de underliggende rytmer i årstider og menneskers individuelle rytmer (Degen 2010:24).

I rytmeanalysen har Lefebvre et fokus på, hvordan forskelligartede rytmer producerer stedet. Her skelnes mellem forskellige rytmiske former. Der er ikke tale om, at når rytmer 'spiller sammen' på nye måder, skabes også nye gentagelsesformer, der kommer til udtryk gennem fire rytmiske forbundetheder: *Polyrytmi*, *eurytmi*, *isorytmi* og *arrytmi* (Lefebvre 2004:68; Sand 2018:6). Disse rytmiske forbundetheder er abstrakte, og kan derfor tolkes og bruges forskelligt i forskellige kontekster. Nedenstående gennemgang er derfor udtryk for specialets forståelse og brug heraf.

Polyrytmi er de flerstemmige rytmer, der eksisterer samtidig, uden gensidig konflikt. Lefebvre ser polyrytmi som det ikke-ekstraordinære: Det omfatter forskellige, men almindelige rytmer, der overlapper i hverdagens samtidigheder (Sand 2018:6; Vojcic 2014:92).

Eurytmi dækker over den regulære puls i rytmerne, som skaber harmoni og bringer flere rytmer sammen. Lefebvre eksemplificerer dette med reference til forholdet mellem kroppens velvære og åndedrættet (Lefebvre 2004:68). I modsætning til hverdagens polyrytmi, repræsenterer dette en samling af rytmer, som ikke er ens, men alligevel sameksisterer harmonisk (Vojcic 2014:92).

Arrytmi er rytmer der disharmoniserer eller er i konflikt med hinanden, og som opstår når eurytmier 'går i stykker', ændres eller er asynkrone. Arrytmi vil altså finde sted ved opløsningen af eurytmi, og udgør de irregulære rytmer, eller det der er uden rytme (ibid).

Isorytmi er *"the equality of rhythms."* (Lefebvre 2004:67). Denne udgør et fikseret og fast mønster af rytmer, der gentages. Det er en samordnet hierarkisk positionering af rytmer, som ikke er i vekselvirkende dialog (Sand 2018:6). Dette forklarer Lefebvre med et orkester hvori flere instrumenter sameksisterer og er 'lige vigtige', hvormed de individuelle rytmer skaber en fælles samklang (Lefebvre 2004:68).

Den rytmiske organisering af tid og hverdag er både individuel og social: I løbet af en dag gør alle stort set de samme ting, struktureret efter de samme tidspunkter, men hvert individ gør disse ting alene, hvorfor rytmerne er både individuelle og sociale (Lefebvre & Régulier 2003:190). Derfor afhænger den rytmiske strukturering af hverdagen af en 'synkronisering' af praksis, ift. hvordan noget 'plejer at være'. Sker der en forstyrrelse af hverdagsrytmen, f.eks. i form af illegitime rytmer eller brug af steder, opstår arrytmi, som kan medføre ubehag (Edensor 2010:7).

Det rytmeanalytiske perspektiv kan bidrage med en forståelse af, at stedets og menneskers rytmer kan ændre sig over tid: Rosenhøj kan opleves roligt på en hverdagsmorgen, inkluderende og livligt på en lørdag eftermiddag og utrygt om aftenen. Dette kan bidrage til en forståelse af, hvordan individers rytmer tager sig forskelligt ud, alt efter både tid på døgnet, ugen eller året, ligesom mere eller mindre illegitime rytmer kan påvirke dette (Lefebvre 2004:8f). Dermed kan rytmeanalysen bruges til at synliggøre hvordan beboernes praksisser er indlejret i rum og tidsperioder (Sand 2018:4).

Denne teoretiske gennemgang af Lefebvres arbejde med stedernes produktion og reproduktion og rytmeanalyse vil danne udgangspunkt for analysens undersøgelse af forskellene mellem det planlagte og det levede liv set i lyset af Rosenhøjs rytmer.

3.3 JAN GEHL

Endnu et perspektiv på liv og interaktioner i byen ses hos arkitekt og byplanlægger Jan Gehl og hans arbejde med livet mellem husene og byens fysiske udformning. Gehl præsenteres kort i specialets metodiske afsnit. Her udfoldes hans arbejde med og teorier over samspillet mellem steders fysiske materialitet og udeaktiviteter.

Gehl advokerer for vigtigheden af velfungerende udemiljøer og offentlige rum fra et byplanmæssigt og arkitektonisk perspektiv. Gehl er relevant for specialet, da han bidrager til at belyse, hvordan planlægning og steders fysiske udformning influerer på interaktioner og socialt liv (Gehl 2017; Gehl, Gemzøe, Kirknæs & Søndergaard 2006). Gehl insisterer på, at livet mellem bygningerne er en demokratiserende faktor, fordi det er her mennesker ser, møder og interagerer med hinanden – fra de beskedne se og høre-kontakter³, til de store sociale begivenheder. Det er i interaktionerne på offentlige steder, at man får nedbrudt fordomme, og diversitet i brugen af uderum er derfor positivt (Gehl et. al. 2006:16f). Gehl erkender dog, at planlægningen af demokratiske byrum er en udfordring, fordi der er mange interesser og værdier, der skal inddrages, da ønsker til byrum er forskellige alt efter alder, familiemønstre, økonomisk status osv. Det er dog også i de demokratiske byrum, at man ser og møder 'de andre', som er forskellige fra en selv og som har andre normer og kulturer (ibid:86).

"Byen er det sted alle kan mødes, her er ingen, der sorteres fra ved indgangen. Det er gratis. Der skal ikke bestilles plads og selve byrummet er en invitation. Her er der adgang for alle." (Gehl et. al. 2006:86).

Endvidere er bl.a. mødemuligheder og naborelationer elementer i Gehls arbejde. Om nabokontakt argumenterer Gehl for, at *"jo mere beboerne er ude, des oftere mødes de – og des mere bliver der hilst på og snakket"* (Gehl 2017:49). Dog kan der ikke drages en generel konklusion om, at deciderede nabofællesskaber udvikles alene pga. udeaktivitet. Her pointerer Gehl, at der må være et fælles grundlag, f.eks. et interessefællesskab, for at naborelationer og fællesaktiviteter kan opstå på et mindre overfladisk niveau (ibid). Dog vedholdes argumentet om, at den funktionelle og sociale deling af rummet kan hhv. åbne op for eller afskære sociale interaktioner, f.eks. ved at fremtvinge bestemte handlemåder med planlægning af adgang til boligen gennem udendørs fællesrum, så de daglige aktiviteter *måske* kan danne et fællesliv (ibid:49-53).

Karakteren af uderum

Gehl skelner mellem en række forskellige typer uderum, som kan indplaceres på et kontinuum for karakteren af byrum: Privat, semi-privat, semi-offentligt og offentligt rum, som alle har en betydning for bl.a. oplevelsen af tryghed og tilhørsforhold. Dette kan være en hierarkisk opdeling af bolig, karré, bebyggelse og resten af byen, hvor den fysiske struktur understøtter et socialt liv (Gehl 2017:53). I specialet er dette kontinuum nedskaleret til det private som boligen, det semi-offentlige som gårdrummet og det offentlige som Rosenhøj

³ Kan relateres til Fischers (1982) begreb om public familiarity: Interaktioner i mindre bysamfunds offentlige rum, f.eks. busstoppet eller en central gade, hvor man oftere ser nogle man kender, fordi rummene er færre og alle bruger dem. For uddybning, se Fischer, Claude 1982: *To Dwell Among Friends. Personal Networks in Town and City*. The University of Chicago Press.

i sin helhed. De private rum i Rosenhøj vil også være haver og altaner, som dog stadig bidrager til det offentlige rum og bylivet: For når beboere opholder sig i haver og på altaner, er der en visuel kontakt til de omkringliggende rum, hvilket ifølge Gehl bidrager positivt til byrummet (ibid:58ff). Gehl argumenterer for, at boligområder med nære semi-offentlige uderum, fordrer et større kendskab mellem beboere (ibid:54f). Bylivet foregår altså ikke kun i de offentlige rum, men i ligeså høj grad i samspillet mellem de forskellige typer af uderum.

Endvidere argumenterer Gehl for, at distancer har betydning for udelivet. Noget der bidrager til et udeliv, er fodgængere, og der er snævre grænser for, distancernes længde, før der tyes til andre transportmidler. Det afgørende er dog ikke kun den reelle fysiske afstand, men også den oplevede og mentale distance, hvor f.eks. kraftig biltrafik og begrænsede overgangsmuligheder kan øge den mentale distance (ibid:129). Dette ses bl.a. i Rosenhøj ved de store veje, der omgiver området, og besværliggør adgangen til de omkringliggende steder.

Karakteren af aktiviteter i uderum

Udover en skelnen i karakteren af fysiske rum, definerer Gehl også forskellige former for socialt liv og aktiviteter i de offentlige rum, for hvilke rummets fysiske udformning har betydning. Her taler han om nødvendige, valgfrie og sociale aktiviteter (Gehl et. al. 2006:8f).

De nødvendige aktiviteter er tvungne og er en del af hverdagens rutiner: At tage til og fra arbejde, vente på bussen eller at gå ærinder. Gehl peger på, at disse aktiviteter ofte indebærer en bevægelse på tværs af steder, for at nå de nødvendige gøremål i hverdagen. Disse forekommer uafhængigt af de fysiske rammers udformning og er upåvirket af årets rytme (Gehl 2017:7). Ser man på Rosenhøjs funktionsopdeling, har manglen på nødvendige aktiviteter i det nære offentlige rum betydet, at mange udearealer er relativt tomme i hverdagene.

Modsat forholder det sig med valgfrie aktiviteter. De dækker over aktiviteter, som er lystbetinget og af rekreativ karakter: Det er handlinger der udføres, hvis rummet gør det muligt. Det kan f.eks. være at gå en tur eller at sætte sig på en bænk i parken, alt sammen afhængigt af ydre vilkår, bl.a. vejret og om uderummene inviterer til ophold (ibid:9).

Til sidst er de sociale aktiviteter, som også kaldes følgeaktiviteter: Det er aktiviteter, der opstår som følge af valgfrie aktiviteter, og som består af møder og interaktioner mellem mennesker. Disse sociale aktiviteter kan deles op i aktive og passive interaktioner. De aktive udgøres bl.a. af hilsener, samtaler, samvær eller børn der leger sammen. De passive interaktioner er at se, høre og opfatte andre menneskers tilstedeværelse i det Gehl kalder se- og høre interaktioner. Sociale aktiviteter kan findes i private uderum i form af en have eller altan og på offentlige eller semi-offentlige steder eller institutioner (ibid:10f).

Endvidere ses der, ifølge Gehl, en tendens til, at når nogle indtager og bruger uderum, vil andre slutte sig til, enten for sig selv, eller for at være med, og dermed kan livet mellem husene have en selvforstærkende effekt (Gehl 2017:70ff).

Afslutningsvist er det relevant at forholde sig til, at Gehls argumenter i *'Livet mellem husene'* er formuleret omkring 1970'erne. Grunden til, at han alligevel er relevant at inddrage er, at hans arbejde bl.a. kan ses som en kritik af den modernistiske byplanlægning og dens adskillelse af byens funktioner, ligesom der er nogle tydelige elementer fra Gehls argumenter i renoveringen af Rosenhøj.

3.4 ANALYSESTRATEGI

Analysen tager særligt afsæt den teoretiske ramme, men inddrager også eksisterende forskning og viden, som er præsenteret i specialets problemfelt, samt viden fra sekundær empiri. Den adaptive tilgang, med sideløbende empiri- og teoriarbejde har medført, at der under transskribering og kodning af empirien løbende er noteret mulige empiriske og teoretiske analysepointer. På den måde fungerer teorien som noget, der kan forklare og supplere de empiriske fund. Specialets teoretiske ramme vil altså være en værktøjskasse, der kan bidrage til at åbne empirien op og udfolde perspektiver, som kan belyse specialets problemstilling.

Med specialet ønskes det at forstå hvilken sammenhæng der har været mellem fysiske renoveringer og sociale indsatser i Rosenhøj, og hvordan denne har påvirket den lokale sociale interaktion. I analysen gøres dette ved først at identificere hvordan de planlagte fysiske renoveringer og intentionerne heri har haft betydning for eller indvirket på det levede liv. Herefter betragtes samme mekanisme ift. de sociale indsatser; hvor ses de planlægningsmæssige intentioner og hvordan udspiller disse sig, eller indvirker på det levede liv. Hermed belyses det hvordan de planlagte fysiske og sociale indsatser opleves, bruges og har en betydning for det levede liv i Rosenhøj. Heri ses også specialets adaptive tilgang: Der inddrages både struktur- og systemmæssige aspekter i det planlagte liv, samt aktør- og handlingsmæssige aspekter i det levede liv, for bedst muligt at kunne forholde Rosenhøj til den virkelighed, som området er en del af.

Analysen er struktureret omkring to kapitler: Et der omhandler de fysiske renoveringer, og et der omhandler de sociale indsatser og det boligsociale arbejde. I kapitlerne ses det, hvordan det planlagte fysiske rum og sociale indsatser indvirker på de sociale interaktioner i det levede – både i uderummene, i naboskab, i sociale relationer og i passive interaktioner.

I det analytiske arbejde omkring det planlagte liv, tages der udgangspunkt i specialets sekundære empiri samt interview med den boligsociale medarbejder og den tidligere formand for afdelingsbestyrelsen, for på den måde at vise hvilke intentioner og tanker der kan ses i planlægningen af den fysiske renovering og intentionerne med den sociale indsats. I arbejdet med det levede liv, som udfolder sig i de planlagte rammer, er det empiriske afsæt de semistrukturerede og situationelle interviews med beboere samt egne registreringer og feltnoter. Her er det analytiske arbejde centreret omkring hverdagens levede rytmer og beboernes opfattelse af livet og brugen af steder i Rosenhøj.

Specialets orienterende begreb, social interaktion, vil gennem denne analyseopbygning fungere som tolkningsramme for både analyser af det planlagte og det levede, da det er underliggende for både intentionerne og tankerne bag indsatserne og hvordan disse tager sig ud, når man ser på det levede liv.

I forlængelse af ovenstående gennemgang af metodisk tilgang, empiriarbejde og teoretisk afsæt, og nærværende analysestrategi, der fungerer som indledning til specialets to analyseafsnit, følger specialets analyse af de fysiske og sociale indsatser i Rosenhøj.

KAPITEL 4

ANALYSE AF FYSISKE RENOVERINGER

Renovering af Rosenhøj blev igangsat i 2014 og hensigten var at opdele området i mindre kvarterer med etablering af nye veje og stiforbindelser, at øge ejerskabet ved at reducere bebyggelsens store skala, gennem nedrivning og hierarkiserede uderum og at forbedre boligkvaliteten og tilføre nye dobbelthuse for at tiltrække nye beboere og fastholde eksisterende (Bech-Danielsen & Mechlenborg 2017:110f). Den strategiske tanke bag arbejdet med at bryde den store skala er, at et fysisk miljø i mindre skala indbyder enkeltpersoner og grupper til at indtage og bruge de enkelte områder, og dermed skabe sociale interaktioner. Dette strategiske princip kommer f.eks. til udtryk i Rosenhøj med anlæggelsen af tre nye gader og de nye offentlige og semi-offentlige uderum.

Forholder man disse planlægningsmæssige intentioner om at strukturere og forme det sociale liv og skabe nye rytmer ved bl.a. at etablere forskellige, hierarkiserede uderum til det levede liv, kan det belyses, hvordan disse har haft en egentlig betydning for de sociale interaktioner og livet i Rosenhøj.

"Før renoveringen var her meget kedeligt og det hele så bare kedeligt ud. Men nu er det blevet flot og jeg synes, Rosenhøj er blevet meget bedre end mange andre steder i for eksempel Brabrand." (Halima).

"Det er hul i hovedet [...] Jeg synes det er ærgerligt. Hvis det var sådan, at de var tvunget til at renovere, fordi det hele var faldefærdigt eller farligt at bo i, så selvfølgelig. Men, fordi det skulle se pænt ud og blablabla - det er spild af penge." (Akia).

Som ovenstående to citater peger på, er der forskellige meninger om de fysiske renoveringer, alt efter hvem man spørger. De italesættes dog, hos langt størstedelen af informanterne, overordnet som noget positivt. Disse beboerbetragtninger belyses yderligere i det følgende. Men før analysen dykker ned i de planlagte greb og levede erfaringer i renoveringen, gøres en overordnet betragtning over Rosenhøj, som kommer til syne i empirien.

Hvis livet i Rosenhøj ses i lyset af Lefebvres rytmeanalytiske perspektiv, bliver det tydeligt, at Rosenhøj har forskellige rytmer i hverdage, i weekender og afhængigt af årstider. Der er altså tale om cykliske rytmer, både i form af uger og årstider, da de sociale aktiviteter og interaktioner varierer herefter; det ses f.eks. hvordan der opstår en arrytmi i den cykliske gentagelse i Rosenhøjs stille hverdagsrytme når solen skinner og der er varme i luften. Her indtages de ellers relativt tomme uderum af det Gehl (2017) kalder valgfri og sociale aktiviteter, hvilket her står i kontrast til hverdagens faste eurytmi af individuelle men samstemmende rytmer af nødvendige aktiviteter. Brugen af og livet på steder tager sig altså anderledes ud alt efter, om det er en hverdag, en weekend i vintermånederne, eller en lun lørdag aften. Dette vil løbende gå igen igennem analysen, hvormed Lefebvres rytmeanalytiske begreber vil bidrage til at understøtte og udfolde en forståelse af det planlagte og levede liv i Rosenhøj.

4.1 Beboerinddragelse

Planerne for renoveringen af Rosenhøj bygger bl.a. på en beboerinddragelse i forbindelse med udarbejdelsen af konkurrenceprogrammet. Her blev en lang række beboergrupper involveret, ved f.eks. at samle alle beboere med tyrkisk eller afghansk baggrund, have en tolk med og dermed sikre at de også blev hørt. Med afsæt heri blev der lavet mindre fokusgrupper, som tilsammen skulle formulere ønsker og forhåbninger til renoveringen:

"... det betød at hele 2009 gik med det. Men i 2010 lå der et færdigt dokument, som blev vedlagt som bilag til opdraget til arkitektkonkurrencen - beboernes visionsforslag." (Gert).

Derudover har inddragelsen bestået af bl.a. skriftligt infomateriale, stormøder, byvandring og individuelle møder med de beboere, hvis bolig skulle nedlægges, hvis renoveringen blev stemt igennem (Renover 2019). Denne proces resulterede i, at renoveringen blev vedtaget på et møde, hvor 40% af beboerne deltog – af dem stemte 90% ja. Renoveringen blev dog i starten mødt af skepsis hos beboerne, som generelt ikke var fortalere for, at nogle 'udefra' skulle komme og forandre deres område. Den tidligere formand for afdelingsbestyrelsen nævner også denne skepsis og fortæller, at der blev dannet en lokal protestgruppe, som grundlæggende var, og til dels stadig er, imod forandringerne i og udviklingen af Rosenhøj, og *"der er nogle små reminiscenser af den stadigvæk. Der er måske en håndfuld tilbage i dag."* (Gert). Netop denne protestgruppe kan forstås gennem Lefebvres teoretisering om rummets sociale produktion (Lefebvre 1991b). Protestgruppen kan ses som et udtryk for en rumlig praksis, hvor en gruppe beboere forsøger at yde modstand mod det opfattede rum, som er i kontrast til deres opfattelse af Rosenhøj, og ved at danne en sådan gruppe, forsøger man at modsætte sig de dominerende repræsentationer omkring Rosenhøjs udvikling.

Med til historien om beboerinddragelse hører også, at boligforeningen og afdelingsbestyrelsen allerede havde forsøgt at få stemt en gennemgribende renovering igennem, under et år før inddragelsen på den gennemførte renovering blev påbegyndt.

"Der blev udarbejdet en fysisk helhedsplan, som blev præsenteret på et afdelingsmøde i 2008, og det blev i den grad hamret ned af beboerne. Fordi det var jo noget nyt. Nu skulle der lige pludselig ske noget [...] Og det der var hovedet på sømmet, det var, at blok fem oppe ved Matildelundsvej skulle væltes. Og det ville man slet, slet ikke høre tale om - der skulle ikke væltes noget som helst herude. Det var i foråret 2008."
(Gert).

Forslaget blev ikke vedtaget, da flertallet af de fremmødte – som ikke var så mange, som ved vedtagelsen af den gennemførte renovering – stemte imod pga. en planlagt nedrivning ud mod Matildelundsvej. Gert fortæller, at der forud for denne fysiske helhedsplan også var beboerinddragelse, men ikke i lige så stort omfang, som det viste sig nødvendigt:

"Det var ét heldagsmøde, som var sat til at foregå nede på Scandinavian Center, stort slået op med billeder og foredragsholdere, og også foredragsholdere udefra..." (Gert).

Dette forløb kan forstås gennem Lefebvres skel mellem det levede og det opfattede rum, som udtrykkes i den rumlige praksis (Lefebvre 1991a;1991b) – altså hvordan arkitekter og planlæggere ved denne første planlagte renovering havde en opfattelse af rummets produktion, som de netop kan praktisere pga. deres dominerende magt over det levede rum. Det levede rum, i form af beboernes erfaringer og oplevelser, modarbejder dog arkitekter og planlæggere, hvilket særligt er muligt i regi af den almene sektors beboerdemokrati og beboerinddragelsen, og netop i beboerdemokratiet, kan det levede liv undslå sig det planlagte. Forløbet omkring den første planlægning af en renovering i Rosenhøj udgør altså et eksempel på en rumlig praksis, hvor modstanden kommer fra det konkrete levede liv, og modsætter sig de dominerende repræsentationer for udviklingen af Rosenhøj.

Paradokset her ligger i, at man under et halvt år efter dette, og med en massiv beboerinvolvering – som langt fra havde fundet sted i samme omfang ved første plan – fik stemt en renovering igennem med et markant flertal, hvor netop nedrivninger langs Matildelundsvej var et centralt greb.

”Jeg tror bare det var det med at føle sig hørt og blive inddraget. Der lærte jeg noget i hvert fald. Man skal ikke bare komme og trække noget ned over hovedet på folk [...] det skal gøres på en sober måde, så der ikke er nogen der føler sig overset.” (Gert).

Forløbet omkring beboerinddragelsen ved både første og anden plan om renovering udtrykker altså dialektikken mellem det opfattede og det erfarede rum, som den rumlige praksis udgør. Yderligere viser ovenstående, at den rumlige praksis kan have betydning i renovering af almene boligområder, fordi beboerne, i højere grad end andre steder, kan modsætte sig de planlægningsmæssige repræsentationer igennem den almene sektors tradition for beboerdemokrati. På trods af beboerinddragelsen, ses stadig nogle af de ’gamle’ rytmer i beboernes brug af f.eks. de nye vejforløb og gårdrummene. Dette tydeliggøres i de følgende afsnit.

4.2 Renoveringens planlagte greb

4.2.1 Nye vejforløb

Et af de markante elementer i renoveringen er en ny, fysisk struktur i Rosenhøj. Tidligere var Rosenhøj, som mange andre af disse tidstypiske byggerier, separeret fra trafik. og som den tidligere formand udtrykker det, så var det *”noget underligt noget - sådan en græsmark med 27 blokke drysset ud over, og de blev så nummeret i en rækkefølge.”* (Gert).

Etableringen af de nye boliggger i Rosenhøj er planlagt med intentionen om at reducere den store skala, så Rosenhøj opdeles i tre mindre kvarterer, hvortil beboerne i højere grad oplever tilknytning og tryghed. I indstillingen til den politiske behandling af udviklingen af Rosenhøj i Århus Byråd, angives det ligeledes, at anlæggelsen af de nye boliggger vil bidrage til en inddeling af Rosenhøj i mindre enheder, som danner grundlag for en øget oplevelse af identitet og tilknytning omkring det enkelte kvarter (Århus Kommune 2011:6). Det samme kommer til udtryk hos boligforeningen:

”Rosenhøj Bakke, Rosenhøj Allé og Rosenhøj Vænge inddeler det store boligområde i mindre fællesskaber og nye adresser giver ny identitet.” (Århus Omegn).

I en generel, samfundsmæssig betragtning og i relation til Lefebvres (1991a;1991b) begreb om repræsentationernes rum og de dominerede opfattelser i arbejdet med områder som Rosenhøj, kan der ses en planlægningsmæssig opfattelse af, at nye veje og forbindelser på tværs kan øge trygheden. Det skyldes, at der opstår en strøm af mennesker, som kan bidrage med visuel kontakt og det Gehl kalder se- og høre interaktioner eller passive sociale aktiviteter, hvor man blot ser eller opfatter andres tilstedeværelse. Denne strøm af mennesker ses på nuværende tidspunkt i form af hundeluftere og beboere fra parcelhuskvarteret på den anden side af Matildelundsvej. Men med en forestående udvikling af butikstorvet i udkanten af Rosenhøj, med bl.a. placering af kommunale arbejdspladser, vil den anlagte rute på tværs af Rosenhøj forbinde Letbanen og disse arbejdspladser, hvilket vil øge strømmen af mennesker og medføre en rytmisk trafik ind gennem Rosenhøj (Bech-Danielsen & Mechlenborg 2017:113).

Selv samme strøm af mennesker kan dog virke modsat når det kommer til det levede rum: Ifølge Bech-Danielsen og Stender (2017) kan nye veje kan betyde, at beboerne ikke længere er sikre på, at dem de møder i deres boligområde også bor der. Derfor de er mindre tilbøjelige til at hilse, og nye forbindelser kan have en latent effekt på det interne, lokale fællesskab og det levede liv, som man forsøger at skabe med planlægningen af de nye veje (Bech-Danielsen & Stender 2017:172f).

Hvordan disse planlægningsmæssige intentioner opleves og erfares af Rosenhøjs beboere, er der delte meninger om blandt speciallets informanter. Den tidligere formand for afdelingsbestyrelsen mener, at den nye struktur er afgørende for udviklingen af Rosenhøj. Derudover er han overbevist om, at de nye veje giver en identitetsfølelse omkring *"at alle nu bor på en vej"*, og at det er positivt:

"Der bor mellem 2300 og 2400 mennesker her i Rosenhøj [...] Det er en stor størrelse at forholde sig til. Der er jo mange andre almene boligafdelinger hvor der er 36 lejemål, og der kender man nok alle hinanden. Det kan man altså ikke her." (Gert).

Netop med afsæt heri har Gert, da han var fungerende formand for afdelingsbestyrelsen, forsøgt at understøtte dette fysiske greb med en organisatorisk inddeling, fordi Rosenhøj i sin samlede størrelse medvirker til et begrænset lokalt kendskab qua dens størrelse. Derfor har han stillet forslag i afdelingsbestyrelsen om at danne mindre 'områdebestyrelser' med udgangspunkt i de nye veje:

"Så de kan sidde på Rosenhøj Bakke og bestemme hvad de helst have - en tørreplads til tøjet eller et cykelskur, og sådan nogle ting. Så det hele ikke skal besluttet i regi af hele Rosenhøj. For at få flere engageret - det var min tanke - så kan man gøre det lidt mere nærværende." (Gert).

Herved understøtter Gerts italesættelse af at arbejde med de nye veje, som både fysiske og organisatoriske enheder, de planlægningsmæssige intentioner om at skabe ejerskab og identifikation omkring det sted man bor. Ud fra Agnews stedsforståelser (Agnew 2005:89), kan der argumenteres for at Gerts forslag kan tale ind i en forståelse af stedet som sense of place: Med både en fysisk og organisatorisk inddeling i mindre enheder vil jeg argumentere for, at der kan skabes en *"identification with a place as a unique community, landscape and moral order"* (ibid), hvor en tilknytning kan komme til udtryk gennem engagement i områdebestyrelserne, og dermed blive noget unikt for dets beboere. Dog kan det diskuteres, hvilke beboere der egentlig vil være aktive her og hvorfor. På samme måde som beboerdemokratiet generelt, er det muligt, at der er nogle få engagerede ildsjæle som f.eks. planlægger sociale arrangementer eller skaber en legeplads, men dette vil ikke nødvendigvis medføre et kollektivt ejerskab, eller en oplevelse af stedet som sense of place hos alle. I CFBU's undersøgelse af naboskab i udsatte boligområder, peges der nemlig på, at 60% af beboerne i udsatte boligområder og 52% i almene områder aldrig eller sjældent deltager i fester og beboermøder (CFBU 2015:37). Dette kan forstås ved, at den almene sektor, og særligt bebyggelser som Rosenhøj, kun opfylder meget få danskeres boligpræferencer, og at det ofte er mangel på andre muligheder, der gør at mennesker bor i områder som Rosenhøj (Vacher 2008; Kristensen & Andersen 2009). En sådan betragtning ses også hos Akia og Lene, som begge 'bare' bor i Rosenhøj indtil de får mulighed for at flytte i noget andet:

"... Vi vil gerne væk fra boligblokke og sådan noget (...) Vi vil gerne have et etplans hus på en villavej. Det er planen. Så vi er ikke lige landet det helt rigtige sted, men det er et godt springbræt." (Lene).

"... Og så går man jo lidt på kompromis, fordi vi heller ikke er helt klar til at købe hus endnu." (Akia).

Jeg vil, med afsæt i ovenstående analyse af Gerts tanke om områdebestyrelser, argumentere for, at det er relevant at forholde sig til, at områdebestyrelserne sandsynligvis vil udgøres af en bestemt beboergruppe, for hvem det er meningsgivende at engagere sig her – muligvis beboere, som allerede er engageret i deres lokalområde. Modsat kan der argumenteres for, at områdebestyrelsernes mindre størrelse og den mere uformelle karakter heraf kan tiltrække en gruppe af beboere, som ellers ikke ville engagere sig i det bredere beboerdemokrati. Dog kan tanken om denne organisatoriske planlægning omkring vejene, 'ramme forbi' det levede liv, fordi Gehl argumenterer for, at før egentlige fællesskaber og relationer kan opstå på et mindre overfladisk niveau, må der være et interessefællesskab (Gehl 2017:49), hvilket jeg vil argumentere for, ikke opstår blot fordi man lejer en bolig og bor på samme vej. Denne diskussion videreføres i det følgende afsnit om livet i gårdrummene.

Gerts positive holdning til etableringen af vejene, som noget der skaber identitetsfølelse, ved *"at alle nu bor på en vej"*, afspejler Århus Omegns italesættelse af, at de *"nye adresser giver ny identitet."* (Århus Omegn). Nahimi, som har boet i Rosenhøj i 16 år, rationaliserer over de nye gader og den betydning det har for området:

"Det er en god idé at man har bestemt sig for at lave gaderne. Men jeg tror det tager lang tid og flere generationer før det får en reel effekt. Os der bor i Rosenhøj nu, og har gjort det længe, vi tænker stadig de gamle bloknumre, og rigtig mange beboere ser stadig Rosenhøj som et samlet område. Men jeg tror at med tiden, måske om 20 år er det anderledes, så man tænker gaderne i stedet for området. Så bor man ikke i Rosenhøj men på Rosenhøj Bakke." (Nahimi).

Dette understøttes af Lene, som er flyttet til Rosenhøj da renoveringen var ved sin afslutning. På trods af dette, betragter hun også stadig Rosenhøj som ét samlet område, og selvom hun oftest selv bruger de nye vejnavne, har disse ikke ændret på den reelle og mentale opfattelse af Rosenhøj.

"Det er stadig ét område... Hvis man snakker med gamle beboere, som har boet her meget længe, så bruger de bloknumrene. Jeg bruger mest de nye vejnavne, mens min mand bruger de gamle bloknumre." (Lene).

Også hos Jens og Else, der har boet i Rosenhøj næsten siden det stod færdigbygget, ses det, at den rumlige orientering og deres mentale kort over området, stadig er centreret omkring de gamle bloknumre: Flere gange under mit interview med dem refererer de til steder i Rosenhøj som *"nede fra blok 7, hvor vi boede før"*, *"jeg kunne få en lejlighed i blok 20"* eller *"i al den tid jeg boede i blok 7, der var der i c-opgangen altid nogle der flyttede ind og ud"* (Jens & Else).

De planlagte intentioner bag anlæggelsen af de nye veje på tværs af bebyggelsen har altså endnu ikke opnået den intendede virkning i form af tilknytning og identifikation i mindre enheder, fordi mange beboere stadig orienterer sig efter de gamle bloknumre, eller stadig ser Rosenhøj som et samlet område. Dog er der en sandsynlighed for, at dette kan ske med tiden, hvis Nahimis rationale om, at det blot tager nogle generationer holder, og muligvis også hvis Gerts arbejde med en organisatorisk inddeling føres ud i livet. Sidstnævnte, dog muligvis kun for *nogle* beboergrupper.

4.2.2 Gårdrum og det nære naboskab

De fysiske indsatser dækker endvidere over nye udearealer og hierarki i uderum. Hierarkiet i uderummene er bl.a. skabt ved, at de nye gårdrum er omgivet af to blokke med ens facader og et dobbelthus, og dermed får gårdrummene en karakter, der kan danne grundlag for, at naboskaber omkring det fælles gårdrum kan udvikle sig.

"22 blokke parres to og to og i de 11 blokpar opstår der nye fælles gårdhaver. Sammen med de nye rækkehuse er rammerne for nye nabofællesskaber skabt." (Århus Omegn).

Gårdrummene er det Gehl betegner et semi-offentligt uderum, som kan virke positivt på menneskers oplevelse af tilhørsforhold (Gehl 2017:54f). Intentionerne med planlægningen af gårdrummene har været at målrette uderummet til beboerne i de to omgivende blokke, således at der, gennem den fysiske form, er grobund for, at naboskaber kan udvikles. Yderligere formes gårdrummene af, at der er etableret adgang til opgangene, gennem gårdrummet, som kan fremtvinge bestemte rytmer, hvor de daglige aktiviteter danner et fælles liv omkring gården (Gehl 2017). Der er altså planlagt med udgangspunkt i at skabe rammerne for mulige sociale interaktioner, hvor gårdenes beboere ser, møder og muligvis interagerer med hinanden i det, Gehl kalder beskedne se og høre-interaktioner (Gehl et. al. 2006). Denne hensigt understøttes af en grænsedragning mellem gårdrummet og de private haver: Her kan denne form for kontakt ligeledes finde sted, fordi der er visuel kontakt mellem de to rumtyper, og på trods af haverne og de påhængte altaners private karakter, bidrager livet i disse private rum stadig til det sociale liv i gårdrummet.

"Hvis man sidder ude på sin altan og naboen kommer ud på sin altan, kan man lige hilse på hinanden, og hvis man ikke gør det, så har det også en betydning at man kan se at der også er andre på deres altaner – det er jo alt sammen mennesker i uderummene." (Boligsocial medarbejder).

Anskues disse planlagte intentioner med afsæt i det levede rum og de rytmer, der udfolder sig i og omkring gårdrummene, ses det i specialets feltarbejde, at gårdrummene, kun i begrænset omfang udgør en arena for nabofællesskaber, ligesom adgangen gennem gården understøtter en visuel 'se- og hørekontakt' frem for en rytme, der skaber fælles liv. Empirien indikerer, at de rytmer, som viser sig tydeligst i gårdrummene, er bevægelser til og fra opgange. Dermed er der altså tale om, at livet i og brugen af gårdrummene primært er karakteriseret ved det Gehl kalder nødvendige aktiviteter (Gehl 2017:7) f.eks. når Henriette kun bruger området foran sin opgang til at parkere sin cykel, når hun har sin hverdagsrytme mellem boligen og Letbanen i den anden ende af Rosenhøj (Bilag 3:22). Kun i få tilfælde blev der registreret børneleg og ophold i nogle af Rosenhøjs gårdrum (Bilag 4 & 5). Dette modarbejder Gehls argumentation om, at den funktionelle planlægning af gårdrummet som fællesareal, der skal passeres for at få adgang til boligen, kan åbne op for et fælles liv og interaktioner (Gehl 2017:49-53), da dette altså ikke er, hvad empirien indikerer.

Det ses nemlig hos flere af specialets informanter, at de ikke bruger gårdrummet helt som det var tiltænkt, hvorfor der ses en diskrepans mellem rummets repræsentationer i form af bestemte italesættelser og planlægningsmæssige begrebsliggørelser, og repræsentationernes rum, som reflekterer det, der i virkeligheden sker i det levede rum, hvor livet i gårdrummet kun i begrænset omfang, finder sted:

"... Jeg synes egentlig ikke rigtig, at det er så meget. Der er selvfølgelig nogle der lige går og til og fra deres opgange. Men altså, jeg opholder mig jo heller ikke ret længe derude, fordi jeg for det meste er på vej et sted hen." (Henriette).

"Det er ikke sådan man lige sætter sig ud - hvert fald i vores gård. Der holder man sig nok bare lidt til sig selv, eller til dem man lige kender. Ellers er det bare pænt goddag, og så er man videre." (Akia).

"Men det er ikke sådan at man sætter sig ud på bænkene og sludrer, det er kun i haven vi gør det." (Lene).

På trods af, at den rumlige praksis i gårdrummene viser, hvordan det levede liv udfolder sig anderledes end de planlægningsmæssige intentioner, kan der med udgangspunkt i Henriette, Akia og Lene erfaringer dog argumenteres for, at der stadig findes en visuel og mere passiv interaktion i gårdrummet; F.eks. når Lene er i haven, bidrager hun, rent visuelt til et socialt liv i gårdrummet, selvom hun ikke bruger det. Og når Akia og de andre beboere i hendes gård hilser kort på hinanden og bevæger sig videre, er der stadig tale om en social interaktion som understøttes af, at langt de fleste beboere, som jeg har observeret under feltarbejdet, bruger adgangen gennem gårdrummet når de kommer til og fra deres bolig.

Med afsæt heri, kan der altså argumenteres for, at der er tale om stedet som locale (Agnew 2005:89), fordi rammerne for sociale interaktioner og netværk er skabt i den fysiske planlægning heraf. Informanterne giver dog ikke udtryk for en oplevelse af hjemlighed eller nært naboskab, og der udtrykkes ikke ses ikke en tilknytning til stedet, som henleder til den sense of place forståelse af stedet (ibid), som jeg vil argumentere for, ligger i en planlægningsmæssig forståelse af gårdrummene.

Gehl argumenterer for, at etableringen af semi-offentlige uderum tæt på boligen fordrer et større kendskab blandt beboere og derudfra kan et naboskab nemmere opstå (Gehl 2017:54f). Dog har det i praksis vist sig, at dette naboskab primært finder sted, fordi man bor ved siden af hinanden og har noget tilfælles, mere end det har noget at gøre med gårdrummet som semi-offentligt rum. Dette ses f.eks. hos Lene, der har en relation til en nabo, fordi de er jævnaldrende og begge har børn (Bilag 3:44), og hos en af pensionistklubbens medlemmer, som fortæller, at dem hun kender i opgangen, er nogle fra klubben, som hun altså kun har en naborelation til, fordi de kommer i samme klub, og ikke nødvendigvis fordi de bor i samme opgang. Her er der altså i højere grad tale om et interessefællesskab end en naborelation (Feltarbejde 22.3.19, Bilag 4).

Dog ser Akia det gavnlige i at have en mere overfladisk relation til naboerne, af den ene grund at man netop bor tæt på hinanden. For hende *"kan der jo komme situationer, hvor man lige skal låne noget eller tale om noget. Der synes jeg det er rart, at man lige kan sætte ansigt på, hvem der bor hvor."* Denne oplevelse af naboskabet kan også findes hos Henriette, som sætter pris på en sådan relation, fordi *"det er mærkeligt at bo så tæt på nogen og så ikke have nogen kontakt med dem."* Men fordi der netop er tale om naborelationer og ikke venskabsrelationer, er det for hende vigtigt at kontakten forbliver overfladisk. Så selvom Gehl mener, at der gennem fællesinteresser kan opstå mindre overfladiske relationer, er det netop det overfladiske som værdsættes:

"Jeg tror også det har noget at gøre med, at hvis du åbner op, hvad er det så egentlig du åbner op for? Og det er så tæt på, så jeg vil også gerne stadig kunne bevare mit privatliv." (Henriette).

"Jeg vil jo ikke sige at vi render hinanden på dørene, men vi snakker sammen hele opgangen her." (Else).

En del af naboskabet, handler altså om en balance mellem nærhed og distance og mellem privat og offentlig, hvilket er en pointe i Graham Crow, Graham Allan og Marica Summers studie *'Neither Busybodies nor Nobodies'* (2002), som præsenteres i specialets problemfelt. Studiets centrale argument er, at den gængse dikotomi mellem det helt tætte naboskab og det fremmedgjorte og individualiserede naboskab er uholdbar, og at det netop handler om at se på den balance, som informanterne giver udtryk for (Crow et. al. 2002:127).

I Rosenhøj kan udformningen af gårdrummene, hvor mange passerer igennem til og fra deres bolig, bidrage til denne balance, hvor man er offentlig og hilser når man passerer og derudover ellers ikke 'render hinanden på dørene' og kan bevare sit privatliv. På denne måde kan naboskabet i gårdrummene og opgangene karakteriseres med Gerts ord: *"Det kan lyde lidt fjollet, men det er kun på 'hilseplan'."*

Det er netop interessefællesskaberne som Gehl mener, skal være til stede mellem beboere, for at egentlige og mere dybe naborelationer kan opstå, og som en af de andre medlemmer af pensionistklubben cementerer, sker dette ikke ved blot at bo samme sted:

"Det der med de gårdfællesskaber, det duer altså ikke. De fleste har jo deres egne venner og andre fællesskaber, som ikke udspringer af, at man bare bor samme sted. Så hvorfor skulle man så gide det i gårdene?" (Pensionist).

Der kan altså argumenteres for, at gårdrummene primært fordrer nogle mere overfladiske 'se og høre-interaktioner' (Gehl et. al. 2006), og medvirker til at opretholde en balance i det gode naboskab - dette med undtagelse af få naborelationer, som baseres på fælles interesser, enten i pensionistklubben eller ved at være ung småbørnsfamilie.

Specialets problemfelt peger på, at der i en del af det sociologiske felt, findes en antagelse om, at sociale relationer er løsrevet fra fysiske lokationer, som følge af bl.a. menneskers øgede individualisering og mobilitet. Dette ses altså også hos beboerne i Rosenhøj, der kun i begrænset omfang har et lokalt forankret socialt liv og i højere grad orienterer sig mod mere værdi- eller interessebaserede fællesskaber, som f.eks. Jens og Else, der har deres sociale relationer igennem deres interesse for camping, eller Henriette som orienterer sig andre steder hen i sin hverdag:

"Min nabo har jeg snakket med og min underbo, men ikke nogen ellers. Så jeg tager klart mest andre steder hen eller ind til byen." (Henriette).

"Vi camperer meget... Det er nok der vi - vi har flere campingvenner, end vi har venner her." (Jens).

Og netop pga. det senmoderne samfunds øgede mobilitet og relationer over afstande, har Akia og hendes familie mulighed for at opretholde både deres egne og børnenes relationer omkring deres tidligere bosted, selvom de er flyttet til Rosenhøj. Denne mulighed spiller også ind i Nahimis oplevelse af, at det er svært, som voksen at danne nye relationer, fordi man er *"lidt mere tilbageholdende, og måske har man allerede nogle venner, som man har kendt i mange år"*, netop fordi relationerne er uafhængige af den geografiske forankring.

"Børnenes netværk er der hvor vi boede før, fordi de går i skole der [...] Jeg har også mine venner og relationer alle mulige andre steder end i Rosenhøj." (Akia).

Med afsæt heri vil jeg vende tilbage til Gerts arbejde med også at bryde Rosenhøj op i mindre organisatoriske enheder. Dette arbejde omhandler ikke kun områdebestyrelser omkring de nye veje, men også en intention om, at etablere gårdlaug i hvert gårdrum. Da gårdrummene skulle indrettes i forbindelse med renoveringen, nedsatte man gårdlaug, der skulle indrette det enkelte gårdrum ud fra egne ønsker, men som en af pensionisterne mener, så *"det der med de gårdfællesskaber, det duer altså ikke."* (Bilag 4). Fra et planlægningsperspektiv skulle dette medføre ejerskab, da beboerne får mulighed for at tilegne sig og modificere det planlagte rum. Det er dette, Gert har forsøgt at arbejde videre med, fordi han mener at *"nogle*

skal skubbet noget i gang” og at ejerskabet og naboskabet ikke opstår af sig selv. Her er tanken, at hver områdebestyrelse skal finde beboere, som vil engagere sig i de enkelte gårdlaug.

”For at få flere engageret - det var min tanke - så kan man gøre det lidt mere nærværende. Og så skulle en del af det være, at der kunne etableres nogle gårdlaug, som skulle være helt uformel, og ikke noget man skulle stille op til valg til [...] Og der tror jeg, man vil opleve at der vil være gårdlaug, som ikke kan dannes, fordi der ikke er nogle der gider. Og så vil der være steder, hvor der står 10 og siger at de gerne vil være med.” (Gert).

Hvis dette gennemføres, er det tænkeligt, at gårdrummene, for nogle beboere vil få karakter af det, Agnew kalder *sense of place*, fordi organiseringen af mindre og mere uformelle enheder i det sociale liv, vil være tættere på hverdagslivets rytmer og steder. Dog kan der her, på samme måde, som ved områdebestyrelserne omkring de nye veje, argumenteres for, at dette kun vil gælde for de få aktive beboere, hvorfor der ikke nødvendigvis skabes et kollektivt ejerskab omkring gårdrummet. For som et af pensionistklubbens medlemmer nævner, og som flere informanter italesætter, så er de sociale relationer ikke forankret i Rosenhøj, og de fleste har ’deres egne venner og andre fællesskaber’. Med Lefebvres begreber, kan Gerts forslag og tanke om de mindre enheder, ses som den mere eller mindre dominerende repræsentation om, at store dele af det sociale liv i bebyggelser som Rosenhøj, er præget af nære relationer og fællesskaber (Hansen et. al. 2010:38). Ovenstående peger dog på, at dette ikke vil stemme overens med det levede liv som vil udfolde sig eller med beboernes opfattelser af, at fællesskabet og engagementet ikke opstår blot ved at bo sammen.

Derfor kan der også rejses en diskussion om, hvorvidt der nødvendigvis *skal* ’skubbes noget i gang’, som kan skalere Rosenhøj helt ned i små enheder – nærmest i stil med Tönnies klassisk-teoretiske begreb om *gemeinschaft*, hvor samfundet bindes sammen af fællesskaber og nære relationer (Tönnies 1996). Det forholder sig nemlig sådan, at livet i Rosenhøj er præget af, at mange har deres sociale relationer andre steder, som der også peges på ovenfor. På dette punkt vil jeg argumentere for, at Rosenhøj kan karakteriseres som mange andre boligområder i de større byer: Her er det generelle træk ved naboskabet netop, at beboerne som udgangspunkt er fremmede for hinanden og interaktionen findes primært i begrænsede møder omkring bebyggelsen (Hansen et. al. 2010:12;33), på samme måde som i Rosenhøjs gårdrum. Så på trods af Gerts arbejde, vil beboerne stadig orientere sig andre steder hen og de sociale relationer vil være løsrevet fra Rosenhøj.

For de grupper af beboere, som vælger at engagere sig i et eventuelt gårdlaug, kan gårdrummet blive et unikt lokalmiljø, hvori hjemmet og oplevelsen af hjemlighed ligger, fordi man engagerer sig i det nære lokale liv og dermed opnår en særlig tilknytning til det sted man bor (Agnew 2005:89). Men der rejser sig også et spørgsmål, der drejer sig om økonomi og praktik: Når man underinddeler Rosenhøjs afdelingsbestyrelse, først i områdebestyrelser omkring vejene og i gårdlaug, må man forholde sig til, at der opstår nogle relativt små enheder, som kun vil have begrænsede økonomiske midler at arbejde med, hvilket også begrænser handlerummet og mulighederne for at igangsætte og udvikle tiltag omkring gårdrummene.

4.2.3 Parken - interaktioner i Rosenhøjs knudepunkt

Rosenhøjs uderum bestod tidligere af store anonyme arealer i form af flade græsarealer og parkeringspladser, hvilket på mange måder karakteriserer bebyggelser som Rosenhøj. Disse områder i Rosenhøj er, som en del af renoveringen, opdelt i de mindre og semi-offentlige gårdrum samt offentlige aktivitetspladser (Bech-Danielsen & Mechlenborg 2017:111; Bilag 4). Derudover er den tidligere asfalterede parkeringsplads midt i Rosenhøj omdannet til legeplads og grønt parkområde med forskellige opholdsmuligheder. Parken karakteriseres her, som det Gehl kalder et offentligt rum (Gehl 2017:53), fordi den fungerer som et knudepunkt, hvor mange af Rosenhøjs beboere bevæger sig igennem i løbet af dagen, og som et sted, beboere fra parcelhusområdet på den anden side af Matildelundsvej, bruger (Bilag 3:20; Bilag 5).

”I det grønne strøg er der nye aktiviteter for alle, f.eks. svævebane, klatrenet, pukkelbane og fodboldgolf – hvor der tidligere var en stor central parkeringsplads.” (Århus Omegn).

I hverdagen er Parken karakteriseret ved det jeg kalder en 'rush-hour rytme', hvor områdets beboere passerer Parken på kryds og tværs, på gåben, på cykel, til og fra parkeringspladser og busstop, og med eller uden indkøb under armen (Bilag 4 & 5). Dette kan betragtes som en isorytmisk gentagelse af en række forskellige, individuelle rytmer, der ligesom instrumenter er forskellige, men tilsammen skaber en samspillende rytme (Lefebvre 2004:67f). Denne registrerede gentagelse af det Gehl kalder nødvendige aktiviteter (Gehl 2017:7), særligt bestående af transport til og fra arbejde og indkøb - både i form af fodgængere der krydser området i forskellige retninger og i form af biler der kommer til og fra Rosenhøj og hhv. tømmer og fylder de mange parkeringspladser – kan være usynlig og selvfølgelig for beboere og eksperterne, som udgør det opfattede rum (Hastrup 2010). I nærværende analyse, forstås denne rush-hour rytme med Lefebvres begreb om lineære rytmer, som *the daily grind the routine, therefor the perpetual.*” (Lefebvre 2004:30), fordi der netop er tale om en daglig, fast rytmisk gentagelse, som foregår næsten uændret. Samtidig er denne rytme centreret omkring samfundets mekaniske klokketider og tidsstyring: Afgangstidspunkter for bus og letbane, forskellige mødetider på arbejdspladser og når klokken ringer ind og ud på det nærliggende gymnasium.

Modsat disse nødvendige dagligdags aktiviteter og rytmer, ses der også en grad af valgfrie og det Gehl kalder sociale følgeaktiviteter i og omkring Parken i weekenderne og når vejret er godt (Bilag 4 & 5).

Det vrirler med børn i Parken midt i området: Børnene rutsjer, løber, snakker, klatre, gynger og leger på svævebanen. Forældrene er der sammen med deres børn – nogle sidder og ser på, og andre leger med deres børn. Der er flest med anden etnisk baggrund end dansk. Der er nok omkring 15 - 20 børn i Parken. [...] En gruppe kvinder med anden etnisk baggrund end dansk sidder ved et bord i Parken. De har taget en kande kaffe/the og kopper med. De drikker kaffe/the mens de snakker. (Registrering 6.4.19, Bilag 5).

Mange mennesker går i 'periferien' af Parken og er på vej et andet sted hen. Flere kommer gående med indkøbsposer, nogle er på cykler og andre går flere sammen og taler. I to af haverne ved blokken i bunden af Parken er der også aktivitet. I den ene have er en stor familie samlet [...] I en anden have sidder fire herrer rundt om et lille bord, det ligner de drikker te. (Registrering 22.4.19, Bilag 5).

I disse eksempler, ses det hvordan der, som nævnt indledningsvist, nærmest opstår en arrytmi, der ændrer den hverdagslige eurytmi (Lefebvre 2004:67), fordi vejret er godt og årstidernes naturlige rytmer skifter til forår og sommer. Når dette sker, opstår arrytmen i, at Parken inviterer til ophold og det Gehl kalder valgfrie

og sociale aktiviteter (Gehl et. al. 2006). Parken danner en fysisk ramme om begge disse typer af aktiviteter i forskellige former – børn der leger, voksne der gør ophold, mennesker der går tur. De sociale aktiviteter ses særligt hos børnene der leger sammen, mens forældrene taler, eller når en mand ser en bekendt på en altan og de hilser (Registrering 19.4.19, Bilag 5).

I forlængelse heraf argumenterer Gehl for, at når nogle indtager et uderum, er der tendens til at flere slutter sig til (Gehl 2017). Dette ses f.eks. i bylivsregistreringen (Bilag 5: Kort 5 & 6) hvor der ses beboere, som opholder sig i Parken i længere tid, men også nogle som løbende kommer til, samt børn der slutter sig til allerede igangværende lege, hvilket understøtter Gehls argument om, at udeliv genererer mere udeliv, fordi individer og grupper i højere grad indtager rum, hvori der allerede er aktivitet. Hæver man blikket og ser på modernistiske bebyggelser generelt, hvor uderummene består af store, mennesketomme arealer, kan dette betragtes i lyset af pointen om, at aktivitet genererer mere aktivitet – dog med et negativt fortegn: Som en negativ spiral, hvor der, fordi der ikke er noget udeliv mellem blokkene, heller ikke er noget liv eller aktivitet 'at slutte sig til', hvorfor det vil have modsat effekt og der vil opstå en selvforstærkende effekt i, at ingen bruger uderummene.

Dette perspektiv, og de følgeaktiviteter, som livet i Parken genererer, forstærkes af, at den er omgivet af gårdum og private haver og altaner, hvor der er visuel kontakt, som skaber det, Gehl kalder passive sociale interaktioner. Disse har ifølge Gehl i lige så høj grad, som aktive interaktioner i selve Parken, en positiv virkning for beboernes oplevelser af udelivet (Gehl 2017; Registrering 19.4.19, Bilag 5). Jeg vil argumentere for, at både de valgfrie aktiviteter, og heraf sociale følgeaktiviteter, der folder sig ud som en arrytm i Parken, når vejret er godt, og de passive 'se- og høreinteraktioner' mellem Parken og de omkringliggende private rum, er væsentlige at betragte. Det er nemlig gennem begge disse typer af interaktioner, at Parken tjener, som et demokratiserende uderum: Det er her beboerne ser, møder og interagerer med hinanden, og ifølge Gehl er det både igennem den hverdagslige eurytmi af hverdagens nødvendige aktiviteter og rush-hour rytme og i den arrytmiske forstyrrelse, når Parken indtages på en solskinsdag (Gehl et. al. 2006).

4.2.4 Etniske skel i brugen af uderum

På trods af ovenstående argumentation om Parken som et demokratiserende uderum, bliver det dog i empirien tydeligt, at der findes en opdeling af livet i og brugen af uderummene i Rosenhøj, særligt ift. etnicitet:

"De ikke-etnisk danske kvinder og deres børn er virkelig gode til at mødes og være sammen i de nye uderum, og der har renoveringen da haft en positiv betydning, for nu er det noget sjovere og mere inviterende at bruge dem." (Boligsocial medarbejder).

"... Og måske også fjerne nogle fordomme, for dem har man rigeligt af, når man bare sidder bag sig eget vindue og dømmer dem der er udenfor. Og det hober sig op, og jeg tror man ville kunne ændre rigtig meget ved at samle folk ude i området..." (Lene).

Gehl erkender, at planlægningen af demokratiserende uderum, hvor fordomme nedbrydes og mennesker mødes på tværs af forskellige skel, er svært, fordi der er mange forskelligartede interesser, som skal varetages, og fordi beboergrupper har forskellige forventninger til og måder at bruge byens rum på (Gehl et. al. 2006:86f). F.eks. er de ikke-etnisk danske kvinder i Rosenhøj gode til at bruge de offentlige uderum, mens f.eks. Lene oftest bruger egen have. Det er dog netop Gehls pointe omkring demokratiserende byrum, at interaktionerne her, kan medvirke til, at fordomme som Lene kan nedbrydes, hvorfor diversitet i hvem der

bruger uderummene, er positivt. Dog er det heri centralt også at forstå, at forskellige sociale grupper og etniciteter bruger og opfatter uderum forskelligt, ligesom opfattelser af, hvornår lyde bliver til larm, eller hvornår adfærd er acceptabel eller ej, er forskellig (Hansen et. al. 2010; Clayton 2009). Et eksempel på dette i Rosenhøj kan ses hos hhv. Else og Jens på den ene side og et medlem af pensionistklubben på den anden. De ikke-etnisk danske kvinders brug af uderummene italesættes hos Else som noget positivt, hvortil hun siger *"hvis vi kommer derned, så stopper vi og snakker med dem, for vi kender mange af dem."* (Else), mens en af pensionistklubbens medlemmer har en anden opfattelse af hvornår denne brug er acceptabel. Hun mener bl.a., at de med deres ophold *"fylder det hele"* (Bilag 4), hvormed de altså, for nogle beboere skaber en illegitim rytme igennem deres ophold.

4.2.5 Illegitime rytmer

Alle individer har altså normer for legitime rytmer og acceptabel adfærd. Udover ovenstående ses dette særligt hos en gruppe af unge mennesker, der skaber utryghed og er en del af et mere eller mindre kriminelt miljø, som opholder sig i og omkring Rosenhøj. Denne gruppe af unge skaber, gennem deres illegitime adfærd, en arrytmi, som disharmonerer med Rosenhøjs dominerende fredelige hverdagsrytme.

Netop fordi den dominerende, hverdagslige eurytmi sætter normen og rammerne for, hvad der er acceptabel adfærd, er denne gruppes brug af uderummene illegitim.

Når man går rundt i Rosenhøj er flere containere brændt helt ned. Der er sod og rester af det papir og metal som containeren indeholdt. Jeg ser tre nedbrændte containere og en bil som er brændt ud.
(Feltnote 22.4.19, Bilag 4).

Dette sammenstød af rytmer forsages af, at den rytmiske strukturering i Rosenhøj er kollektiv, og når den dominerende, kollektive rytme forstyrres eller brydes, i form af illegitime brug af steder, medfører det ubehag, hos de beboere som berøres heraf (Edensor 2010:7).

"Jeg har hvert fald sådan en følelse af, at jeg bliver nød til at lunte lidt for at komme hjem, og kigge mig lidt over skulderen. Det er ærgerligt, at de unge drenge, som er lidt nogle ballademagere har gjort, at man får det sådan." (Lene).

Der kan altså argumenteres for at renoveringen ikke har modvirket gruppen af unge og utryghedsskabende mænds rytmer og færden i og omkring Rosenhøj, selvom den planlagte renovering har forsøgt at kontrollere denne rytme. Dette kan betragtes med Agnews forståelse af en neo-marxistisk tilgang til steder, hvor rummet er koloniseret af rummets repræsentationer, som forsøger at begrænse disse uønskede rytmer. Denne forståelse beror på, hvordan de planlægningsmæssige repræsentationer kan udfordres af nogle gruppers forsøg på at genvinde steder, hvormed der nærmest udspiller sig en magtkamp mellem rytmer. I dette tilfælde drejer det sig muligvis i mindre grad om at disse grupper af utryghedsskabende unge, skal genvinde stedet, fordi deres rytmer og praksisser også blev anset som illegitime før renoveringen. Derimod argumenterer jeg for, at de 'manifesterer' deres vedblivende tilstedeværelse på trods af renoveringen og de sociale indsatser og intentionerne heri. De illegitime rytmer kan siges at modarbejde eller undslå sig de planlagte sociale og fysiske repræsentationer – de planlagte forbedringer af Rosenhøj 'forurenes' altså af den vedblivende tilstedeværelse af uønskede og illegitime rytmer.

"Jeg synes også det er blevet flot herude og når man kommer hertil, så ser det pænt ud. Men renoveringen har som sådan ikke ændret noget. Der er stadig de samme sociale udfordringer." (Akia).

"Det er svært at gøre noget ved, fordi vi ved de er nogle hårde bananer fra nogle hårde miljøer."
(Feltnote 11.4.19, Bilag 4).

Derimod har renoveringen medført en højere grad af legitim brug af uderummene, hvilket kommer til udtryk igennem nærværende analysekapitel. De rytmer som Rosenhøjs nye uderum i højere grad end tidligere understøtter, har medvirket til en ubevidst forhandling mellem stedets legitime og illegitime rytmer, i form af, at den utryghedsskabende adfærd stadig er til stede, men blot har flyttet sig andre steder hen, efter renoveringen (Bilag 3).

4.3 Opsamling på fysiske renoveringer

Ud fra ovenstående analyse af Rosenhøjs nye fysiske rammer, kan der argumenteres for, at disse i varierende grad bliver brugt, ligesom de har varierende betydning for beboerne. De nye veje har, i det levede hverdagsliv, ikke haft en egentlig betydning, fordi beboerne i høj grad stadig betragter deres område som ét samlet. På kort sigt skaber de altså ikke den identifikation, som var planlægningsmæssigt intenderet. Her kan det diskuteres, hvorvidt dette vil ske over tid, hvis Gerts forslag om de mindre organisatoriske enheder omkring vejene og gårdene oprettes, eller om beboerne til stadighed vil orientere sig væk fra Rosenhøj i deres sociale relationer.

Dette analysekapitel peger endvidere på, at det særligt er Parken, der indtages af beboerne, og dermed fungerer som knudepunkt, både for nødvendige aktiviteter i form af passage, som en del af de hverdagslige lineære rytme gentagelser, og i form af de valgfrie og sociale aktiviteter og disses både aktive og passive interaktioner (Gehl 2017). Denne indtagelse af rummet ses kun i begrænset omfang i gårdrummene og de nye veje, hvor det levede liv dog udfolder sig på i et mere overfladisk naboskab, fordi beboernes sociale relationer ligger udenfor Rosenhøj. Både Parken og gårdrummene kan forstås som locale (Agnew 2005), da begge steder udgør fysiske rammer for sociale interaktioner. Dog ses det, at disse interaktioner udfolder sig forskellige i de to rum.

Der ses altså en indikation af, at de nye fysiske rammer, og beboernes tilegnelse heraf i højere grad understøtter eksisterende interaktioner, end egentlige, nye sociale relationer, fællesskaber og dybere naboskabsrelationer. Dette understøttes af Gehls argument om, at der må være et interessefællesskab til stede mellem beboerne, før relationerne kan blive mindre overfladiske.

Yderligere viser dette kapitel, at forskellige sociale grupper og etniciteter bruger og opfatter uderum forskelligt – de ikke-etnisk danske kvinder bruger dem aktivt som mødested, mens f.eks. Lene og Henriette slet ikke, eller kun i begrænset omfang, bruger dem. Her kan Parken fungere som et demokratiserende rum, der kan nedbryde fordomme.

Der kan helt overordnet, med afsæt i dette analysekapitel argumenteres for, at den fysiske renovering af Rosenhøj, ud fra de planlægningens repræsentationer, forsøger at skabe rum for interaktioner. Hermed ses også et forsøg på at fremtvinge nogle bestemte rytmer og begrænse andre: F.eks. ved at planlægge uderum, der inviterer til ophold og danner rammen om hverdagens ruter, som en måde at fremtvinge acceptable rytmer, og ved at lave veje og stiforbindelser på tværs, som noget der kan begrænse de illegitime og uønskede rytmer, og udskifte dem med valgfrie og sociale aktiviteter.

KAPITEL 5

ANALYSE AF SOCIALE INDSATSER

I dette analysekapitel dykkes der ned i forskellige sociale indsatser i Rosenhøj, både ift. hvordan de er planlagt og hvilke intentioner der kan identificeres heri, samt hvordan de påvirker det levede liv og opfattes af beboerne.

Det boligsociale arbejde i Rosenhøj og resten af Viby Syd blev igangsat i 2007, efter særligt Rosenhøj havde været præget af sociale udfordringer og uroligheder (Nielsen 2005; Smed 2009; Ritzaus Bureau 2005). Siden har der været en boligsocial indsats i Viby Syd. På trods af casebeskrivelsens præsentation af en positiv fremgang ift. beboersammensætningen i Viby Syd og naboskab og tillid i Rosenhøj, fremgår det af den eksisterende helhedsplan, at Viby Syd er udfordret af manglende beboerengagement og fællesskabsfølelse, ligesom området rummer store grupper af socialt udsatte, herunder ensomme ældre, psykisk syge og andre marginaliserede grupper. Derudover har Rosenhøj et relativt negativt image, hvor både medier og områdets beboere bl.a. italesætter kriminalitet og generel utryghed. På trods af gennemgribende renoveringer og en generel social fremgang overskygger dette vedholdende image de positive ting, som ifølge den boligsociale helhedsplan, også finder sted i bydelen (Boligsocial Helhedsplan 2015-2019).

5.1 Den boligsociale helhedsplan

Den boligsociale indsats, som Rosenhøj er en del af, er baseret på en grundlæggende intention om, at Viby Syd skal være et attraktivt sted for både nye og eksisterende beboere, hvilket kræver gode fysiske rammer, tryghed, liv og fællesskab. Derfor er visionen *"en ambition om at understøtte udviklingen af et levende boligområde forstået som et boligområde med aktivitet og liv mellem husene"* (Boligsocial Helhedsplan 2015-2019:8). Jeg vil argumentere for, at denne ambition dels peger på et planlægningsmæssigt ønske om at udskifte nogle eksisterende rytmer og dels på, at de eksisterende rytmer af passive sociale interaktioner er mindre ønskværdig end rytmer i form af 'aktivitet og liv mellem husene'.

"Vores formål her i helhedsplanen er jo at danne udgangspunkt for fællesskaber om det man kan kalde 'et fælles tredje' og så understøtter vi beboernes egne ideer og giver dem de nødvendige rammer."
(Boligsocial medarbejder).

Med afsæt i dette ses altså en forståelse af stedet, som det Agnew (2005) kalder locale: Rosenhøj og helhedsplanens indsatser og aktiviteter skal danne rammen om det sociale liv, og i helhedsplanen forstås stedet altså som noget, der skal muliggøre interaktioner, møder og netværk. I visionen for det boligsociale arbejde ligger yderligere et fokus på medborgerskab og en intention om at styrke beboernes deltagelse i organiserede aktiviteter, herunder f.eks. beboerdemokratiet og skole- og foreningsarrangementer (Boligsocial Helhedsplan 2015-2019). Dette ønske om medborgerskab og deltagelse læner sig dog i højere grad op ad Agnews (2005) sense of place begreb, som bl.a. er en bevidst eller ubevidst tilknytning til stedet, der udtrykkes gennem netop engagementet i lokale aktiviteter, hvilket er det helhedsplanens vision her taler ind i. Med dette fokus på medborgerskab og livsmuligheder samt en opmærksomhed mod de fysiske renoveringer *"skal området blive et område hvor der i endnu højere grad er trivsel og tryghed."* (Boligsocial Helhedsplan 2015-2019:1). Der ses altså i helhedsplanen en intention om at skabe en stedsforståelse i form af locale og sense of place.

Med afsæt heri og i Agnews argument om, at arbejdet med steder må baseres på mere end én af de hans tre stedsforståelser, location, locale og sense of place, kan den boligsociale indsats og planlægning heraf anskues som en individbaseret tilgang (Agnew 2005:89). Denne tilgang ses ved, at de tre forskellige stedsforståelser kan identificeres i forskellige elementer af det boligsociale arbejde i Rosenhøj: Hele fundamentet udspringer

af en forståelse af stedet som location: Det er en sammenligning af fakta, f.eks. tal for beboersammensætningen i Viby Syd, andre almene boligområder i Århus Kommune og Århus Kommune generelt. Indsatserne i det boligsociale arbejde beror, som nævnt ovenfor, på en forståelse af Rosenhøj som locale, og ud fra aktiviteter og indsatser er det planlægningsmæssige ønske, at øge medborgerskabet og det lokale engagement. Derfor vil jeg argumentere for, at der også kan ses en intention om at det boligsociale arbejde, på sigt, skal lede hen i en forståelse af stedet som sense of place, hvor beboerne oplever tilknytning til deres boligområde (Agnew 2005:89).

Det er disse stedsforståelser, som sætter rammen for hvilke planlægningsmæssige indsatser der gennemføres i bl.a. Rosenhøj. Det ses f.eks. at der i Viby Syd er høj andel af ensomme ældre sammenlignet med andre områder i Århus Kommune, hvorfor helhedsplanen understøtter den lokale pensionistklub, som mødes hver fredag i Nabohuset og hver anden onsdag til banko i medborgerhuset. Og som en af medlemmerne siger: *"Vi mødes her, os gamle, hver fredag og så vender vi lige hele verdenssituationen sammen."* (Pensionist).

Udover pensionistklubben, indeholder helhedsplanen en række aktiviteter, som har til formål at kompetenceudvikle børn, unge og forældre og dermed også et ønske om at ændre nogle eksisterende rytmer, ved at bryde en negativ social arv og skabe positive rollemodeller i Rosenhøj (Boligsocial Helhedsplan 2015-2019:13). Det gælder f.eks. 17plus, som er en lærings- og rådgivningsklub for 17-24-årige, der forbinder folkeskole, uddannelse og arbejdsmarked. Når det kommer til forældre og familier findes der f.eks. mødregrupper, grupper for forældre til teenagebørn, mandecafé og forløbet Familie i Fokus, som alle skal styrke forældreskabet i Viby Syd. Her ses det, på samme måde som ønsket om 'liv mellem husene', at man fra et planlægningsmæssigt perspektiv ønsker at strukturere rytmerne i Rosenhøj.

Dette kan ses i indsatsen Familien i Fokus hvor målet bl.a. er, *"at familierne får inspiration til selv at skabe positive forandringer i familien."* (Boligsocial Helhedsplan 2015-2019:32). Baggrunden er en oplevelse af, at mange forældre er udfordret ift. de forventninger, som samfundet stiller til dem, hvilket viser sig i manglende deltagelse i forældremøder og engagement i deres børns fritidsliv (ibid). Denne indsats, sammen med flere af de tidligere nævnte, udgør eksempler på, hvordan man fra det Lefebvre (1991b) betegner det opfattede rum – her ikke i relation til det fysiske rum, men det sociale, hvilket jeg vil mene også er muligt – intenderer at ændre eller påvirke familiernes hverdagspraksisser, opfattelser og familierytmer. Dette mener den tidligere formand for afdelingsbestyrelsen, har haft en positiv virkning både for familierne og for området som helhed:

"Helhedsplanen har jo især koncentreret deres arbejde omkring de udsatte familier, og kørt sådan nogle familiekurser (...) Det var faktisk nogle af de forældre, som pressede på for at få videoovervågningen - det var udenlandske forældre, som var nervøse for, at deres store børn kom ud i noget skidt. Og der tror jeg, at den positive påvirkning de familier har fået gennem Nabohuset, det har lært dem noget om vigtigheden af at tage vare på og holde øje med sine børn." (Gert).

Der kan altså ses en overensstemmelse i den rumlige praksis omkring indsatsen: Intentionerne bag, som omhandler et øget engagement hos forældrene er også det, der i stigende grad erfares i praksis, hvor forældrene tager ansvar for og bekymrer sig om deres børn. Repræsentationerne i helhedsplanen omkring vigtigheden af forældreengagement, praktiseres altså også i stigende grad i det levede rum. Dette er et eksempel på, hvordan den boligsociale indsats er en aktiv spiller i den sociale produktion af Rosenhøj, da f.eks. Familien i Fokus intervenserer i sociale praksisser og rytmer hos familierne. Dette ses også i bl.a. 17plus

indsatsen, der intervenserer og påvirker den unge brugergruppes rytmer og repræsentationer i relation til uddannelse og arbejde.

Ovenstående kan indikere den dialektik, der ligger i den rumlige praksis mellem repræsentationernes rum og rummets repræsentationer i regi af den boligsociale helhedsplan: Det opfattede rum forsøger at strukturere den måde hvorpå det levede liv kan udfolde sig, ved at indvirke på familiernes og de unges sociale praksisser og repræsentationer omkring måder at leve på. Hermed bliver det muligt at se den rumlige praksis, der udfolder sig i mødet mellem beboerne og helhedsplanen.

Dog forholder det sig sådan, at den overensstemmelse, der ses i den rumlige praksis omkring Familien i Fokus og hvordan dette har medført et øget engagement hos forældrene, som bl.a. kommer til udtryk i ønsket om videoovervågning i Rosenhøj, ikke er en ubetinget succes. I den rumlige praksis er der stadig nogle rytmer, der undslår sig det planlagte liv i Rosenhøj og dermed også de nye familierytmer, der er skabt gennem det boligsociale arbejde.

Som præsenteret i forrige analysekapitel, er der identificeret en illegitim rytme i Rosenhøj, i form af nogle unge mennesker, der er en del af et mere eller mindre kriminelt miljø og skaber utryghed, og som stadig er til stede på trods af både fysiske og sociale indsatser (Bilag 3 & 4). Derfor kan det antages, at disse illegitime rytmer er nærmest upåvirkede af det øgede engagement, der ses hos forældrene: Disse rytmer modsætter sig til stadighed de dominerende hverdagsrytmer og de nye familierytmer, som den boligsociale helhedsplan på sin vis har skabt. Og netop børn og unges adfærd er et centralt element for beboere i multietniske områders syn på deres boligområde, ligesom mange problemer og oplevelser af utryghed i områder som Rosenhøj, tilskrives de unge (Hansen et. al. 2010:133). Der kan altså argumenteres for, at der findes en magtkamp mellem de, fra et planlægningsmæssigt perspektiv, mere hensigtsmæssige rytmer og dominerende repræsentationer om, hvordan unge og familier skal agere og ungegruppen, der på trods af forskellige indsatser, stadig skaber en arrytmi i Rosenhøjs levede hverdagsrytme, med deres uacceptable adfærd.

Derved har de nye familierytmer, som bl.a. Familien i Fokus har skabt, haft en positiv virkning, fordi netop forældreengagementet, ifølge Gert, har været en central faktor i, at det er besluttet at etablere videoovervågning i Rosenhøj. Dette forældreengagement viser sig dog ikke at være tilstrækkeligt, når det kommer til at modarbejde de illegitime rytmer:

"Jeg snakkede faktisk med en kammerat, som også bor herude, om det [videoovervågning red.]. Og jeg tænker bare, så stiller de sig jo bare et andet sted. Jeg tror ikke det kommer til at gøre nogen forskel, lige umiddelbart." (Henriette).

Som Henriette siger, så finder de unge altså blot nye steder i Rosenhøj, og således brændes der f.eks. stadig containere og biler af, og, som en boligsocial medarbejder fortæller, har der været en større gruppe af unge mennesker, som har *"hængt ud og holdt fest"* ved bænke bagved Nabohuset om aftenen og natten, hvor forældre og andre beboere ikke kan se dem: *"Der er hvert fald stadig gløder og varme tirsdag morgen, da den første møder ind."* (Feltnote 11.4.19, Bilag 4). Ud fra ovenstående ses det altså, at disse illegitime rytmer vedbliver at undslå sig de planlægningsmæssige repræsentationer, i en magtkamp hvor forbedringerne af Rosenhøj stadig 'forurenes' af en vedblivende tilstedeværelse af uønskede og illegitime rytmer.

5.2 Nabohuset som ankerpunkt

I forlængelse af ovenstående analyse af de boligsociale indsatser, omhandler dette afsnit Nabohuset, hvori den boligsociale indsats er forankret.

Nabohuset ligger i Rosenhøj og det er her størstedelen af medarbejdere har deres daglige arbejdsgang og her mange aktiviteter og indsatser er forankret. Nabohuset er fysisk placeret i den ende af Rosenhøj, som ligger længst væk fra de øvrige boligområder, Søndervangen og Kjærslund, som indsatsen også dækker. Dog findes der også et kvartershus i Søndervangen, som huser et mindre antal forskellige aktiviteter. Det er blevet tydeligt gennem et interview med den boligsociale medarbejder samt feltarbejde i Nabohuset, at huset og de aktiviteter der er forankret her, primært bruges af beboere i Rosenhøj, netop fordi det er her huset er placeret, og fordi der både er geografisk og mentalt langt til de to øvrige boligområder.

Kort 3: Egen optegning over Rosenhøj og omgivelser. Markering af Nabohuset.

Eget foto: Nabohuset, ankomstsider

”Helhedsplanen har jo base her i Rosenhøj og derfor er det jo også blevet sådan, at langt de fleste brugere og deltagere på vores aktiviteter og indsatser er beboere her i Rosenhøj frem for beboere i hele Viby Syd. Vi har også nogle aktiviteter i Basen i Søndervangen, men der sidder vi jo ikke til hverdag, ligesom vi gør her.”
(Boligsocial medarbejder).

Nabohuset er planlagt til at være et fysisk knudepunkt, der samler beboerne og danner rammen for størstedelen af den boligsociale helhedsplans aktiviteter og det sociale liv den medfører. Derfor finder jeg det relevant at påpege, hvordan der er planlagt en boligsocial indsats, som skal favne hele Viby Syd, men fra en lokalitet, som er fysisk langt væk fra mange af beboerne i Viby Syd, hvorfor størstedelen af brugerne, som den boligsociale medarbejder siger, er beboere i Rosenhøj. Som billederne illustrerer, er Nabohuset udover dette endvidere, relativt lukket om sig selv i sit fysiske udtryk. Ifølge Gehl (2017) kan den fysiske udformning og funktionelle strukturering af uderum enten invitere til eller afskære sociale interaktioner, hvor jeg vil argumentere for, at Nabohusets fysiske udtryk udgør et eksempel på en udformning, der begrænser udelivet og modsat intentionerne i helhedsplanens sociale indsatser, fungerer de fysiske rammer ikke som et element der fordrer og inviterer til interaktioner, lokalt engagement og deltagelse.

Dette understøttes af specialets empiri: For de af Rosenhøjs beboere, som jeg har talt med, har Nabohuset som fysisk lokalitet en betydning i hverdagen; både for dem der bruger og er glade for huset, og for dem, der

ikke har. Nabohusets placering medvirker til, at nogle af specialets informanter ikke bruger stedet, fordi det ligger både fysisk og mentalt langt væk og afskåret fra resten af området.

"Men selve huset ser ikke særlig indbydende ud [...] Som det ligger nu, lidt mørkt og lukket som sig selv ude i hjørnet af området - det er ikke tiltrækkende." (Lene).

"... hvis det nu lå her oppe midt i Rosenhøj eller ved butikstorvet hvor der er flere der kommer, så kunne man også bedre se nogle af de ting der foregik. Så kunne det jo være at man tænkte, okay det skal jeg da lige være opmærksom på." (Henriette).

Dette kan Gehls forståelse af afstandes betydning, anvendes til at belyse. Gehl peger nemlig på, at både fysiske og mentale distancer har en betydning for udelivet, og at der er grænser for distancens størrelse. Ift. den mentale distance, kan f.eks. begrænset adgang i form af uvante ruter og rytmer, bidrage til, at den mentale afstand øges (Gehl 2017:129). Så selvom der på et kort over Rosenhøj ikke er langt fra hverken Henriette eller Lenes bolig til Nabohuset, er den mentale distance stor. Dette kan skyldes, at der ikke er nogle nødvendige aktiviteter eller gøremål i hverdagens rytmiske strukturering, som bringer Rosenhøjs beboere forbi Nabohuset, og at huset i sit fysiske udtryk ikke inviterer beboere ind, som ikke normalt kommer der.

Derimod ses det, at de beboere, som bruger og har glæde af Nabohuset, bruger stedet som et fysisk ankerpunkt for både valgfrie og organiserede sociale aktiviteter. Et eksempel herpå er Anisa, som jeg taler med under feltarbejde i Nabohuset. Hun er frivillig i Nabohuset, hvor hun bl.a. er med til at arrangere og afholde fællesspisning for hele Viby Syd, hun har en nyttehave og bruger tilbuddet om Lær Dansk i regi af helhedsplanen (Bilag 4).

"Jeg kommer her meget, næsten så meget som jeg kan. Men jeg har også mange ting hjemme, som jeg skal lave. Men jeg kan godt lide at være hernede [...] Mange kender hinanden hernede." (Anisa).

Anisa bruger og opfatter altså Nabohuset som et rum for socialt samvær med dem hun kender, og det er i regi af den boligsociale helhedsplan, at hun har skabt lokale relationer. På samme måde giver både Halima og Nahimi udtryk for Nabohusets betydning:

"Vi bruger Nabohuset meget. Det er dejligt at have et sted hvor man kan komme og få hjælp til de der svære ting med job og uddannelse." (Halima).

"Det har stor betydning at der er sådan et mødested her, for det bliver brugt til alt muligt hele dagen - så er der kaffe om dagen og nogle klubber der bruger det om aftenen og alt muligt." (Nahimi).

Disse to holdningspositioner omkring Nabohuset som et sted, der for nogle, lukker sig som sig selv og ikke er indbydende for nogle, og for andre et sted for socialt samvær, relationer og aktiviteter kan ses som et udtryk for, hvordan kompleksiteten i det levede rum, udfordrer det planlagte. Det levede rum udfolder sig på forskellige måder og bringer forskellige præferencer og sociale praksisser i spil. På den ene side kan Nabohuset anskues ud fra en forståelse af stedet som sense of place, fordi det udgør et unikt sted, som er tilknyttet en meningstilskrivelse og en oplevelse af hjemlighed, ved at stedet også kan bruges som ankerpunkt for socialt liv, aktiviteter og som mødested (Agnew 2005:89). På den anden side ses en gruppe af informanter, som ikke har nogen relation til eller ønske om, at bruge Nabohuset, læner stedsforståelsen sig i højere grad op ad location (ibid) – en fysisk lokation hvor mennesker og aktiviteter er placeret, og som et sted der i højere grad målretter sig andre beboere:

"Men for mig har Nabohuset været sådan lidt – hvad er det egentlig for noget [...] Så det handler nok også om 'kunne det her være relevant for mig?', men det er det nok bare ikke." (Henriette).

"De holder sådan nogle klubber og sådan noget. Og det er fint, at det er der for dem der har brug for det. Så de kan bruge det..." (Akia).

"Det er nogle gode initiativer, men det er ikke noget jeg ville deltage i. Jeg synes det henvender sig mest til nogle beboere." (Lene).

De informanter, som ikke bruger Nabohuset, udgør en gruppe, hvis sociale liv og fællesskaber ikke er lokalt forankret i Rosenhøj og som orienterer sig væk fra området, fordi de ikke oplever nogle væsentlige mekanismer eller aktiviteter, som udgangspunkt for udviklingen af fællesskaber (Hansen et. al. 2010:10).

Forestiller man sig, at Nabohuset havde været placeret i Parken eller i forbindelse med butikstorvet, som er placeret mere centralt i Viby Syd, havde flere nødvendige aktiviteter bragt et større antal beboere forbi i deres hverdagslige praksisser, hvilket ville skabe en naturlig rytme omkring Nabohuset. Yderligere ville en sådan placering lægge i tråd med Gehls (2017) argument om, at steders funktionelle deling kan understøtte eller afskære sociale interaktioner og ophold. Med Nabohusets aktuelle placering åbnes der ikke op for hverken naturlige hverdagsrytmer og ikke-planlagte interaktioner omkring stedet: Det er i høj grad kun beboere, som har et ærinde i huset, som kommer i det hjørne af Rosenhøj, hvor Nabohuset ligger, hvorfor der heller ikke opstår uformelle og spontane se- og høre interaktioner på tværs af de beboere, som kommer i Nabohuset og dem, som ikke gør. Havde Nabohusets placering og fysiske udtryk taget sig anderledes og mere indbydende ud, vil jeg argumentere for, at stedet kunne fungere som et demokratiserende byrum i Rosenhøj, hvor flere forskellige beboergrupper ser, hører og opfatter hinanden i de hverdagslige rytmer, ligesom det, i højere grad end det er tilfældet i dag, kunne bruges som rum for større sociale begivenheder for hele lokalområdet (Gehl et. al. 2006).

5.2.1 Nabohuset har en betydning – men kun i det små

Med afsæt i ovenstående analyseafsnit og det gennemførte feltarbejde i Nabohuset, ligger der en analytisk pointe i, at Nabohuset bruges af bestemte grupper af beboere. Her tænkes der ikke på de boligsociale indsatser eller aktiviteter, men på Nabohuset som fysisk mødested og rum for socialt liv.

... Det er meget de samme mennesker som bruger huset. Jeg ser de samme beboere dernede, stort set hver gang. De fleste har kendskab til hinanden og taler sammen og med medarbejderne. Man får et indtryk af, at Nabohusets opholdsstue for nogle fungerer som en 'dagligstue nummer to'.

(Feltnote 11.4.19, Bilag 4).

Igennem feltarbejdet er det yderligere blevet tydeligt, at særligt ikke-etnisk danske kvinder bruger Nabohusets opholdsstue som socialt mødested i hverdagen. Det ses også, at stedet, for nogle af disse kvinder, bruges som et rum for omsorg, og deres hverdagspraksisser og rytmer medvirker til at producere Nabohuset som et socialt rum. Jeg vil her argumentere for, at dette medvirker til en forståelse af Nabohuset som sense of place (Agnew 2005), fordi det udgør et 'mikro-community', hvor disse kvinder har relationer til stedet, til hinanden og til nogle af medarbejderne, hvilket netop udtrykkes gennem deres hverdagslige handlinger:

”Vi sidder her tit fordi nogen har det svært og har problemer, og så er det godt at tale med nogen hernede i stedet for bare at være alene derhjemme [...] Hvis man bare skal sidde derhjemme, kan man godt blive lidt trist og så hjælper det altid at komme her, fordi man bliver i bedre humør af at snakke med nogen.” (Anisa).

En beskæftigelsesmedarbejder i Nabohuset sætter sig i sofagruppen hos to somaliske kvinder [...] De taler om en anden kvinde, som også plejer at komme meget i Nabohuset, men det er længe siden hun sidst har været der. Medarbejderen spørger ind til, om de to kvinder har talt med hende og ved hvordan hun har det. De to somaliske kvinder fortæller at det er fordi hun ikke har det godt, og det er derfor hun bliver derhjemme. (Feltnote 11.04.19, Bilag 4).

Der sidder tre kvinder med anden etnisk baggrund end dansk i sofagruppen og taler. De snakker lavmælt og ind i mellem rejser en af dem sig op og hente kaffe. Det er tydeligt at de kender hinanden på forhånd. (Registrering 9.4.19, Bilag 5).

Med afsæt i ovenstående citater og uddrag fra feltnoter, kan der argumenteres for, at selvom husets brugergruppe er relativt lille, ift. antallet af beboere i Rosenhøj, har det stadig en betydning for det sociale liv i Rosenhøj. Dette understøttes af en samtale med en sundhedsmedarbejder under feltarbejdet: Hun fortæller, at det primært er ledige voksne der bruger huset fordi åbningstiderne, hvori stedet kan bruges mere uformelt og uden om de organiserede aktiviteter, er mens mange er på arbejde (Feltnote 11.4.19, Bilag 4). Hermed kan man tale om, at der eksisterer en selvstændig rytme, der er knyttet op på Nabohuset som fysisk sted: En rytme der først og fremmest er bundet op på de mere mekanisk- og tidsbestemte rytmer omkring jobklub, åben rådgivning, huset åbningstider og medarbejdernes arbejdsrytmer, men også en rytme i form af det hverdagslige omsorgsrum for ikke-etnisk danske kvinder, der mødes, sidder i sofagruppen, taler og drikker kaffe (Bilag 4 & 5). Det interessante her, ses i den eurytmi, der er knyttet an til det materielle, på samme måde som Lefebvre ser det i menneskekroppens forbundethed til pulsen (Lefebvre 2004:68). I Rosenhøj kan der altså identificeres to adskilte kollektive rytmer, der sameksisterer harmonisk men er knyttet an til to forskellige fysiske rum: Rosenhøjs dominerende hverdagsrytme, som særligt udfolder sig i Parkens fysiske rammer, og Nabohusets selvstændige rytme, som udfolder sig i et tidsrum, hvor hverdagsrytmen næsten har tømt Rosenhøj for mennesker.

Den boligsociale helhedsplan og de forskellige interessebaserede fællesskaber, den medfører, i form af samvær om et fælles tredje, kan fra et planlægningsmæssigt perspektiv, ses som noget der har en demokratiserende faktor, fordi det er her mennesker ser, møder og interagerer med hinanden. Dog forholder det sig sådan, som det ses ovenfor, at det er en bestemt gruppe af Rosenhøjs beboere, som af forskellige årsager er mere udsatte eller ressourcesvage, der bruger den boligsociale helhedsplan. På trods af, at ovenstående peger på, at Nabohuset og den boligsociale indsats, er en modsætningsfyldt størrelse, hvor stedet har stor betydning for nogle, og stort set ikke ænses af andre, vil jeg mene, at det er væsentligt ikke at underkende Nabohuset sociale betydning.

En mand kommer fra den del af Nabohuset, hvor der er IT rådgivning. Han går gennem rummet, hvor vi sidder og spørger om ikke han kan få en gratis billet, fordi de går på samme kursus – Anisa siger nej og de griner begge: ”Han spørger altid om man kan få gratis billet til fællesspisning. Det er fordi vi har Lær Dansk sammen, her i Nabohuset. Så kender vi hinanden og han driller bare altid.”

(Feltnote 9.4.19, Bilag 4).

De planlagte og organiserede aktiviteter i Nabohuset danner udgangspunkt for, at beboerne lærer hinanden at kende og det har en betydning for, at der kan opstå uformelle og spontane interaktioner og møder, både i og udenfor Nabohuset: Hvis nogen fra strikkeklubben, Lær Dansk kurset, mødregruppen eller Familie i Fokus møder hinanden andre steder i Rosenhøj, har de et kendskab til hinanden, som blot kan være opstået igennem passive interaktioner ved tilstedeværelse i Nabohuset, eller på baggrund af et interessefællesskab og mere aktive interaktioner. På den måde kan Nabohuset som planlagt sted skabe 'ringe i vandet' ift. kendskab til andre beboere (Bilag 3:11).

Endvidere viser ovenstående analyse, at særligt Nabohuset henvender sig til nogle, og langt fra alle beboere, uden at dette nødvendigvis er negativt: På denne måde centrerer arbejdet omkring de, som har behovet for indsatserne og på den måde virker helhedsplanen og Nabohuset, som dens ankerpunkt, i det små, ved bl.a. at have en positiv virkning på familiers og unges praksisser og hverdagsrytmer, og ved at yde et rum for omsorg for en gruppe af kvinder.

5.3 Fleksibel udlejning

Tilbage i 2008 fik Rosenhøj indført fleksibel udlejning som forsøgsordning, hvilket udgør en konkret social indsats. En indsats som udspringer af en overordnet samfundsmæssig intention om at modarbejde den skævvridning og segregering, der kan ses på boligmarkedet generelt og som et udtryk for bl.a. boligpræferencer (Kristensen & Andersen 2009).

Yderligere vil jeg argumentere for, at brugen af fleksibel udlejning i Rosenhøj er et udtryk for de aktuelle dominerende repræsentationer, som kan ses i både Århus Kommunes aftale om udsatte boligområder og i den nationalpolitiske tilgang hertil (Århus Kommune 2018; Regeringen 2018): Repræsentationer over en diskurs om socialt mix og blandet beboersammensætning, som det, der kan nedbringe negative områdeeffekter, fordi ressourcestærke beboere vil påvirke de udsatte beboere positivt ved at agere som rollemodeller (Galster & Friedrichs 2015; Galster 2018). I Rosenhøj er der tale om brugen af fleksibel udlejning som en måde at opnå socialt mix på indkomst, uddannelse og beskæftigelse, frem for f.eks. en blanding af etniciteter og ejerformer. Dette understøttes af de fysiske indsatser, som præsenteres i forrige analysekapitel, hvor også et løft af boligstandarden og opførelsen af dobbelthusene skal tiltrække de mere ressourcestærke beboere, der opfylder kravene for den fortrinsret som fleksibel udlejning giver, ligesom det skal fastholde eksisterende beboere og dermed opnå en blandet beboersammensætning (Bech-Danielsen & Mechlenborg 2017:118,123).

Med fleksibel udlejning, kan der argumenteres for, at der sættes en nedre grænse for, hvem der kan flytte ind i Rosenhøj, og 'hvor ressourcesvag' man kan være, for at få en tildelt en bolig. Dette medfører en løbende udskiftning i, hvem der bor i området, fordi renoveringen og den forbedrede boligkvalitet kan medvirke til, at der fremgår nogle på ventelisten, som opfylder kravene for fleksibel udlejning om bl.a. uddannelse og beskæftigelse. Ifølge den tidligere formand for afdelingsbestyrelsen, bor der dog stadig nogle i Rosenhøj, som flyttede ind, inden fleksibel udlejning blev indført:

"En af de ting man måler på, det er jo hvor mange procent der står uden for arbejdsmarkedet og da vi var dårligst, tror jeg det lå omkring 45%, nu er det vist omkring 38%. Så det er jo rykket en del, men der er stadigvæk mange, jo." (Gert).

Ifølge den boligsociale medarbejder har brugen af fleksibel udlejning medført, at nye og relativt mere ressourcestærke beboere flytter til Rosenhøj, og hun mener, at deres tilstedeværelse har en betydning, fordi det både sender et signal indadtil om, at uddannelse og arbejde er gunstigt, og udadtil, fordi flere måske følger efter i takt med, at gruppen af mere ressourcestærke tilflyttere bliver større, og dermed påvirker områdets image positivt (Bilag 3:11). Denne pointe kan understøttes af den forskning om social mix, som præsenteres kort i specialets problemfelt: Her peges der bl.a. på, at tilstedeværelsen af mere ressourcestærke beboere vil have en positiv virkning på områdets øvrige beboere. Dette sker ifølge Galster (2018) ved at disse agerer som positive rollemodeller, men *ikke* gennem direkte og vedvarende interaktioner og sociale bånd. Brugen af fleksibel udlejning i Rosenhøj spiller altså tilbage på en generel samfundsmæssig diskussion og diskurs i det opfattede rum, som går på netop social mix og blandet beboersammensætning: En diskurs, som ifølge Galster bygger på antagelsen om, at social mix i udsatte boligområder kan medføre positive nabolageffekter, hvor ressourcestærke beboere vil påvirke udsatte beboere positivt gennem fælles sociale netværk på tværs. Dog peger de forrige analyseafsnit i dette kapitel på, at der kun sker meget lidt interaktion mellem de ressourcestærke og de mere udsatte beboere, ved at det f.eks. kun er sidstnævnte der bruger de boligsociale aktiviteter, mens de andre i højere grad orienterer sig væk fra Rosenhøj og har deres relationer andre steder. Altså vil jeg argumentere for, at de sociale netværk på tværs kun i meget lille omfang finder sted, og muligvis kun finder sted i form af passive interaktioner i Rosenhøjs uderum.

Der ses hermed en diskrepans mellem de planlægningsmæssige intentioner om social mix og det levede liv i Rosenhøj, hvor de sociale netværk og vedvarende interaktioner mellem de forskellige beboergrupper ikke finder sted (Kleinhans 2004:377).

Derudover kan Kristensen og Andersens (2009) arbejde om danskernes boligpræferencer, være relevant også at inddrage: Det forholder sig generelt sådan, at danskerne, på trods af fleksibel udlejning, Rosenhøjs renovering og de markant forbedrede fysiske rammer, som denne har medført, til stadighed orienterer sig mod det private ejermarked. Af denne grund, medvirker fleksibel udlejning sandsynligvis ikke til, at markant økonomisk- og socialt ressourcestærke individer – i form af f.eks. direktører, som Else påpeger det – flytter ind:

"... Og de mennesker der bor her, det er jo ikke direktørerne. Det er arbejdere og håndværkere. Der bor jo mange håndværkere og sosu-hjælpere og assistenter - og også unge mennesker. Og det er jo også lønarbejdere. Det er mange lønarbejdere, og der er ikke mange selvstændige herude." (Else).

Dette understøttes yderligere af, at Akia og Lene italesætter, at deres boligdrømme og præferencer netop ligger andre steder end i den almene sektor og i Rosenhøjs boligblokke, (jf. analysekapitel 1), hvormed Rosenhøj er et mere eller mindre midlertidigt stop på vejen mod deres indtog på ejerboligmarkedet (Bilag 3:42;55). Endvidere giver Henriette udtryk for, at hun er glad for selve boligen, men *"gerne vil ud og bo i lidt mere natur, der bliver det nok lidt for lidt med de grønne områder de har lavet her."* (Henriette).

Indførelsen af fleksibel udlejning kan yderligere anskues fra Lefebvres rytmeanalytiske perspektiv, da det kan siges at have en virkning på Rosenhøjs samlede, faste hverdagsrytme, som tidligere er beskrevet som en fast eurytmi af individuelle handlinger, der samspiller og skaber en kollektiv rytme i området (Lefebvre 2004:67f). Netop dette italesætter Akia, da snakken falder på, hvad det er for nogle mennesker, der bor i Rosenhøj:

"[...] folk de kommer og går på bestemte tidspunkter - man kan bare se i hverdagen, hvis man selv har fri, så er parkeringspladserne næsten tomme, og lige pludselig om eftermiddagen er de helt fyldt op igen [...]"

Dagene minder meget om hinanden i hverdagene. Men så fx når det er sommer, så er der flere der er ude - også de ældre mennesker sider uden for med deres kaffe og børnene leger.” (Akia).

Ud fra dette kan der argumenteres for, at der med afsæt i Lefebvres begreber (1991b), er tale om, at repræsentationerne i planlægningen og de mere eller mindre bevidste intentioner om at strukturere en bestemt, og mere ønskelig hverdagsrytme, også afspejles i det levede rum, set gennem hverdagens rytmer og informanternes historier herom: I denne hverdagsrytme ses en rumlig praksis, som indebærer, at de dominerende repræsentationer i det opfattede rum, omkring indførelsen af fleksibel udlejning, indvirker på det levede liv ved at understøtte en ny dominerende hverdagsrytme, som bliver en del af beboernes erfaringer og oplevelser. Denne rumlige praksis udtrykker altså det hverdagsliv og de rutiner, som udfolder sig i Rosenhøj og som er underlagt rummets repræsentationer i form af fleksibel udlejning.

Brugen af fleksibel udlejning kan altså betragtes som et ønske om at tilføre en ny rytme for de hverdagslige aktiviteter i Rosenhøj, fordi der netop tildeles boliger til individer i arbejde eller som er under uddannelse: De har en anderledes hverdagslig rytme end den gruppe af beboere, som er uden for arbejdsmarkedet eller uddannelse. Dette kan særligt ses i lyset af Lefebvres begreb om de lineære rytmer (Lefebvre 1996), som er dem, der særligt vil komme til syne i de nye rytmer, som pålægges Rosenhøj. Det er nemlig disse rytmer der udgør de rutinerede praksisser, i form af den nærmest mekaniske rytme til og fra arbejde, som de beboere, der flytter ind på fleksibel udlejning har. I lyset af ovenstående perspektiv på diskurser om social mix, er det disse nye, dominerende hverdagsrytmer som, fra et planlægningsmæssigt perspektiv skal give positive nabolageffekter, hvor disse ressourcestærke beboere og deres dominerende hverdagsrytmer, vil påvirke de mere udsatte beboere positivt gennem sociale relationer og det Gehl (2017) kalder aktive sociale interaktioner, som består af møder mellem mennesker. Her opstår diskrepansen dog, da Kleinhans (2004) peger på, at sådanne interaktioner er få, når man ser på det levede liv. Derimod, som forrige analyseafsnit peger på, indikerer specialet empiri, at den hverdagsrytme omkring arbejds- og skoletider, som brugen af fleksibel udlejning har medført, i højere grad eksisterer sideløbende, men uden at interagere med f.eks. Nabohusets selvstændige rytme.

I relation til de dominerende repræsentationer om blandet beboersammensætning, udtrykker to af specialets informanter en mindre bekymring for den mere langsigtede betydning af fleksibel udlejning, og muligheden for at administrere den sociale sammensætning og diversitet i Rosenhøj – herunder også de mere eller mindre legitime rytmer, som f.eks. øldrikkerne bag butikstorvet:

”For eksempel dem der sidder herover bag torvet og drikker øl – hvor er det så de skal være? Det handler jo om at det skal være en blanding af beboere. Det skal jo ikke bare blive et kvarter, hvor alle nødvendigvis skal være i arbejde. Jeg synes det er fint med beboerne nu, for jeg synes det handler om en balance. Jeg synes jo, at det er mega godt at jeg er i en opgang hvor vi kommer fra alle mulige steder. Også især når vi snakker sammen, så påvirker vi jo hinanden på alle mulige måder, så det er kun godt, synes jeg. Det skal være en balance.” (Henriette).

”Men vi tror på, at det gode herude fortsætter. Hvis de kan få lov til at blive ved med at have det med at folk skal have arbejde for at flytte herud. For det har altså haft en betydning herude. Men det er jo også lidt svært, for hvor skal de mennesker så bo henne? For det her, det er jo også et socialt byggeri, og her kan de jo ikke komme til at bo.” (Jens).

Og til spørgsmålet om, om hvad det generelt er for en slags mennesker der bor i Rosenhøj, og hvordan dette har udviklet sig, svarer Else:

"... i 80'erne havde vi det slæng der sad oppe på kanten ved centeret og drak mange bajere, og sådan nogle er her ikke mere. De er vel uddøende, havde jeg nær sagt. Det er der ikke rigtig mere. Dengang var der jo de der suttelapperne, som nogle kaldte dem..." (Else).

I kombination med den fysiske renovering og den øgede attraktivitet af Rosenhøj, som dette må have medført, har indførelsen af fleksibel udlejning påvirket det sociale liv og de interaktioner, der udfolder sig i Rosenhøj, ved at de 'nye' beboere understøtter og opretholder den hverdagsrytme, som de dominerende repræsentationer pålægger det levede liv: En kollektiv rytme, bestående af individuelle rytmer omkring arbejds- og skoletider, der er så meget i samklang med hinanden, at Rosenhøj stort set er tomt for mennesker i dagtimerne. De repræsentationer, som kommer til udtryk i informanternes erfarede rum, er primært positive overfor dette tiltag, men dog også med en forståelse for, at det også medvirker til at nogle beboeres rytmer og praksisser bliver mere illegitime i kraft af, at den rumlige praksis i høj grad er centreret om Rosenhøjs dominerende rush-hour rytme. Afslutningsvist vil jeg argumentere for, at der både ses et ønske om at producere bestemte rytmer igennem brugen af fleksibel udlejning, men også ved at den boligsociale helhedsplan arbejder målrettet med at få beboere i uddannelse eller arbejde, hvormed disse beboere også skaber og reproducerer denne ønskelige rytmiske strukturering i Rosenhøj. Hermed ses altså de dominerende repræsentationers intentioner om at strukturere det sociale liv i Rosenhøj og forme en ny spatial rytme, ved både at arbejde med fysiske og administrative indsatser i form af fleksibel udlejning og en renovering der kan tiltrække bestemte beboere, samt ud fra boligsociale indsatser, som forsøger at 'løfte' de eksisterende beboere ind i nogle bestemte strukturerede rytmer omkring arbejde og uddannelse (Jepsen & Nielsen 2018:7).

KONKLUSION

Specialet bidrager med en viden om, hvordan man kan forstå en sammenhæng mellem fysiske og sociale indsatser i Rosenhøj, og særligt hvordan disse to typer af indsatser indvirker på de lokale sociale interaktioner og det sociale livs rytmer.

Der findes flere forskellige måder at arbejde med almene områder som Rosenhøj, på. Særligt ses et fokus på at bryde den store skala, tilføre nye boligtypologier og knytte dette an til sociale indsatser. Yderligere ses det, hvordan udviklingen sker mere bystrategisk, hvor området ses i sammenhæng med den generelle byudvikling. Netop pga. de forskellige måder og tilgange til denne udvikling (jf. Kapitel 1), er specialet udformet som et casestudie af Rosenhøj. Før renoveringen, var Rosenhøj karakteristisk for disse tidstypiske modernistiske boligområder, med monotone boligblokke på store funktionstømte udearealer, og som lukkede sig om sig selv og var præget af en række sociale udfordringer. Et særligt interessant element ved Rosenhøj som case er de forskellige byplanmæssige og fysiske greb der bruges i renoveringen i form af en gennemgribende ændring af områdets fysiske struktur med nye veje, park- og grønne områder i forskellige hierarkier og semi-offentlige gårdum, men dog uden at tilføre nye ejerformer, på samme måde som det gøres andre steder (f.eks. Gellerupparken i Århus og Tingbjerg i København).

Vender man blikket tilbage mod renoveringen af almene boligområder generelt, ses en dominerende repræsentation om, at det byggede miljø har en social betydning for det levede liv, og om at funktionsblanding og socialt mix kan løfte området og de svagere beboergrupper (Bech-Danielsen & Stender 2017:207).

Sidstnævnte repræsentation om socialt mix udgør en strategi for at igangsætte en positiv udvikling af området og dets beboere. I den aktuelle politiske debat om udsatte boligområder, som udspringer af regeringens parallelsamfundsudspil (jf. Indledning), søger man at få ressourcestærke borgere til at flytte ind i disse områder, for at mindske koncentrationen sociale udfordringer og dermed øge det sociale mix. Ifølge Galster bygger sådanne politikker og strategier på antagelser om at blandet beboersammensætning vil have positive effekter, fordi interaktioner på tværs af beboergrupper vil opstå.

Med den boligsociale indsats i Rosenhøj vil jeg dog argumentere for, at man også arbejder med det sociale mix, og de repræsentationer der ligger heri, 'indefra' ved at målrette boligsociale indsatser imod at få beboere i uddannelse eller job, eller gennem indsatsen omkring Familie i Fokus, som skal understøtte bestemte familierytmer. Dette gøres frem for blot at skifte dem ud, med beboere, der allerede på forhånd defineres som ressourcestærke, og kan agere som positive rollemodeller. Kleinhans peger på, at effekterne netop afhænger af om der opstår en vedvarende social interaktion mellem beboergrupperne. Her peger specialets empiri og analytiske arbejde dog på, at disse interaktioner kun finder sted i begrænset omfang og primært udgøres af passive interaktioner. I Rosenhøj er der dog ikke arbejdet med social mix i form af nye ejerformer. Men specialet anskuer brugen af fleksibel udlejning i som et udtryk for ovenstående repræsentationer om social mix, og som en måde hvorpå repræsentationernes rum kan udøve en magt og forsøge at strukturere det sociale liv og rytmerne i Rosenhøj. Brugen af fleksibel udlejning indvirker dermed på hele Rosenhøj og stedets sociale produktion, sociale liv og rytmer; ved at tildele boliger til mennesker, som kan producere og reproducere den ønskede rytmiske strukturering i Rosenhøj, ved bl.a. at være i arbejde eller under uddannelse.

Den dominerende repræsentation om, at det byggede miljø indvirker på det levede liv, understøttes bl.a. af Jan Gehls arbejde om hvordan de fysiske rum kan indvirke på interaktioner og ophold, ligesom en generel opfattelse af, at det byggede miljø spiller sammen med det sociale liv (Gehl 2017; Bech-Danielsen & Stender;

Bjørn 2008). Dog kan materialiteten ikke gøre det alene, hvilket specialets analyse også peger på. I Rosenhøj har man renoveret og lavet en grundlæggende ny struktur for området, som har ændret stedets materialitet, men dette alene har ikke medført det naboskab, ejerskab og lokalt tilhørsforhold, som planlægningen heraf søger at skabe. Her viser det sig, at det kun i begrænset omfang er lykket at skabe nye, og fra et planlægningsmæssigt perspektiv, mere ønskværdige rytmer og omkring hverdagspraksisser, interaktioner og brugen af uderum. Der eksisterer f.eks. stadig illegitime rytmer, i form af kriminalitet og hærværk – dog i markant mindre grad end tidligere – ligesom naboskabet vedbliver at være overfladisk og distanceret, fordi beboerne i højere grad orienterer sig væk fra området i deres sociale relationer og fællesskaber. Der udspiller sig altså tilnærmelsesvist en magtkamp mellem det erfarede og det opfattede rum i en rumlig praksis omkring både de illegitime, utryghedsskabende rytmer og naboskabets karakter.

Som et planlægningsmæssigt forsøg på at skabe netop lokale sociale relationer og ejerskab omkring bl.a. gårdrummet, arbejdes der i afdelingsbestyrelsen med både områdebestyrelser baseret på de nye vejforløb og gårdlaug. Heri er intentionerne, at det skal gøre beslutninger og det lokale engagement i boligområdet mere nærværende, hvilket skal danne grobund for naboskaber og sociale relationer beboerne imellem. Men som flere af specialets informanter tilkendegiver, er de ikke lokalt forankret i deres sociale liv, men sætter derimod pris på, at der i højere grad praktiseres 'se- og høre interaktioner' hvormed balancen mellem privatliv og socialitet opretholdes. Derfor kan det formodes at dette planlagte greb omkring områdebestyrelser og gårdlaug ikke vil få en betydelig virkning for livet i Rosenhøj.

Dette spiller tilbage på en generel diskussion af naboskabet i det senmoderne samfund, og hvordan elementer som globalisering og øget mobilitet betyder, at individers sociale relationer er løsrevet fra det geografiske sted, hvormed naboskabet har ændret karakter: Fordi det er muligt at have interesse- eller værdibaserede fællesskaber og relationer på tværs af steder, opfattes de øvrige beboere i Rosenhøjs gårdrum i højere grad som 'fremmede' fordi den eneste umiddelbare fælles referenceramme er det, at man bor samme sted (Hansen et. al. 2010:36f).

Det kan altså konkluderes, at man helt grundlæggende ikke kan bygge og renovere sig ud af sociale udfordringer og illegitime rytmer. Ligeledes viser specialet hvordan det, på trods af både fysiske og sociale indsatser ikke er muligt at planlægge og strukturere det sociale liv, og der er altså en grænse for, hvor meget sociale sammenhængskraft, naboskab og ejerskab man som kan struktureres ud fra de dominerende repræsentationer.

Hvordan kan sammenhængen mellem fysiske og sociale indsatser i Rosenhøj forstås?

Sammenhængen ses i, at de sociale og fysiske indsatser kan forstås som to sideløbende spor, der understøtter hinanden, og som begge baseres på dominerende repræsentationer om, at nogle rytmer er mere ønskelige og hensigtsmæssige end andre. Endvidere vil jeg argumentere for, at både den fysiske renovering og de sociale indsatser i helhedsplanen og brugen af fleksibel udlejning spiller tilbage på en generel samfundsmæssig diskussion om udviklingen af almene og udsatte boligområder, bl.a. i form af ovenstående diskussion af de samfundsmæssige repræsentationer om social mix.

I den sociale planlægning ses den boligsociale helhedsplan, som en indsats der primært rammer den mere udsatte, eller ressourcetsvage gruppe af Rosenhøjs beboere. I den fysiske planlægning omkring renoveringens forskellige greb ses – og til dels også udleveres – intentionerne om at planlægge fysiske rammer for fællesskab, naboskab og social interaktion og derigennem søge at understøtte og indvirke på hverdagslivets rytmiske

strukturering, ved at forme nye uderum i forskellig størrelse, med forskellige formål, og som bruges på forskellige måder i det levede liv.

Denne ovenstående planlægning af både fysiske og sociale indsatser og sammenhængen herimellem har kun haft betydning i form af, bedre muligheder for passive interaktioner, og sammenlignet med Rosenhøj før renoveringen, er der altså nu reelle uderum til interaktioner. Derudover kan der ses en virkning i, at der i højere grad end tidligere er skabt en visuel kontakt mellem offentlige, semi-offentlige og private rum, med etableringen af altaner på lejlighederne og gårdrummenes placering omkring Parken. En kontakt, som bidrager positivt til det samlede sociale liv i Rosenhøj.

Specialet bidrager hermed med viden om, hvordan arbejdet med udviklingen af udsatte boligområder, helt overordnet, er præget af en rumlig praksis mellem planlægningsmæssige repræsentationer på den ene side og på den anden side er det levede hverdagsliv, som kun i begrænset omfang lader sig strukturere af rummets repræsentationer. På trods af beboerinddragelse med massiv kommunikation, workshops og fokusgrupper samt rum for, at beboerne kunne tilegne sig deres gårdrum, er det sociale liv i Rosenhøj stadig fragmenteret og geografisk løsrevet.

Dermed peger specialet på en central pointe i, at selv med omfattende beboerinddragelse, velfungerende fysiske renoveringer og en boligsocial indsats, er det svært at strukturere rytmer og socialt liv. På trods af dette vil jeg afslutningsvist argumentere for, at selvom forandringerne i Rosenhøjs sociale interaktioner og liv kan synes små, er disse små ændringer ikke ubetydelige, fordi de også bidrager positivt til det samlede udeliv og kendskabet mellem beboerne.

LITTERATUR

- Andersen, Hans Skifter, Bjørn, S., A. Clementsen, G. Gottschalk, H. Nielsen, J. Larsen, ... V. Suenson 2009: *Evaluering af indsatsen i fem kvarterløftsområder 2002-2008*. Hørsholm: SBI forlag. Statens Byggeforskningsinstitut.
- Agnew, John 2005: 'Space: Place', i Cloke, P.J. & R. Johnston (red.): *Space of Geographical Thought - Deconstructing Human Geography's Binaries*. SAGE Publications Inc.
- Antoft, Rasmus & Heidi Houlberg Salomonsen 2007: 'Det kvalitative casestudium', i Jacobsen, Michael Hviid, Anja Jørgensen, Søren Kristiansen & Rasmus Antoft (red.): *Håndværk og Horisonter – tradition og nytænkning i kvalitativ metode*. Syddansk Universitetsforlag.
- Bech-Danielsen, Claus & Marie Stender 2017: *Fra ghetto til blandet by - Danske og internationale erfaringer med omdannelse af udsatte boligområder*. 1. udg. Gads Forlag.
- Bech-Danielsen, Claus & Mette Mechlenborg 2017: 'Rosenhøj, Viby J', i *Renovering af almene boliger – Evaluering af fysiske indsatser gennemført i perioden 2014-2016*. 1. udg. Polyteknisk Forlag.
- Berg-Sørensen, Anders 2012: 'Hermeneutik og Fænomenologi', i Jacobsen, Michael Hviid, Kasper Lippert Rasmussen & Peter Nedergaard (red.): *Videnskabsteori i statskundskab, sociologi og forvaltning*. 2. Udgave. Hans Reitzel Forlag.
- Bech-Danielsen, Claus & Gunvor Christensen 2017: *Boligområder i bevægelse - Fortællinger om fysiske og boligsociale indsatser i anledning af Landsbyggefondens 50-års jubilæum*. 1. udg. Landsbyggefonden.
- Bjørn, Niels 2008: *Arkitektur der forandrer – fra ghetto til velfungerende byområde*. 1. udg. Gads Forlag.
- Boligsocial Helhedsplan for Viby Syd 2015-2019.
Lokaliseret 26.05.2019 på <http://www.vibysyd.dk/boligsocial-helhedsplan/>
- Brabrand Boligforening 2018: *Fremtidens Gellerup – udviklingsplan for Gellerup og Toveshøj 2018*.
- Byfornyelsesprogram for Viby Syd 2017.
Lokaliseret 25.05.2019 på <https://docplayer.dk/62234013-Byfornyelsesprogram-for-viby-syd.html>
- CFBU – Center for Boligsocial Udvikling 2015: *Naboskab i udsatte boligområder - En måling af naboskabet i udsatte boligområder sammenlignet med andre boligområder i Danmark*.
- Christensen, Gunvor, Rune Christian Holger Jørgensen & Malene Rode Larsen 2015: *Erfaringer med at ændre det sociale mix i udsatte boligområder - Evaluering af brugen af anvisnings- og udlejningsredskaber som led i Landsbyggefondens 2006-10-midler*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Christensen, Gunvor 2013: *Indsatser i udsatte boligområder - Hvad virker, hvorfor og hvordan?* Kraks Fond Byforskning.
- Clayton, John 2009: 'Thinking spatially: towards an everyday understanding of inter-ethnic relations', in *Social & Cultural Geography*, 10:4, pp. 481-498.
- Crow, Graham, Graham Allan & Marica Summers 2002: 'Neither Busybodies nor Nobodies: Managing Proximity and Distance in Neighbourly Relations'. *Sociology*, 36:127-145.
- Danske Arkitektvirksomheder 2018: *Nyt Rosenhøj – Fra isolation til attraktion*.
Lokaliseret 15.04.2019 på <https://www.danskeark.dk/content/nyt-rosenhoj>
- Degen, Monica 2010: 'Consuming Urban Rhythms: Lets Ravalejar', i Edensor, Tim (red.): *Geographies of Rhythm Nature, Place, Mobilities and Bodies*. Ashgate.
- de Vaus, David 2001: *Research Design in Social Research*. 1. Udg. SAGE Publication.

- Edensor, Tim 2010: 'Introduction: Thinking about Rhythm and Space', i Edensor, Tim (red.): *Geographies of Rhythm: Nature, Place, Mobilities and Bodies*. Ashgate.
- Elden, Stuart 2004: 'Rhythmanalysis: An Introduction', i Lefebvre, Henri: *Rhythmanalysis: space, time, and everyday life*. Continuum International.
- Falkenberg, Helene 2017: *Skole- og ungdomsliv i overbygningsskolens rum – diffraktive og rytmeanalytiske læsninger af skoleliv i nye organiseringer af udskolingen*. Ph.d.-afhandling, DPU, Aarhus Universitet.
- Fallov, Mia Arp 2014: 'Steder og affektive rum i lokalsamfundsarbejdet?', i Nissen, Maria Appel & Margit Harder (red): *Socialt Arbejde – Integration, magt og refleksion i en foranderlig verden*. Akademisk Forlag.
- Fischer, Claude 1982: *To Dwell Among Friends. Personal Networks in Town and City*. The University of Chicago Press.
- Galster, George 2018: *Toward a Nuanced, Circumspect Policy of Social Mix in Denmark*. Oplæg ved Realdanias seminar om social mix, BLOX, d. 12.10.2018.
- Galster, George & Jürgen Friedrichs 2015: 'The Dialectic of Neighborhood Social Mix: Editors' Introduction to the Special Issue'. *Housing Studies*, 30:2, 175-191.
- Gehl, Jan 2017: *Livet mellem husene*. 7. udg. Arkitektens Forlag.
- Gehl, Jan & Birgitte Svarre 2013: *Bylivsstudier - studier af samspillet mellem byens form og byens liv*. 1. udg. Bogværket.
- Gehl, Jan & Lars Gemzøe, Sia Kirknæs & Britt Sternhagen Søndergaard 2006: *Det nye byliv*. 1. udg. Arkitektens Forlag.
- Gilje, Nils & Harald Grimen 2002: *Samfundsvidenskabernes forudsætninger*. Hans Reitzel Forlag.
- Hansen, Knud Erik, Annette Heron Hansen, Hakan Kalkan & Winnie Rasmussen 2010: *Om at bo sammen i et multietnisk boligområde*. 1. udg. Statens Byggeforskningsinstitut.
- Hastrup, Kristen 2010: 'Feltarbejde', i Brinkmann, Svend & Lene Tanggaard (red): *Kvalitative metoder. En grundbog*. Hans Reitzels Forlag.
- Indenrigs- og Socialministeriet 2009: *Mental byomdannelse. Midlertidig anvendelse som kickstarter for en omdannelsesproces*. København: Indenrigs- og Socialministeriet.
- Jacobs, Jane 2011: *The death and life of great American cities*. 50. anniversary edition. Modern Library.
- Jacobsen, Michael Hviid 2007: 'Adaptiv teori – den tredje vej til viden', i: Antoft, Rasmus (red.): *Håndværk og Horisonter – tradition og nytænkning i kvalitativ metode*. Syddansk Universitetsforlag.
- Jepsen, Marie Blomgren & Rikke Skovgaard Nielsen 2018: *Ufrivillig fraflytning fra udsatte boligområder*. Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet.
- Juul & Frost Arkitekter 2009: 'Henri Lefebvre', i *Byens Rum 2 - Det kendte i det fremmede*. 1. udg. Fonden til udgivelse af Arkitekturtidsskrift.
- Jørgensen, Anja 2008: 'Lokale fællesskaber i det senmoderne samfund'. *Dansk Sociologi*, 3:9-24.
- Kleinhans, Reinout 2004: 'Social implications of housing diversification in urban renewal - A review of recent literature', i *Journal of Housing and the Built Environment*. 19:367-390.
- Kristensen, Hans & Hans Skifter Andersen 2009: *Befolkningens boligønsker*. Center for Bolig og Velfærd – Realdania Forskning.
- Kvale, Steiner & Svend Brinkmann 2009: *Interview. Introduktion til et håndværk*. 2. udg. Hans Reitzels Forlag.
- Københavns Kommune, fsb & SAB/KAB 2015: *Tingbjerg-Husum byudviklingsstrategi - Fra udsat byområde til udviklingsområde*.

- Layder, Derek 1998: 'Social research and concept-indicator links', i *Sociological Practice*. London: Sage.
- Lefebvre, Henri 1991a: 'The Production of Space', i Giesekind, Jen, William Mangold, Cindi Katz, Setha Low & Susan Saegert (red.): *The People, Place, and Space Reader*. Routledge.
- Lefebvre, Henri 1991b: *The Production of Space*, Blackwell Publishers Ltd.
- Lefebvre, Henri 1996: 'Rhythmanalysis in Mediterranean Cities', i Lefebvre, Henri: *Writings on Cities*. Blackwell Publishers Ltd.
- Lefebvre, Henri 2004: *Rhythmanalysis: Space, Time, and Everyday Life*. Continuum International.
- Lefebvre, Henri & Catherine Régulier 2003: 'The Rhythmanalytical Project', i Stuart Elden, Elizabeth Lebas & Eleonore Kofman (red.): *Henri Lefebvre - Key Writings*. Continuum.
- Mechlenborg, Mette 2019: 'Reintegrating Ghettos into Society – Lessons Learned from the Danish Ghetto Strategy', i *Nordic Journal of Architectural Research*. 1:59-87.
- Melgaard, Bente 2018: *Den planlagte og den levede forstad: En arkitektur-antropologisk søgen efter udveksling mellem forstadens enklaver*. Aalborg Universitetsforlag. Ph.d.-serien for Det Ingeniør- og Naturvidenskabelige Fakultet, Aalborg Universitet.
- Molotch, Harvey 1993: 'The Space of Lefebvre', i *Theory and Society*, 22:6, 887-895.
- Nielsen, Tom 2008: '150 års byudvikling', i Bjørn, Niels: *Arkitektur der forandrer*. 1. udg. Gads Forlag.
- Nielsen, Jørgen Steen 2005: 'Rosenhøj - et lavpunkt for dansk integrationspolitik', i *Information*, d. 12. november 2005.
Lokaliseret 25.05.2019 på <https://www.information.dk/2007/07/rosenhøj-lavpunkt-dansk-integrationspolitik>
- Nordicals: *Projektejendom ved Viby Torv Syd*
Lokaliseret 25.05.2019 på <https://nordicals.dk/ejendomme/8260/soendervangs-all%C3%A9/n501751/8190202>
- Pålsson, Karsten 2016: *Humane byer*. 1. udg. Bogværket.
- Realdania 2016: *Jagten på forandringskraften - Viden og fremtidsperspektiver fra modningsprojektet Boligliv i balance*.
- Regeringen 2018: *Et Danmark uden parallelsamfund – ingen ghettoer i 2030*.
- Regeringen 2010: *Ghettoen tilbage til samfundet*.
Lokaliseret 25.05.2019 på <https://www.regeringen.dk/tidligere-publikationer/ghettoen-tilbage-til-samfundet/>
- Renover 2019: *Nyt Rosenhøj*
Lokaliseret 25.05.2019 på <https://renover.dk/projekt/nyt-rosenhoej/>
- Ritzaus Bureau 2005: 'Unge løsladt efter afhøring om Rosenhøj-ballade', i *Fyens Stiftstidende*, d. 17. november 2005.
Lokaliseret 25.05.2019 på <https://www.fyens.dk/indland/Unge-loesladt-efter-afhoering-om-Rosenhoej-ballade/artikel/565223>
- Ritzer, George 2011: *Sociological Theory*. 7. Udg. International Edition. University of Maryland. McGraw-Hill Higher Education
- Sand, Anne-Lene 2018: *Hvad taler vi om, når vi siger rytmeanalyse?* Net-publikation: Arbejdspapir, september. Side 1-9
- Simonsen, Kirsten 2010: 'Rumlig praksis - Konstitution af rum mellem materialitet og

- repræsentation', i *Slagmark – Tidsskrift for idéhistorie*. 2010:35-47.
- Smed, Karsten 2009: 'Overblik: Uro i Rosenhøj', i *TV2 Østjylland*, d. 26. februar 2009. Lokaliseret 25.05.2019 på <https://www.tv2ostjylland.dk/artikel/overblik-uro-i-rosenhoj>
 - Statsministeriet: *Statsminister Anders Fogh Rasmussens nytårstale 2004*. Lokaliseret 25.05.2019 på http://www.stm.dk/_p_7458.html
 - Tanggaard, Lene & Svend Brinkmann 2010: *Kvalitative metoder. En grundbog*. Hans Reitzels Forlag.
 - Tonkiss, Fran 2005: *Space, the City and Social Theory - Social Relations and Urban Forms*. Polity Press.
 - Tonkiss, Fran 2013: *Cities by Design – The Social Life of Urban Form*. Polity Press.
 - Tönnies, Ferdinand 1996 [1887]: 'General Statement of the Main Concepts', in *Community and Society*. Transaction Publishers.
 - Vacher, Mark 2008: 'Drømmen om et sted', i Niels Bjørn (red.): *Arkitektur der forandrer – Fra ghetto til velfungerende byområde*. 1. udg. Gads Forlag
 - Vestergaard, Hedvig 2004: 'Boligpolitik i velfærdsstaten', i Niels Ploug, Ingrid Henriksen & Niels Kærgård (red.): *Den danske velfærdsstats historie*. 1. udg. SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
 - Vester, Jonas 2018: 'Fra Ghattoliste til venteliste. BT d. 07. januar 2018, Side 4-9.
 - Vojcic, Aleksandra 2014: *Henri Lefebvre and Elements of Rhythmanalysis*. University of Michigan
 - Århus Kommune 2018: *Aftale om udsatte boligområder i Århus Kommune*. Lokaliseret 25.05.2019 på <https://aarhus.dk/media/11237/aftale-om-udsatte-boligomraader-vers1650.pdf>
 - Århus Kommune: *Kommuneplan 2017*.